

SCI-CONF.COM.UA

SCIENTIFIC RESEARCH IN THE MODERN WORLD

**PROCEEDINGS OF X INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
JULY 26-28, 2023**

**TORONTO
2023**

SCIENTIFIC RESEARCH IN THE MODERN WORLD

Proceedings of X International Scientific and Practical Conference

Toronto, Canada

26-28 July 2023

Toronto, Canada

2023

UDC 001.1

The 10th International scientific and practical conference “Scientific research in the modern world” (July 26-28, 2023) Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2023. 217 p.

ISBN 978-1-4879-3795-9

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Scientific research in the modern world. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Toronto, Canada. 2023. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/x-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-scientific-research-in-the-modern-world-26-28-07-2023-toronto-kanada-arhiv/>.

Editor

Komarytsky M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: toronto@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua/>

©2023 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2023 Perfect Publishing ®

©2023 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

MEDICAL SCIENCES

1. *Тутчук К. Ю.* 8
SOIL POLLUTION AS A NEGATIVE TECHNOGENIC FACTOR
ON HUMAN HEALTH
2. *Бошицька Н. В., Кононко І. В., Сергєєв В. П., Клінов В. Д.,
Кононко Н. В.* 11
КОМПОЗИЦІЙНА СИСТЕМА НА ОСНОВІ
ГІДРОКСИАПАТИТУ З ВМІСТОМ БАЗАЛЬТОВОЇ ЛУСКИ 10%
ДЛЯ МЕДИЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ
3. *Кий-Кокарєва В. Г.* 19
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СТРАХОВОЇ МЕДИЦИНИ
4. *Перебетюк А. М.* 24
МЕЖІ ПРОЦЕНТИЛЬНОГО РОЗМАХУ ВІДНОСНОЇ
КОНЦЕНТРАЦІЇ ЗАЛИШКОВИХ КОМПОНЕНТІВ ПОСТРІЛУ
ПРИ ПОСТРІЛАХ З ПІСТОЛЕТІВ ФОРТ 9Р ТА ФОРТ 17Р В
ІМІТАТОРИ ТІЛА ЛЮДИНИ ВКРИТИХ РІЗНИМИ ВИДАМИ
ОДЯГУ
5. *Тимофєєв О. О., Тимофєєв О. О., Яріфа М. О., Чередніченко А. М.* 28
ЕЛЕКТРОХІМІЧНІ ПРОЦЕСИ, ЩО ВІДБУВАЮТЬСЯ В
РОТОВІЙ ПОРОЖНИНІ

TECHNICAL SCIENCES

6. *Pereiaslavl'tsev Oleksandr, Pereiaslavl'tseva Olena* 37
METHODS OF INCREASING THE EFFICIENCY OF AIR-LIFT
APPARATUS
7. *Savchuk V. D., Krat D. I.* 41
FORMATION OF MICROCLIMATE IN THE HOLD OF A
UNIVERSAL SHIP'S DURING THE TRANSPORTATION OF
REGIME CARGO
8. *Sokolovska O., Valevskaya L.* 51
INTENSITY OF RESPIRATION OF OIL CROP
9. *Чайковський С. Ю.* 55
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ
ВИМІРЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ ДЛЯ ВИПРОБУВАНЬ В
АКРЕДИТОВАНИХ ЛАБОРАТОРІЯХ УКРАЇНИ

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

10. *Daliyev Khojakbar Sultanovich, Khusanov Zafarjon Murodovich* 59
INFRARED SPECTRUM OF SILICON DOPED WITH VANADIUM
ATOMS

GEOGRAPHICAL SCIENCES

11. *Пирогов І. А.* 63
ІСТОРИЧНІ ЗМІНИ НАЗВ АЗОВСЬКОГО МОРЯ

ARCHITECTURE

12. *Bekir Mustafa Bayram* 67
SAMSUN CITY: HISTORY, CASTLES AND TRADING ROUTES

PEDAGOGICAL SCIENCES

13. *Greshko I. I.* 74
FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE FUTURE PHARMACISTS
14. *Білоус С. О.* 81
ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ
15. *Бобровник Ю. В., Неділько В. В., Нежива С. М.* 87
ІНТЕГРАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ, ТА МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ У СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ
16. *Бобровник Ю. В., Неділько В. В., Нежива С. М.* 93
ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТРАВМАТИЗМУ В ХОРЕОГРАФІЇ
17. *Залізник А. М.* 98
ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
18. *Зюкова Г. І.* 102
ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

19. *Петриченко О. В.* 110
СТАНОВЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ ВІКТИМНОСТІ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

ART

20. *Бондаренко Т. М.* 116
МИСТЕЦТВО ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНОЇ РІВНОВАГИ ШКІЛЬНИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ЗАКЛАДІВ, СПІВРОБІТНИЦТВО МИТЦІВ ТА ДЕРЖАВИ

HISTORICAL SCIENCES

21. *Kharmak M.* 120
THE MUSEUM COMPLEX "COSSACK YARD" IS A COMMUNICATION PLATFORM FOR STUDYING THE HISTORY OF UKRAINE

POLITICAL SCIENCES

22. **Войтович О. І.** 127
АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКІ „ОСОБЛИВІ ВІДНОСИНИ”

PHILOLOGICAL SCIENCES

23. **Чикур Л. Д., Дурбалова І. О.** 134
КУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОГЛЯДУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (НА ПРИКЛАДІ КАЗОК О. СТОРОЖЕНКА ТА І. ФРАНКА)

ECONOMIC SCIENCES

24. **Dmytrenko A.** 142
DEFINITION OF THE DEVELOPMENT OF CONSTRUCTION ENTERPRISES: THEORETICAL PROVISIONS
25. **Матонюк К., Коваленко Л., Гої В.** 145
FACTORS OF THE FORMATION OF THE DEVELOPMENT OF CONSTRUCTION ENTERPRISES
26. **Piskunov R. O., Moskalenko O. V., Ovdienko Yu. V.** 147
FEATURES OF CONDUCTING AUDIT OF EXPENSES, REVENUES, AND FINANCIAL RESULTS AT THE ENTERPRISE
27. **Гур'єв В. О.** 153
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ
28. **Дугієнко Н. О., Федоров Д. Д.** 159
ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ НА НОВИХ ГЛОБАЛЬНИХ РИНКАХ
29. **Мельник О. Ю.** 169
ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ТАЙВАНЮ І КНР. МІКРОЧІПОВА ІНДУСТРІЯ. ГЛОБАЛЬНА КОНКУРЕНЦІЯ
30. **Перебейнос В. Б., Пакулин С. Л., Близнюкова Т. В., Феклистова І. С., Пакулина А. С.** 171
ПЛАНИРОВАНИЕ ПРОСТРАНСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ
31. **Радіонова Н. Й., Тарасенко І. О., Грищенко С. І.** 182
ПЕРЕВАГИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ УКРАЇНИ ВАРТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ
32. **Сиваш Ю. М.** 191
ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ ТА СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ ІННОВАЦІЙ
33. **Шубіна С. В., Мірошник О. Ю., Рибін О. І.** 199
РОЛЬ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ В ПІДВИЩЕННІ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

LEGAL SCIENCES

34.	<i>Марочкін О. І.</i>
ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ ЯК ДОКАЗІВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	205
35.	<i>Халабуденко О. А.</i>
МІСТА: ІНСТИТУТИ ТА ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ	209

MEDICAL SCIENCES

SOIL POLLUTION AS A NEGATIVE TECHNOGENIC FACTOR ON HUMAN HEALTH

Tymchuk Kateryna Yuriivna

Ph.D., assistant of the
Department of Medical Biology and Genetics
Bukovinian State Medical University,
Chernivtsi, Ukraine

Soil cover is one of the main components of the environment, which performs vital biospheric functions. Soils participate in the process of regulating the quality of surface and underground water, the composition of atmospheric air, is the habitat of most living organisms on the land surface, provide a favorable environment for humans and the production of agricultural products [3]. The soil protects adjacent environments from technogenic influence, representing a geochemical barrier on the way to the migration of pollutants. However, the possibilities of the soil as a buffer system are not unlimited [6]. The accumulation of pollutants and products of their transformation in the soil leads to a change in their chemical, physical and biological state, degradation and, ultimately, destruction [1]. Negative changes in soils can be accompanied by toxic effects of soils on biota (primarily, species diversity, productivity, and stability of plant community), surface and groundwater, surface layers of the atmosphere [4].

Today, the problem of soil pollution with persistent organic pollutants and pesticides, mineral fertilizers, heavy metals, industrial and household waste (bacteria, viruses, protozoa, helminths) and their by-products, oil, oil products, and radiation pollution has become particularly relevant. The predominant and most dangerous pollutants are persistent organic pollutants and radionuclides. They cause pollution not only of land and soil but also can have a harmful effect on the condition and

health of people, causing various dangerous diseases [3]. Soil pollution should be considered as a health hazard in direct human contact with contaminated soil or in ecological chains: soil–water–human; soil–atmosphere–air–man; soil–plant–human; soil–plant–animal–human [7].

Chemical pollution of soils occurs mainly in two ways: - absorption of emissions from industrial sources into the atmosphere by the upper layer of the soil; direct introduction of chemical substances in the form of pesticides, mineral substances, soil structure formers, plant growth stimulants, etc. [5]. The most dangerous compounds used in agriculture are pesticides and nitrates. The danger of pesticides to humans is determined by gonadotoxic, embryotropic, teratogenic (fetal development defects), mutagenic (chromosomal changes), carcinogenic effects. Getting into drinking water and food, pesticides cause disturbances in the activity of the central nervous, cardiovascular, and other systems of the body, anomalies in newborns and a decrease in the resistance of the immune system. High concentrations of nitrates in drinking water or food can lead to acute poisoning of people. According to the degree of harmfulness, after pesticides and their metabolites, soil contamination with carcinogens such as polycyclic aromatic hydrocarbons is the most common. The main sources of carcinogenic pollution are exhaust gases from car engines, tractors, diesel locomotives, airplanes, as well as emissions from boiler houses and industrial enterprises [3].

As a result of the disaster at Chornobyl NPP, Ukraine suffered radioactive contamination of the territory of agricultural land with an area of more than 4.5 million hectares. Soil particles contaminated with radionuclides are carried by the wind and enter the lungs during breathing. Isotopes of elements necessary for the body are well absorbed - sodium, potassium, calcium, and radionuclides like them in their properties. As sources of internal radiation, the most dangerous radionuclides of iodine, cesium, strontium, and plutonium [3].

In addition to chemical and organic substances, pathogenic organisms that enter the soil through animal and human feces are dangerous. Pathogenic bacteria include the causative agents of such infectious diseases as anthrax, gas gangrene,

tetanus, botulism, cholera, typhoid, dysentery, brucellosis, plague, etc. A special group of parasitic diseases spreading through the soil consists of various types of protozoa and helminths (whose life cycle takes place in the soil) [7].

Since contaminated soils are one of the five biggest environmental problems of Ukraine, their condition is no longer an agrarian issue, but an environmental safety issue as a negative man-made factor affecting human health.

REFERENCES:

1. Adamenko Ya.O. Assessment of the effects of man-made dangerous objects on the environment: scientific and theoretical foundations, practical implementation. Abstract of the dissertation of the Doctor of Technical Sciences. – Ivano-Frankivsk, 2006. 39 p.
2. Bogolyubov V.M. [etc.] Environmental monitoring: textbook / V M. Bogolyubov [etc.] ; Under the editorship V. M. Bogolyubova. - Kind. 2nd, revision. and additional - K.: Publishing center of NUBiP of Ukraine, 2018. - 435 p.
3. Vicentii H.M., Ovcharuk O.V., Shushpanov D.G. Sources of soil pollution and their negative impact. Current state of science in agriculture and nature management: theory and practice 2020. P. 44-48.
4. Vovk O.B. Functioning of soils in conditions of increased anthropogenic influence // Nauk. release UzhNU Ser. biology. 2001. No. 9. P. 33–35.
5. Karpenko O.O., Muravkina, M.O. Assessment of ecological and economic consequences of the irrational use of pesticides at the regional level. Economic innovations. 2012. P.140-149.
6. Tikhonenko D. G., Horin M. O., Laktionovtain M. I. Soil Science: Textbook/; charge D.G. Tikhonenka K.: Higher education, 2005. 703 p.
7. Fedina K.M., Pyvovarchuk L.V., Storchak K.S. Problems of medical geology in Ukraine. Global and national problems of the economy Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynskyi, 2018. (21). P. 527-531.

УДК 666.3:616-74

**КОМПОЗИЦІЙНА СИСТЕМА НА ОСНОВІ ГІДРОКСИПАТИТУ З
ВМІСТОМ БАЗАЛЬТОВОЇ ЛУСКИ 10%
ДЛЯ МЕДИЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ**

Бошицька Наталія Віталіївна

д.т.н., старший науковий співробітник

Кононко Ірина Василівна,

к.б.н., старший науковий співробітник

Сергєєв Володимир Петрович,

к.т.н., старший науковий співробітник

Кліпов Валерій Дмитрович,

науковий співробітник

Кононко Наталія Василівна,

головний хімік

Інститут проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича

Національної Академії наук України,

м. Київ, Україна

Анотація: Наведені результати досліджень фізико-хімічної стабільності композиційної системи гідроксиapatит-базальтова луска (5 та 10%) при взаємодії з біологічними середовищами живого організму. Встановлено, що композиційна система ГАП + 10% БЛ, отримана при 900 °С, характеризується стабільністю в біологічних середовищах та відсутністю побічних продуктів взаємодії та може бути рекомендована для подальших досліджень з метою медичного використання.

Ключові слова: гідроксиapatит, базальтова луска, біологічні розчини, композиційна система, залізо, кремній

Актуальною проблемою внутрішньокісткової реконструктивної хірургії в умовах воєнного стану є відновлення патологій кісткових структур, що розвинулись внаслідок різноманітних деструктивних процесів. В результаті вогнепальних поранень та оперативних втручань, невогнепальних травм та їх

наслідків спостерігаються значні порушення функцій кісток та спотворення м'яких тканин.

Для їх відновлення широко використовують ортофосфатні матеріали та, зокрема, гідроксиапатит (ГАП) як аналог мінеральної складової кісткової тканини з наявною біосумісністю та корозійною стійкістю [1, с. 7]. Водночас, через незадовільні механічні властивості, усі відомі фосфати кальцію обмежено застосовуються як однофазні матеріали в ортопедії.

Головною причиною, яка обмежує клінічне використання кальцій-фосфатних керамік, є їхня крихкість і знижена порівняно з корковою кісткою міцність на стиск, низька механічна на-дійність через малий модуль Вейбула [2, с. 1041]. Тому актуальним залишається пошук речовин, які у складі композитних матеріалів на основі кальцій-фосфатних керамік дали б змогу досягти необхідної міцності, не змінюючи при цьому оптимальні біологічні властивості. Одним зі шляхів вирішення цієї проблеми є створення нових дисперсно-зміцнених матеріалів на основі гідроксиапатиту. При цьому, приділяють значну увагу розробці та вдосконаленню багатофазних композицій та біокерамічних підложок з подальшим їх використанням в інженерії тканин.

Міцність та тріщиностійкість гідроксиапатиту може бути підвищена за рахунок армування його дисперсними частинками неорганічних сполук [3, с. 100]. На сьогоднішній день дану задачу, в основному, вирішують застосуванням домішок біологічно сумісних металів та полікристалічних оксидів алюмінію, цирконію, титану, кремнію, нітриду й боридів титану, тощо [4, с. 44].

Але, в такому випадку, виникають проблеми зі стійкістю цих матеріалів до стресових навантажень та дії біологічних рідин впродовж тривалого терміну експлуатації в організмі людини. Всі вище зазначені метали, хоча й не токсичні, але завжди біоінертні, тому не можуть безпосередньо утворювати зв'язки з кістковою тканиною.

Авторами даної роботи запропоновано використання базальтової луски в якості дисперсно-зміцнюючої домішки для матеріалів на основі ГАП.

Базальтову луску (БЛ) у вигляді порошку отримують шляхом переплавки гірської породи (базальту) при температурі 1400 – 1450 °С з подальшим диспергуванням розплаву на спеціальних центробіжних пристроях, в результаті чого формуються пластини у формі луски, яка являє собою тонкий пластинчатий матеріал товщиною 2-6 мікрон і площею поверхні 0,5 – 4,5 мм². Середній хімічний склад базальтової луски за Р.Делі (%): SiO₂ - 49,06; TiO₂ - 1,36; Al₂O₃ - 15,70; Fe₂O₃ - 5,38; FeO - 6,37; MgO - 6,17; CaO - 8,95; Na₂O - 3,11; K₂O - 1,52; MnO - 0,31; P₂O₅ - 0,45; H₂O - 1,62.

В роботі проведено дослідження фізико-хімічної стабільності в фізіологічних і біологічних розчинах (0,9 % NaCl; розчин Рінгера, розчин Рінгера–Локка, плазма крові людини) базальтової луски вихідної та модифікованої (активованої за спеціальних технологічних умов в діапазоні температур 500, 800, 900 °С). Встановлено, що досліджувані модифікації БЛ проявляють фізико-хімічну стабільність в усіх фізіологічних розчинах, окрім розчину Рінгера–Локка, хімічний склад якого найближчий до сольового складу тканинної рідини.

Температурна активація БЛ підвищує стабільність порошку в розчині Рінгера–Локка, та для температури 900 °С є оптимальною.

Ці дані підтверджуються результатами рентгеноструктурного аналізу: вихідний порошок БЛ при взаємодії з розчином Рінгера–Локка окислюється - на рентгенограмах зменшується кількість SiO₂ та з'являється фаза xH₂O·ySiO₂ (рис. 1 а, б). Дифрактограми порошоків базальтової луски, активованої при 900°С, після взаємодії з розчином Рінгера –Локка залишається практично без змін (Рис. 1 в,г).

Базальтова луска, активована при 900°С за спеціальних технологічних умов, що характеризується стабільністю в біологічних середовищах та відсутністю побічних продуктів взаємодії, обрана авторами в якості дисперсійно-зміцнюючої домішки для розробки остеопластичних матеріалів на основі ГАП.

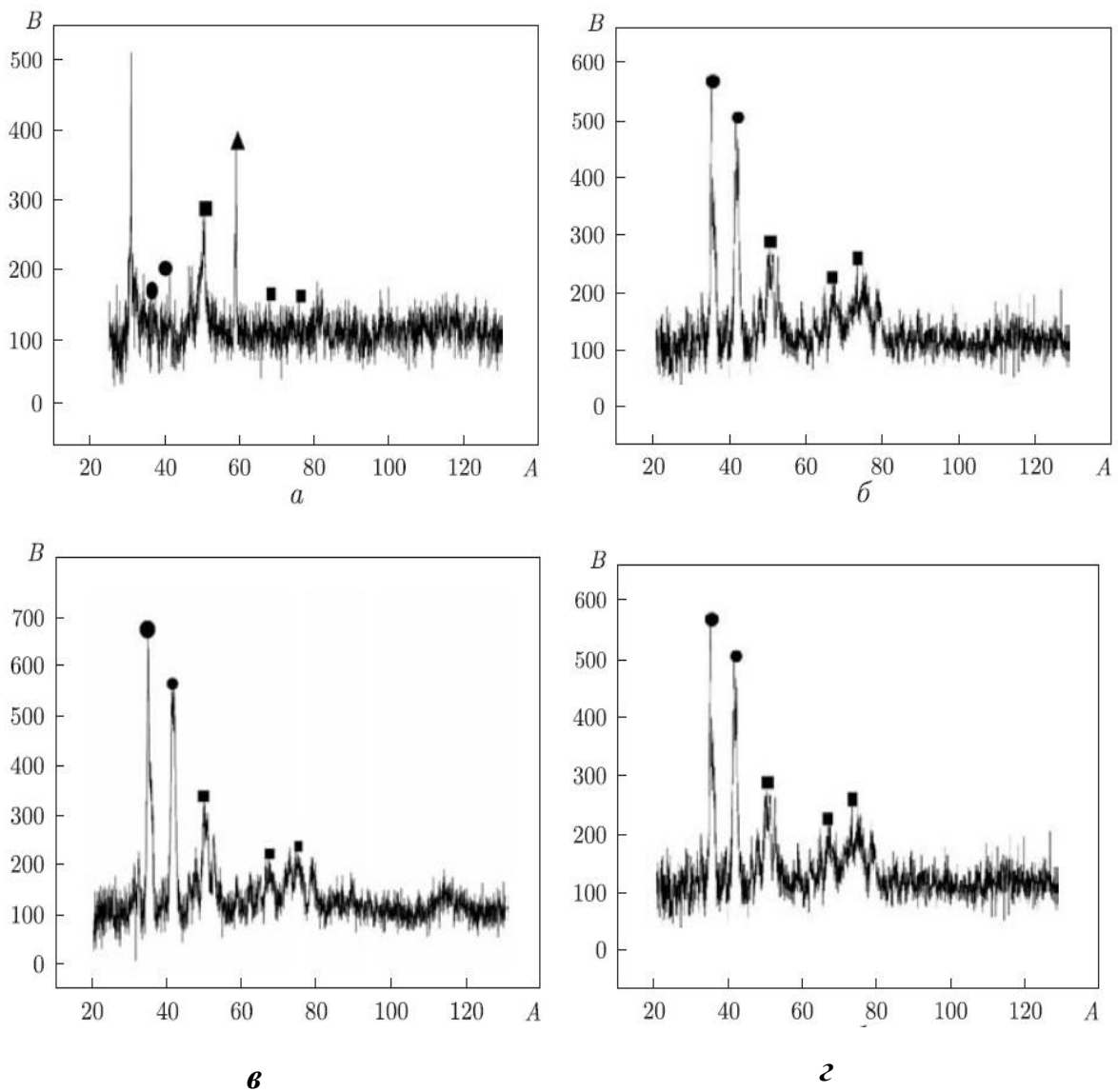

Рисунок 1. Фазовий склад базальтової луски вихідної та активованої при 900°C до (а, в) та після (б, г) взаємодії з розчином Рінгера-Локка. ● - SiO_2 , ■ - Al_2O_3 , ▲ - $x\text{H}_2\text{O} \cdot y\text{SiO}_2$

З метою створення перспективних композицій для алопластики, авторами створено композиційні системи ГАП–БЛ, в яких до порошкоподібного ГАП додавали базальтову луску (5 та 10%). Отриману суміш пресували з подальшим спіканням при температурних режимах 700, 900 та 1200 °C. Досліджено композиційні системи ГАП–БЛ у таких співвідношеннях: 1) ГАП, 700 °C; 2) ГАП + 5% БЛ, 700 °C; 3) ГАП + 10% БЛ, 700 °C; 4) ГАП, 900 °C; 5) ГАП + 5% БЛ, 900 °C; 6) ГАП + 10% БЛ, 900 °C; 7) ГАП, 1200 °C; 8) ГАП + 5% БЛ, 1200 °C; 9) ГАП + 10% БЛ, 1200 °C на предмет фізико-хімічної стабільності в фізіологічних та біологічних середовищах.

Ключовим механізмом, який визначає біоактивність кальцій-фосфатних керамік, є їхня здатність до розчинення з вивільненням іонів кальцію та фосфату і подальшим утворенням шару апатиту на поверхні, до якого згодом прикріплюються клітини кісткової тканини. Ці процеси докладно досліджені рядом авторів [3, с. 103]. Оскільки в обраній нами композиції ГАП-БЛ складова - базальтова луска - містить у своєму складі достатню кількість заліза у вигляді оксидів, в роботі вивчено інтенсивність вивільнення загального заліза у фільтрати фізіологічних та біологічних середовищ (Рис. 2).

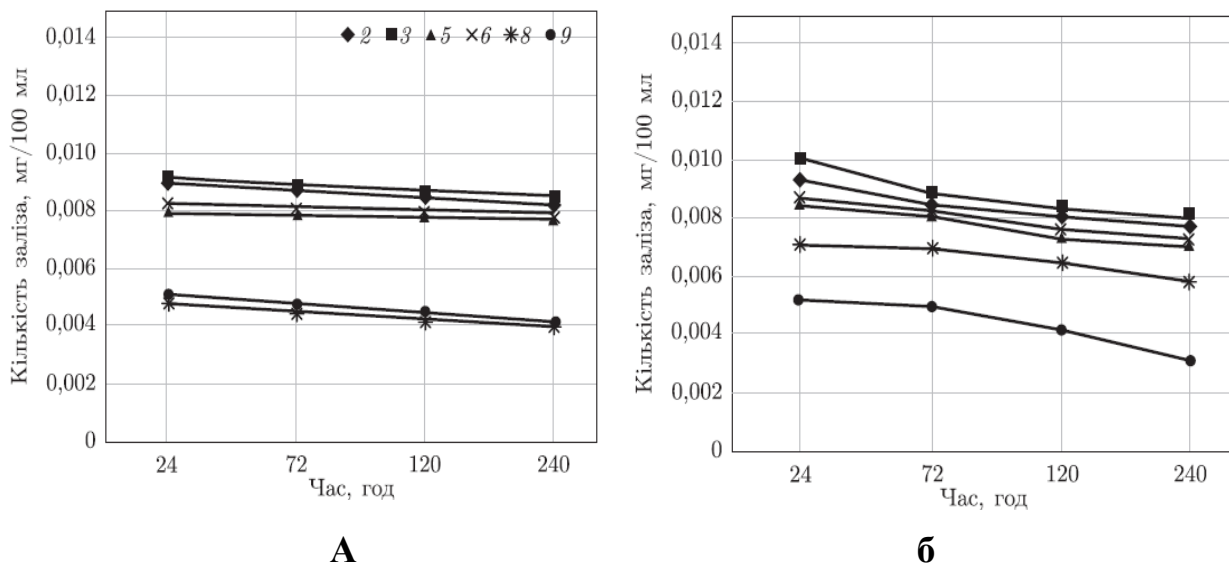

Рис. 2. Кінетика вивільнення заліза в плазмі крові (а) та розчині Рінгера (б) для композиційних систем: 2 — ГАП + 5% БЛ, 700 °С; 3 — ГАП + 10% БЛ, 700 °С; 5 — ГАП + 5% БЛ, 900 °С; 6 — ГАП + 10% БЛ, 900 °С; 8 — ГАП + 5% БЛ, 1200 °С; 9 — ГАП + 10% БЛ, 1200 °С

Встановлено, що за одного температурного режиму обробки композиційних систем, показники приблизно однакові протягом 240 год, а, з підвищенням температури активації, стабільність системи збільшується, про що свідчить зменшення вмісту заліза у фільтратах. Так, після взаємодії із системою ГАП + 10% БЛ, 700 °С, кількість заліза у фільтраті плазми крові становить 0,0092 та 0,0089 мг/100 мл перші 24 та 72 год, відповідно. Система ж ГАП + 10% БЛ, 900 °С є більш стабільною — кількість заліза у фільтраті через 24 год становить 0,0083, а через 240 год — 0,0079 мг/100 мл. Найбільшу

стабільність має система ГАП + 10% БЛ, 1200 °С: перші 24 год кількість заліза у фільтраті плазми крові становить 0,0051, а через 72 год — 0,0048 мг/100 мл. Тому ця композиція обрана для подальшого аналізу.

Відомо, що вміст SiO_2 в базальтовій лусці коливається від 44 до 53,5%, тому в роботі проведено дослідження інтенсивності вивільнення кремнію, що виходить у дистильовану воду, розчин Рінгера та плазму крові людини з композиційної системи ГАП+10% БЛ за умов різного температурного режиму (Рис. 3).

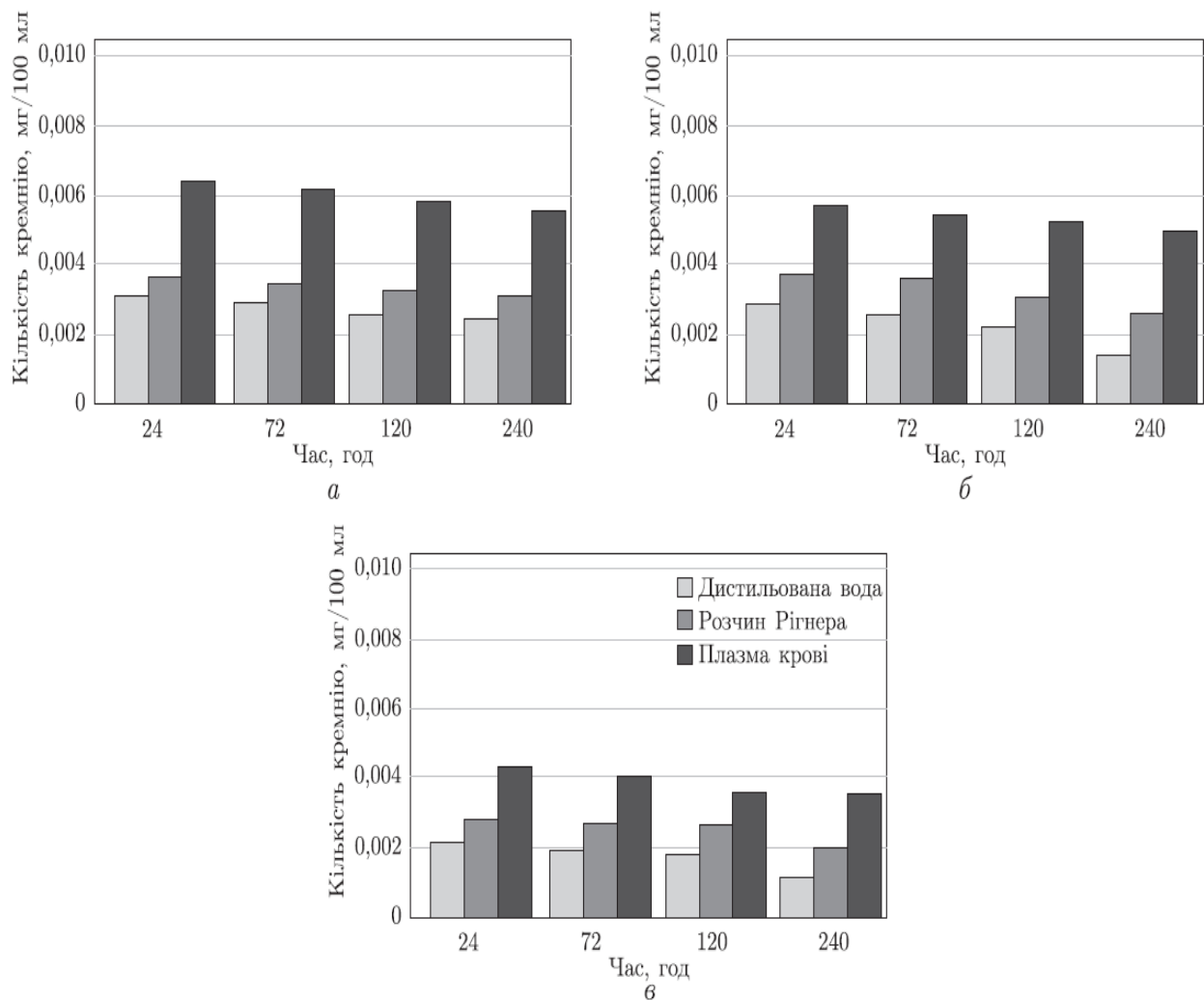

Рис. 3. Інтенсивність вивільнення кремнію в дистильованій воді, розчині Рінгера та плазмі крові людини для композиційної системи ГАП + 10% БЛ за умов температурного режиму обробки: а — 700 °С, б — 900 °С, в — 1200 °С

Як видно з даних хімічного аналізу, найменш інтенсивно кремній вивільняється у воді: через 24 год кількість кремнію у воді становить 0,0025 мг/100 мл для зразка ГАП + 10% БЛ, 1200 °С, та 0,003 мг/100 мл — для зразка ГАП + 10% БЛ, 700 °С. Визначено, що інтенсивність вивільнення кремнію для зразків ГАП + 10% БЛ найбільша в перші 24 год експерименту і надалі знижується у всіх середовищах. Кількість кремнію в дистильованій воді та розчині Рінгера значно менша, ніж у плазмі крові, за всіх умов температурного режиму обробки. Так, для зразка ГАП + 10% БЛ, 700 °С, через 24 год кількість кремнію становить 0,003 та 0,0035 мг/100 мл у воді та розчині Рінгера відповідно, а в плазмі крові — 0,0062 мг/100 мл. Для зразків ГАП + 10% БЛ, 900 та 1200 °С, кількість кремнію у фільтраті плазми крові через 240 год близька за значеннями і становить 0,0042 та 0,0039 мг/100 мл відповідно. Тобто, найактивніше всі досліджені композиційні системи взаємодіють із розчином Рінгера–Локка та плазмою крові людини.

Таким чином проведені дослідження показали:

1. Базальтова луска, активована при 900°С за спеціальних технологічних умов, характеризується стабільністю в біологічних середовищах та відсутністю побічних продуктів взаємодії.

2. Інтенсивність взаємодії композиційних систем ГАП–БЛ різного складу із біологічними середовищами залежить від температури їх активації та фазового співвідношення, а також - хімічного складу реакційних середовищ. Рівень цієї взаємодії збільшується зі зниженням температури активації системи. Так, для систем ГАП із масовими частками БЛ 5 та 10% при температурному режимі обробки 700 °С кількість заліза у фільтратах біологічних середовищ у ~1,2 раза вища, ніж для систем, оброблених при 1200 °С. Інтенсивність взаємодії композиційних систем ГАП із масовими частками БЛ 5 та 10% практично однакова.

3. Найінтенсивніше (активніше) всі досліджені композиційні системи взаємодіють із розчином Рінгера–Локка та плазмою крові людини.

4. Встановлено, що композиційна система ГАП + 10% БЛ, отримана при

900 °C, є найбільш оптимальною з погляду фізико-хімічної стабільності для використання в медичній практиці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Fillingham Y. Bone grafts and their substitutes / Y. Fillingham, J. Jacobs // The bone & Joint Journal. — 2016. — Vol. 98-B (1 Sup-pl A). — Pp. 6–9. <http://doi:10.1302/0301-620X.98B.36350>

2. Zhang J., Liu W., Schnitzler V., Tancret F., Bouler J.-M. Calcium phosphate cements for bone substitution: chemistry, handling and mechanical properties // Acta Biomaterialia. — 2014. Vol. 10 (3). Pp. 1035–1049. <http://doi:10.1016/j.actbio.2013.11.001>

3. Корж М.О., Філіпенко В.А., Поплавська К.С., Ашукіна Н.О. Матеріали на основі трикальційфосфату для заміщення дефектів кісток (огляд літератури) //Ортопедия, травматология и протезирование. 2021. No 2. - С. 100-107. <http://dx.doi.org/10.15674/0030-598720212100-107>

4. Саввова О.В., Воронов Г.К., Фесенко О.І, Смирнова Ю.О. Біоактивні матеріали для регенерації кісткової тканини : навч. посібник; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. 142 с. <http://eprints.kname.edu.ua>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СТРАХОВОЇ МЕДИЦИНИ

Кий-Кокарєва Вікторія Григоріївна,

к. держ. упр., доцент

Дніпровський державний медичний університет

м. Дніпро, Україна

Анотація: Досліджено сучасні тенденції розвитку страхової медицини. Розглянуто основні причини збільшення витрат на охорону здоров'я. Проаналізовано заходи для забезпечення фінансової стабільності системи медичного страхування. Насамперед, до них віднесено ефективне управління витратами на медичні послуги.

Ключові слова: медичне страхування, витрати на охорону здоров'я, фінансова стабільність, захворюваність, медичні технології.

Медичне страхування – це система фінансового захисту, яка надає можливість людям отримувати доступну та якісну медичну допомогу, необхідну для попередження та лікування захворювань та травм [1].

Збільшення витрат на охорону здоров'я є однією з найважливіших тенденцій сучасного світу. Прогрес у медичних дослідженнях, зростання чисельності населення та його старіння, поширення хронічних захворювань та збільшення очікуваної тривалості життя – всі ці фактори спричиняють збільшення потреб у медичній допомозі та, відповідно, збільшення витрат.

Забезпечення фінансової стабільності системи медичного страхування є надзвичайно важливим. Вона здатна забезпечити фінансовий захист як для індивідуальних осіб, так і для всього суспільства в цілому.

До основних причин збільшення витрат на охорону здоров'я можна віднести наступне [2].

По-перше, медичні технології. З'явлення нових медичних технологій, методів діагностики та лікування, таких як молекулярна медицина, генетичні

дослідження, лікарська телематика тощо, вимагає значних витрат на їх розробку та впровадження. Ці технології можуть бути вкрай корисними для пацієнтів, але їх вартість може бути досить високою.

По-друге, підвищення вартості медичних послуг. Воно пов'язане з підвищенням заробітної плати медичного персоналу, покращенням якості обладнання та забезпеченням медичних закладів, зростанням витрат на фармацевтичні препарати та інші медичні матеріали.

По-третє, демографічні зміни. Старіння населення призводить до збільшення попиту на медичну допомогу, оскільки старші люди мають більшу потребу в медичних послугах та довгостроковому утриманні. Це створює додатковий фінансовий тиск на систему медичного страхування, оскільки витрати на догляд за старшими людьми можуть бути значно вищими.

По-четверте, зміни у захворюваності. Зростання таких хронічних захворювань, як серцево-судинні захворювання, діабет, рак і захворювання нервової системи, також призводить до збільшення витрат на охорону здоров'я. Ці хвороби вимагають тривалого лікування та довготривалої медичної підтримки.

Для забезпечення фінансової стабільності системи медичного страхування можна вжити ряд заходів [3].

Розвиток системи медичного страхування повинен включати ефективне управління витратами на медичні послуги. Це може включати переговори з медичними закладами щодо цін, контроль за використанням медичних ресурсів, використання електронної медичної документації та інші заходи для зниження зайвих витрат.

Збільшення конкуренції в системі медичного страхування може сприяти зниженню вартості страхових премій та покращенню доступу до медичної допомоги. Залучення нових страхових компаній та стимулювання здорової конкуренції може сприяти покращенню фінансової стабільності системи.

Інвестиції у профілактичні заходи та раннє виявлення захворювань можуть допомогти знизити витрати на лікування у майбутньому. Система

медичного страхування може сприяти фінансуванню програм з профілактики, що спрямовані на зменшення ризиків розвитку хронічних захворювань, проведення скринінгових тестувань та інші заходи, спрямовані на раннє виявлення хвороб. Це дозволить знизити необхідність у високотехнологічних лікуваннях та довготривалому утриманні, що позитивно позначиться на фінансовій стійкості системи медичного страхування.

Система медичного страхування повинна розвиватися та адаптуватися до змін у суспільстві та медичних технологіях. Інноваційні моделі страхування, такі як страхування з використанням телемедицини, премії за досягнення показників здоров'я, або пулові страхування для спільнот, можуть забезпечити більш ефективне та стабільне фінансування медичних послуг.

Забезпечення фінансової стабільності системи медичного страхування вимагає партнерства між страховими компаніями, урядом та медичними закладами. Спільні зусилля уряду та страхових компаній у визначенні ефективних регуляторних політик, контролю за якістю послуг та ефективним використанням ресурсів можуть сприяти забезпеченню стабільності системи.

Отже, збільшення витрат на охорону здоров'я вимагає забезпечення фінансової стабільності системи медичного страхування для розширення доступу до якісної медичної допомоги. Це важливо з точки зору забезпечення населення необхідною медичною допомогою та зниження ризику фінансового навантаження на пацієнтів.

Забезпечення фінансової стабільності системи медичного страхування дозволяє мати декілька важливих переваг [4]. До них, в першу чергу, можна віднести забезпечення доступу до медичної допомоги. Фінансова стабільність системи медичного страхування дозволяє пацієнтам отримувати доступ до необхідної медичної допомоги без значних фінансових труднощів. Вона забезпечує фінансовий захист в разі необхідності лікування, хірургічних втручань, дороговартісних процедур та покриття витрат на ліки.

До значної переваги також можна віднести зниження фінансового ризику для пацієнтів. Медичні витрати можуть бути дуже високими, особливо в разі

серйозних захворювань або травм. Система медичного страхування надає фінансовий захист пацієнтам, допомагаючи знизити ризик фінансових труднощів і забезпечуючи фінансову стабільність в складних ситуаціях.

Стимулювання профілактичної та передбачуваної медицини також можна віднести до переваги. Фінансова стабільність системи медичного страхування дозволяє зосередитися на профілактичних заходах та передбачуваній медицині. Це включає раннє виявлення захворювань, регулярні обстеження, вакцинацію та інші профілактичні заходи, які можуть знизити витрати на лікування захворювань на пізніх стадіях та поліпшити загальний стан здоров'я населення. Фінансова стабільність системи медичного страхування створює умови для реалізації цих профілактичних заходів шляхом забезпечення фінансування необхідних програм та послуг.

Підтримка розвитку медичної інфраструктури є значною перевагою. Збільшення витрат на охорону здоров'я може потребувати розширення медичної інфраструктури, включаючи будівництво нових лікарень, поліклінік, лабораторій та забезпечення сучасним медичним обладнанням. Фінансова стабільність системи медичного страхування допомагає забезпечити необхідне фінансування для розвитку і підтримки медичної інфраструктури, що сприяє покращенню якості медичних послуг та доступності для населення.

І, нарешті, окремо слід виділити інвестиції у дослідження та інновації. Фінансова стабільність системи медичного страхування може сприяти інвестиціям у дослідження та розвиток нових медичних технологій, ліків та методів лікування. Це важливо для постійного покращення якості медичної допомоги та забезпечення доступу до передових методів лікування.

Таким чином, забезпечення фінансової стабільності системи медичного страхування є критично важливим у збільшенні витрат на охорону здоров'я. Це дозволяє забезпечити доступ до медичної допомоги, зменшити фінансовий ризик для пацієнтів, сприяти профілактичним заходам та розвитку медичної інфраструктури, а також стимулювати інновації та дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Климук Н. Я. Особливості медичного страхування в Україні в сучасних умовах. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2021. № 1. С. 55-60.
2. Сабецька Т. І. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я України. Економіка та суспільство. 2021. № 27. С. 1–8.
3. Третяк Д.Д. Сутність та соціально-економічне значення медичного страхування. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 12. С. 43–47.
4. Сова О. Ю. Сучасний стан та перспективи розвитку медичного страхування в Україні. Вчені записки університету «КРОК». 2018. № 49. С.80-92.

**МЕЖІ ПРОЦЕНТИЛЬНОГО РОЗМАХУ ВІДНОСНОЇ КОНЦЕНТРАЦІЇ
ЗАЛИШКОВИХ КОМПОНЕНТІВ ПОСТРІЛУ ПРИ ПОСТРІЛАХ З
ПІСТОЛЕТІВ ФОРТ 9Р ТА ФОРТ 17Р В ІМІТАТОРИ ТІЛА ЛЮДИНИ
ВКРИТИХ РІЗНИМИ ВИДАМИ ОДЯГУ**

Перебетюк Анатолій Миколайович,

асистент

Вінницький національний медичний університет

ім. М. І. Пирогова

м. Вінниця, Україна

Анотація: залишкові компоненти пострілу є ключовим речовим доказом на місці вогнепальної травми адже дозволяють ідентифікувати зброя та дистанцію пострілу. Проте, попередньо для успішного застосування на практиці необхідне виконання контрольованого балістичного дослідження, що дозволило б встановити особливості відкладання залишкових компонентів пострілу на слідоприймаючій поверхні. Одним з найменш досліджених у даному випадку є вітчизняні зразки нелетальної вогнепальної зброї.

Ключові слова: залишкові компоненти пострілу, судово-медична експертиза, вогнепальна зброя, вогнепальне ушкодження, небіологічний імітатор тіла людини

Залишкові компоненти пострілу роками слугують судово-медичним експертам, криміналістам та іншим суміжним спеціальностям головним і найбільш точним та інформативним джерелом інформації щодо вогнепальної травми, що дозволяє відповісти на ключові питання органів дізнання [1, с. 9]. Специфіка розподілення тих чи інших елементів навколо ділянки вогнепального пошкодження є предметом інтересу, зокрема, для вивчення нелетальної зброї [2, с. 1278]. Для України особливу актуальність дана тема набула під час подій Революції гідності [3, с. 118].

Метою дослідження було визначити межі процентильного розмаху відносної концентрації залишкових компонентів пострілу при пострілах з пістолетів Форт 9Р та Форт 17Р в імітатори тіла людини вкритих різними видами одягу.

Для дослідження виготовлено 120 желатинових блоків за загальноприйнятою методикою [4, с. 522], які в подальшому відстрілювали з використанням пістолетів нелетальної дії вітчизняного виробництва – Форт 9Р та Форт 17Р. Попередньо блоки були поділені на рівноцінні групи залежно від їх покриття – голі блоки, блоки покриті бавовняною тканиною, джинсовою тканиною, шкірозамінником. Постріли виконували з дистанцій впритул, 25 та 50 см в умовах тиру. Рентгенфлуоресцентну спектроскопію виконували з застосуванням апарату ElvaX Plus з метою виявлення якісних і кількісних характеристик накладання елементів на відстріляних блоках. Межі процентильного розмаху показників відкладання свинця, заліза, міді та цинку при пострілах у небіологічні імітатори тіла людини з пістолетів Форт 9Р та Форт 17Р визначені в ліцензійному пакеті "Statistica 6.0".

Результати аналізу отриманих даних щодо відкладання свинця (табл. 1) вказують на його явне переважання порівняно з іншими елементами. Практично в усіх випадках відмічено зменшення відносного вмісту свинця зі збільшенням дистанції пострілу.

Таблиця 1

Процентильний розмах (25,0th – 75,0th percentl) показників відкладання Pb при пострілах у імітатори тіла людини з пістолетів Форт 9Р та Форт 17Р

Тип блоків	Пістолет	Дистанція пострілу		
		Впритул	25 см	50 см
BB	Форт 9Р	94-94	70-78	65-69
	Форт 17Р	88-93	68-77	75-88
CF	Форт 9Р	82-95	46-52	23-48
	Форт 17Р	91-91	69-82	56-100
DF	Форт 9Р	80-80	70-75	61-74
	Форт 17Р	89-90	75-81	63-76
LF	Форт 9Р	62-74	70-75	64-70
	Форт 17Р	84-85	43-52	41-51

Примітки тут і надалі: BB – голі блоки; CF – блоки вкриті бавовняною тканиною; DF – блоки вкриті джинсовою тканиною; LF – блоки вкриті шкірозамінником. У випадку дослідження заліза (табл. 2) встановлено, що здебільшого він є другим за поширеністю елементом після свинця і на відміну від нього, навпаки, відмічається тенденція до збільшення його кількості зі збільшенням дистанції пострілу, особливо при пострілах з Форт 17Р.

Таблиця 2

Процентильний розмах (25,0th – 75,0th percentl) показників відкладання Fe при пострілах у імітатори тіла людини з пістолетів Форт 9Р та Форт 17Р

Тип блоків	Пістолет	Дистанція пострілу		
		Впритул	25 см	50 см
BB	Форт 9Р	4-5	15-20	16-21
	Форт 17Р	7-9	16-21	6-12
CF	Форт 9Р	3-16	21-30	27-46
	Форт 17Р	6-8	18-19	0-33
DF	Форт 9Р	10-20	13-15	7-22
	Форт 17Р	7-9	12-14	15-19
LF	Форт 9Р	15-22	13-15	0-16
	Форт 17Р	13-14	40-48	40-48

Мідь є найменш поширеним серед виявлених металів (табл. 3) і виявлена тільки при дослідженні голих блоків за умови застосування пістолету Форт 17Р.

Таблиця 3

Процентильний розмах (25,0th – 75,0th percentl) показників відкладання Cu при пострілах у імітатори тіла людини з пістолетів Форт 9Р та Форт 17Р

Тип блоків	Пістолет	Дистанція пострілу		
		Впритул	25 см	50 см
BB	Форт 9Р	0-0	0-0	0-0
	Форт 17Р	0-2	0-8	0-10
CF	Форт 9Р	0-0	0-0	0-0
	Форт 17Р	0-0	0-0	0-0
DF	Форт 9Р	0-0	0-0	0-0
	Форт 17Р	0-0	0-0	0-0
LF	Форт 9Р	0-0	0-0	0-0
	Форт 17Р	0-0	0-0	0-0

В той же час при пострілах з пістолету Форт 9Р спостерігаються найбільші концентрації цинку (табл. 4), при чому як при пострілах з нього так і

при пострілах з Форт 17Р відмічається збільшення кількості цинку зі збільшенням дистанції пострілу.

Таблиця 4

Процентильний розмах (25,0th – 75,0th percentl) показників відкладання Zn при пострілах у імітатори тіла людини з пістолетів Форт 9Р та Форт 17Р

Тип блоків	Пістолет	Дистанція пострілу		
		Впритул	25 см	50 см
BB	Форт 9Р	1-2	5-8	10-14
	Форт 17Р	0-0	3-4	5-6
CF	Форт 9Р	0-4	20-24	21-27
	Форт 17Р	1-2	0-13	0-7
DF	Форт 9Р	0-7	12-14	7-17
	Форт 17Р	2-4	7-9	9-10
LF	Форт 9Р	9-17	12-15	19-26
	Форт 17Р	2-3	7-9	9-9

Виявлені відмінності у відкладаннях залишкових компонентів пострілу можуть слугувати вагомим інструментом для вирішення питання ідентифікації пістолета та дистанції пострілу з нього.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Blakey LS, Sharples GP, Chana K, Birkett JW. Fate and behavior of gunshot residue—a review. *Journal of forensic sciences*. 2018 Jan;63(1):9-19.
2. Mikhailenko OV, Roshchin HH, Dyadik OO, Irkin IV, Malisheva TA, Kostenko YY, Gunas VI, Hel AP. Efficiency of determination of elemental composition of metals and their topography in objects of biological origin using spectrometers. *Indian Journal of Forensic Medicine and Toxicology*. 2021;15(1):1278-84.
3. Mishalov VD, Petroshak OY, Hoholyeva TV, Gurina OO, Gunas VI. Forensic assessment of gunshot injuries in Maidan Nezalezhnosti protesters. *World of medicine and biology*. 2019; 15 (3): 118-22.
4. Fackler ML, Malinowski JA. The wound profile: a visual method for quantifying gunshot wound components. *The Journal of trauma*. 1985;25(6):522-9. PMID: 4009751

**ЕЛЕКТРОХІМІЧНІ ПРОЦЕСИ,
ЩО ВІДБУВАЮТЬСЯ В РОТОВІЙ ПОРОЖНИНІ**

Тимофєєв Олексій Олександрович

завідувач кафедри щелепно-лицевої хірургії,
доктор медичних наук, професор, заслужений діяч
науки і техніки України, Національний університет
охорони здоров'я України (НУОЗ) імені П. Л. Шупика

Тимофєєв Олександр Олексійович

доктор медичних наук, професор,
кафедра стоматології, Національний університет
охорони здоров'я України (НУОЗ) імені П. Л. Шупика

Яріфа Марія Олексіївна

кандидат медичних наук, доцент,
кафедра хірургічної стоматології та щелепно-лицевої
хірургії, ПВНЗ України
«Київський медичний університет»

Чередніченко Андрій Миколайович

аспірант кафедри щелепно-лицевої хірургії,
Національний університет охорони здоров'я України
(НУОЗ) імені П. Л. Шупика

Анотація Обстежено більше ніж 1000 хворих з різними захворюваннями порожнини рота. Доведено, що за наявності в ротовій порожнині металевих включень можливі три види патологічного впливу на організм людини: хімічно-токсичний, електрогальванічний (за рахунок шкідливої дії гальванічного струму) та алергічний.

Ключові слова: стоматологія, метали, незнімні зубні протези, ротова порожнина, слюна, слизова оболонка, гальванічна патологія, ускладнення.

Слизова оболонка ротової порожнини високочутлива до електричного струму, оскільки має добру електропровідність. Це зумовлено її потужним кровопостачанням, відсутністю рогового шару і значною гідрофільністю

тканин.

Дослідами Луїджі Гальвані (італійський анатом, фізик і фізіолог, основоположник електрофізіології) та Алессандро Джузеппе Антоніо Анастасіо Вольта (італійський природознавець, фізик, хімік і фізіолог) у кінці XVIII століття доведено, що різнорідні метали можуть бути джерелом так званого гальванічного струму, який може діяти як подразник на живі тканини. Це повинен враховувати лікар-стоматолог при введенні незнімних металевих включень у ротову порожнину (при протезуванні зубів незнімними протезами, пломбуванні зубів амальгамовими пломбами тощо).

Для виготовлення незнімних зубних протезів в Україні найчастіше використовують іржостійку сталь, хромо-кобальтові, хромо-нікелеві, срібно-паладієві та інші сплави металів. До їх складу входять такі метали: залізо, хром, нікель, титан, марганець, кремній, молібден, кобальт, паладій, цинк, срібло та інші. Для поєднання частин незнімних зубних протезів застосовують припой, складовими компонентами якого є срібло, мідь, марганець, магній, кадмій.

Отже, для виготовлення незнімних зубних протезів використовують різні металеві сплави, до складу яких входить близько 20 металів. Різнорідні метали в ротовій порожнині діють як електроди, а слина при цьому є електролітом. Між різними металами виникає різниця потенціалів. Виділення іонів металів у слину створює умови для виникнення в ротовій порожнині мікрострумів різної величини. Мікроструми, що виникають у ротовій порожнині, можуть спричинити явище, що отримало назву "гальванізм". Активність гальванічного елемента ротової порожнини визначається не лише величиною різниці потенціалів і силою струму, а й хімічною активністю слини (електроліта).

Слина (saliva) – секрет слинних залоз, що виділяється в ротову порожнину й бере участь у травленні. Слина є секретом великих і малих (дрібних) слинних залоз, що виділяється в ротову порожнину. У порожнині рота є ротова рідина, що містить не лише слину, а й вміст пародонтальних кишень, ясневу рідину, злущений епітелій, лейкоцити, що емігрували через

слизову оболонку щоки, залишки продуктів харчування, мікрофлору і продукти її життєдіяльності тощо. Найбільше зацікавлення стоматологів викликає ротова рідина, оскільки вона є середовищем, у якому постійно перебувають органи і тканини ротової порожнини.

Хімічний склад секрету слинних залоз не однаковий і змінюється залежно від віку, харчування, шкідливих звичок, супроводжувальних захворювань тощо. Секреторна діяльність слинних залоз забезпечується трьома парами великих (наколівушних, піднижньощелепних, під'язикових), і малих (губних, щоккових, молярних, язикових, твердого і м'якого піднебіння) слинних залоз. Малі (дрібні) слинні залози секретують постійно, зволожуючи слизову оболонку ротової порожнини, і мають важко вимірювану секрецію. Найбільша їх кількість – у підслизовому шарі губів, твердого і м'якого піднебіння. Секреція великих слинних залоз має рефлекторну природу (вигляд і запах їжі, словесні сигнали) і посилюється під впливом безумовних подразників - рецепторів ротової порожнини.

У дорослої людини в нормі швидкість секреції слинних залоз не рівномірна. Секреторна функція великих і малих слинних залоз з віком зменшується. Відбувається порушення слиновиділення при гострих і низці хронічних захворювань слинних залоз. За добу в дорослої людини виділяється 1500 – 2000 мл слини. Вищезазначено, що швидкість секреції не рівномірна і залежить від низки чинників: віку (після 55 – 60 років слиновиділення уповільнюється), нервового збудження, харчового подразника. Під час сну слини виділяється в 10 разів менше, ніж у період неспання людини (від 0,5 мл/хв у період неспання до 0,05 мл/хв під час сну), а при стимуляції виділення слини, тобто під час їди, швидкість слиновиділення збільшується до 2,0 – 2,5 мл/мхв. При захворюваннях слинних залоз і одонтогенних запальних захворюваннях м'яких тканин, а також при дефектах зубного ряду секреція слини знижується. За тривалої відсутності зубів відбувається пригнічення секреторної функції великих слинних залоз, порушуються процеси мінералізації, які нормалізуються лише після зубного протезування.

Слина (ротова рідина) відіграє важливу роль у підтриманні нормального стану тканин та органів ротової порожнини. Функції слини багатогранні, але основними з них є травна і захисна. Захисна функція слини здійснюється за рахунок зволоження слизової оболонки і покриття її шаром слизу (муцину), що захищає слизову оболонку ротової порожнини від дії механічних подразників, утворення тріщин та висихання, а також за рахунок очищення поверхні зубів і слизової оболонки ротової порожнини від мікроорганізмів і продуктів їх метаболізму, залишків їжі та детриту.

Слина (ротова рідина) як електроліт є складним біохімічним середовищем і має рН від 5,6 до 7,6. На 98,5 % і більше слина складається з води (98%), мінеральних (1-2%) та органічних речовин (продуктів, що містять азот), містить мікроелементи (залізо, мідь, кобальт, срібло, марганець, алюміній та інші) і макроелементи (кальцій, калій, натрій, магній, фосфор), а також муцин (формує та склеює харчовий клубок), лізоцим (бактерицидний агент), ферменти амілази й мальтази, що розщеплюють вуглеводи до оліго- і моносахаридів, а також інші ферменти й деякі вітаміни.

За умови виникнення непереносимості до іржостійкої сталі в слині збільшується вміст заліза в 5,5 разів і мікроелементів. Доведено, що незнімні металеві зубні протези в ротовій порожнині змінюють активність ферментів слизової оболонки навіть без явищ непереносимості.

Концентрація кальцію і фосфору в слині має значні індивідуальні коливання і перебуває у зв'язаному стані з білками слини. Вміст кальцію в слині (1,2 ммоль/л) нижчий, ніж у сироватці крові, а фосфору (3,2 ммоль/л) міститься в 2 рази більше, ніж у сироватці крові. Кобальт входить до складу вітаміну В₁₂, а мідь є складовою частиною оксидази і гемосидерину, бере участь в утворенні лейкоцитів, гемоглобіну. Залізо також входить до складу гемоглобіну, оксидази, каталази. Із неорганічних речовин у слині містяться аніони хлору, бромиду, йодиду, фтору. Аніони фосфатів, фтору сприяють збільшенню електрохімічних потенціалів, аніони хлору – переносу іонних зарядів і є деполіаризатором (чинник, що прискорює анодні і катодні процеси).

У ротовій рідині міститься фтор, кількість якого визначається його надходженням в організм, а також більше ніж 60 ферментів. Найважливіші ферментативні процеси в ротовій рідині пов'язані з ферментацією вуглеводів і зумовлені кількісним і якісним складом мікрофлори і кліткових елементів ротової порожнини: лейкоцитів, лімфоцитів, епітеліальних клітин та інших.

Відомо, що за умови дотримання технології виготовлення зубного протеза вихід іонів металів зі сплавів матеріалу металеві конструкції в слину незначний і перебуває на рівні добового надходження металів в організм з їжею. Виявлено, що продукти корозії металевих конструкцій зубних протезів і метали, що надходять в організм з їжею і водою, суттєво відрізняються один від одного формою надходження до організму. Метали з їжею і водою надходять до організму у вигляді молекул мікроелементів, а метали конструкційних матеріалів протезів надходять до ротової порожнини у вигляді іонів, які є хімічно активнішими. Продукти електрохімічної корозії, тобто мікроелементи Fe, Cr, Ni, перебуваючи між різнорідними металами зубного протеза, є поживним середовищем для мікробної флори ротової порожнини.

Лікарі-дослідники по-різному ставляться до можливості токсичного впливу іонів металу, що виділяються в ротову порожнину в результаті електрохімічної корозії металевих включень, на тканини та органи ротової порожнини. Відомо, що іони металів можуть сенсibiliзувати організм пацієнта, викликаючи при цьому розвиток алергічних реакцій, і тому деякі автори передбачають можливі токсико-алергічні впливи на тканини ротової порожнини при електрохімічній корозії металевих зубних протезів. Інші автори заперечують можливість хіміко-токсичного впливу металевих зубних протезів на стан слизової оболонки ротової порожнини і вважають, що токсична дія застосовуваних у наш час сплавів металів достовірно не була доведена [1].

Металеві включення в ротовій порожнині впливають на активність ферментів змішаної слини. Особливо це стосується хромонікелевої іржостійкої сталі, що знижує активність трансаміназ і лактатдегідрогенази. За наявності в ротовій порожнині різнорідних металів знижується активність обох трансаміназ

і підвищується активність кислої фосфатази. Протези зі срібно-паладієвого і золотих сплавів значно менше впливають на їх активність. Зміну активності слинних ферментів пов'язують із впливом іонів металів, що вийшли з припою й іржостійкої сталі в слину.

У результаті електрохімічних процесів, що відбуваються в ротовій порожнині, у слину з металевих конструкцій потрапляє значна кількість мікроелементів та іонів металів. В обстежуваних, що мають незнімні зубні протези з іржостійкої сталі, збільшується в слині вміст міді, заліза, марганцю та інших мікроелементів. Іони металів, що надходять у слину і кров, несприятливо впливають на біохімічні процеси, що там відбуваються. У ротовій порожнині іони заліза є каталізатором вільно-радикальних реакцій. У водному середовищі під впливом кисню залізо окислюється і піддається корозії. Іони хрому та міді беруть участь у вільно-радикальному окисленні. Доведено, що в обстежуваних з незнімними зубними протезами з іржостійкої сталі навіть через три місяці після їх зняття залишається підвищеним вміст мікроелементів хрому та нікелю в слині [1].

Якщо в ротовій порожнині є сплави металів з різними потенціалами, то при їх замиканні утворюються гальванічні елементи. В основі роботи гальванічного елемента лежать окислювально-відновлювальні реакції. Метал з високим негативним потенціалом, що входить до складу гальванічного елемента, окислюється і віддає іони в розчин. Здатність віддавати іони в слину в різних металів виражена неоднаково. Так, відомо, що залізо окислюється сильніше, ніж мідь, марганець – сильніше, ніж хром, а нікель – сильніше, ніж олово тощо. Чим вища здатність металу до окислення і віддавання іонів у розчин, тим вищий потенціал він має і є хімічно активнішим.

Як результат токсичної дії металів на рецепторний апарат у слизовій оболонці ротової порожнини розвиваються запальні процеси. Гальванічні струми, що виникають у роті, зумовлюють підвищену подразненість смакових рецепторів і навіть незначне спотворення смакових відчуттів (металевий і кислуватий присмак та інші). Знижується і спотворюється смакова чутливість

на солодке, кисле й солоне. Це може призвести до порушення механічної та хімічної обробки їжі в ротовій порожнині. Крім того, за умови потрапляння такої слини у травний тракт і дії мікроелементів слини на слизову оболонку шлунка й кишечника можуть виникати загострення хронічних шлунково-кишкових захворювань.

Відомо, що слизова оболонка ротової порожнини має вибіркочу здатність для проникнення (всмоктування) різних неорганічних і органічних речовин. В результаті запальних процесів у слизовій оболонці порушуються процеси всмоктування, що прямо залежать від хімічного складу слини.

Установлено, що гальванічні струми проходять у ротовій порожнині як по поверхні слизової оболонки, так і всередині тканин, тобто по міжклітковій рідині. Змішана слина і міжкліткова рідина мають значну кількість різних іонів (кальцію, магнію та інших), що зумовлює електропровідність цих рідин [1].

Електрорушійна сила, що виникає в ротовій порожнині між різнорідними металами, не пов'язана з вираженістю патологічного симптомокомплексу, тобто тяжкість захворювання визначається не величиною різниці потенціалів, а іншими чинниками. Доведено, що "патогенність" електрохімічного потенціалу визначається не величиною різниці потенціалів і сили струму, а характером розподілу мікрострумів на поверхні металевого включення, знаком потенціалу і тривалістю його впливу. Установлено, що в різних пацієнтів з клінічною симптоматикою гальванізму формування електричних мікрострумів відбувається неоднаково. В одних гальванічні струми проходять переважно по поверхні слизових оболонок, в інших – у тканинах ротової порожнини. Доведено, що якщо гальванічні мікроструми проходять по поверхні слизової оболонки ротової порожнини, то клінічні вияви гальванізму виражені меншою мірою, ніж тоді, коли мікроструми розповсюджуються через тканини ротової порожнини по міжкліткових рідинах. Вважають, що метал віддає в електроліт (слину) позитивні іони, стаючи при цьому негативно зарядженим. Тому металеві зубні протези можуть бути причиною появи парестезії і захворювань слизової оболонки у зв'язку з електрохімічною корозією, якій вони піддаються

в ротовій порожнині. Кількість іонів, які віддають в електроліт, у різних металів різна, що залежить від їх хімічної активності. У результаті корозії металеві вироби можуть втратити низку своїх основних властивостей: зменшуються міцність і пластичність металу, псується його поверхня, погіршуються його електричні та оптичні властивості. Крім того, корозія спричиняє безповоротну втрату металу, в ротовій порожнині утворюються оксиди металів, що шкодять організму і слизовій оболонці ротової порожнини. Продукти корозії (залізо, мідь, марганець, хром та інші), що надходять до ротової порожнини, накопичуються в слині, шлунковому соці, крові, мочі, тканинах організму. Клінічні спостереження свідчать про те, що зубні протези з іржостійкої сталі, амальгамові пломби зі срібно-паладієвого та інших сплавів піддаються корозії в ротовій порожнині. Продукти руйнування металів, що утворюються при корозії, можуть спричинити алергічну реакцію. Установлено, що чим більша кількість металевих включень у ротовій порожнині, тим значніша кількість іонів металу, що виділяються в слину.

Порівнюючи корозійну стійкість срібно-паладієвих сплавів та іржостійкої сталі, можливо зробити висновок про вищу електрохімічну стійкість срібно-паладієвих сплавів порівняно з протезами з іржостійкої сталі. Доведено, що іони хрому, які виділяються зубними протезами з іржостійкої сталі, здатні сенсibiliзувати організм і викликати різні алергічні реакції, а також відігравати певну роль у розвитку хронічних захворювань ротової порожнини. Гальванічні мікроструми спричиняють корозію сплавів металів, внаслідок чого іони металів потрапляють у ротову порожнину і контактують зі слизовою оболонкою з подальшим розвитком алергічних реакцій. Вивчення мінерального складу кісткової тканини у хворих з переломами нижньої щелепи, які використовують для з'єднання кісткових фрагментів щелепно-кісткової кістки металевий дріт (кістковий шов), показало, що щільність кісткової тканини щелепи значно знижується в ділянці скріплювального дроту. Це відбувається через корозію металу, який використовували для скріплення кісткових уламків [1]. Розвитку алергічних реакцій за наявності металевих включень (незнімних зубних протезів) сприяє

вираженість електрохімічних процесів, тобто корозії в ротовій порожнині. Активність корозії залежить від структури використовуваних сплавів, різномірності металів, температурних режимів при виготовленні металевих протезів, хімізму слини та багатьох інших чинників. Думка про абсолютну стійкість благородних металів при взаємодії зі слиною підлягає сумніву. Сплави золота, що застосовують для зубного протезування, містять домішки. Через наявність домішок сплави золота також піддаються корозії, інтенсивність якої залежить від складу сплаву і наявності в ротовій порожнині протезів з інших металів. Відомі випадки токсичного стоматиту за наявності золотих металевих включень у ротовій порожнині.

Електрохімічні процеси, що відбуваються в ротовій порожнині за наявності металевих включень, можуть сприяти алергічним виявам. Механізм виникнення алергічних реакцій може бути таким: іони металів, проникнувши через слизову оболонку ротової порожнини, з'єднуються з тканинними білками і з гаптенів перетворюються на повноцінні алергени. Утворені поєднання металів з білками не тільки здатні до появи реакції антиген-антитіло, але й самі стимулюють вироблення антитіл. Алергічні реакції за наявності в ротовій порожнині металевих включень можуть супроводжуватися функціональними порушеннями не лише з боку нервової системи (раздратованість, безсоння, емоційна лабільність, канцерофобія, прозопалгія), а й інших внутрішніх органів.

Висновок Отже, сьогодні загальноприйнято вважати, що за наявності в ротовій порожнині металевих включень можливі три види патологічного впливу на організм людини: хімічно-токсичний, електрогальванічний (за рахунок шкідливої дії гальванічного струму) й алергічний.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Тимофеев О.О. Гальванічна патологія у стоматології / О.О.Тимофеев, О.В.Павленко, О.О.Тимофеев. – Київ: ТОВ "Видавництво "Сталь", 2014. – 235 с.

TECHNICAL SCIENCES

UDC 535.520.6

METHODS OF INCREASING THE EFFICIENCY OF AIR-LIFT APPARATUS

Pereiaslavitsev Oleksandr,

Candidate of technical sciences, associate professor

Pereiaslavitseva Olena,

Candidate of technical sciences, senior research associate

Institute of Technical Thermophysics of the

National Academy of Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

Abstract: The issue of increasing the hydrodynamic efficiency of air-lift apparatus was considered, analytical studies were carried out to determine the velocities of the upward and downward flows of the gas-liquid mixture in the appropriate zones of the device, and the design parameters that increase the efficiency of aeration in the apparatus were determined.

Key words: air-lift apparatus, hydrodynamic characteristics, aeration, structural parameters

One of the important hydrodynamic characteristics of air-lift apparatus is the intensity of the internal circulation of the working environment between the peripheral (passive) and central (active) zones of the apparatus. The more oxygen-depleted working medium from the passive zone will be supplied to the active one, in which an excess of oxygen is observed, the more intense will be the oxygen saturation of the cultural organisms of the medium, that is, the process of growing crops in the apparatus is more efficient [1].

The principle of creating internal circulation in the apparatus is that air with

excessive pressure is supplied to the active zone, due to which a corresponding high-speed pressure is created, which determines the upward speed of air bubbles rising with the attached mass of the medium. The upward flow of the gas-liquid mixture creates a pressure difference between the passive and active zones, due to which the oxygen-depleted gas-liquid mixture flows into the active zone.

The conducted analytical studies made it possible to obtain equations for determining the speeds of the upward and downward flows of the gas-liquid mixture in the corresponding zones of the apparatus.

The time of a complete cycle, during which the same part of the working environment will make a full revolution, will be $t_c = t_{asc} + t_{desc}$, where t_c – full rotation time; t_{asc} – the time of upward movement of the particle in the active zone; t_{desc} – time of downward movement of the same particle in the passive zone.

The number of cycles n per minute will be determined: $n=1/t_c$, (rev/min).

If we neglect the forces of friction and resistance during the movement of particles of the medium in the corresponding zones, then we can assume that the speed of the ascending and descending flows is unchanged. By determining the time of upward and downward movement of particles via the corresponding speeds, we obtain an analytical expression for determining the number of cycles of internal rotation of the working medium in air-lift apparatus in the following form:

$$n = \frac{0,578 \left(\frac{QV}{1,85S_r} \right) \left(\frac{\gamma_{air}}{\gamma_m} \right)}{H(1 - \alpha)} \text{ rev/min}$$

where Q – specific air consumption for aeration ($m^3/M^3 \text{ min}$), V – useful volume of the apparatus (m^3), S_r – cross-sectional area of the air supply pipeline (m^2), H – the height of the layer of the working medium in the apparatus (m), α - coefficient of volumetric gas content of the medium, γ_{air} and γ_m – respectively, specific weights of air and medium.

Thus, the increase in the hydrodynamic intensity of air-lift apparatus is related not only to the amount of air consumption for aeration, but also to the hydrodynamic

mode of supplying this air, that is, to the geometric size of the air intake tract. As shown by analytical and experimental data, an increase in the air flow speed, supplied for aeration, causes an increase in the speed of rotation of the working medium in the apparatus. Increasing the degree of saturation of the working environment with air increases the internal circulation of the environment.

The effectiveness of aeration in air-lift apparatus is determined not only by the composition and physical and chemical properties of the working environment, but also by the degree of use of the supplied air for oxygen saturation of cultural microorganisms, depending on the operational and design features of the apparatus [2, 3].

The second flow rate of air supplied for aeration and the second amount of gas-liquid mixture moving in the apparatus, which is created due to the supplied air, gives a qualitative assessment of the degree of use of this air directly to obtain a certain amount of cultural biomass.

The second air consumption for aeration, according to the methodology, is determined by the value QV , where Q – volume flow of air supplied per unit of useful volume of the apparatus ($\text{m}^3/\text{m}^3\text{sek}$), V – useful volume of the apparatus, m^3 . The second quantity of the created gas-liquid mixture is determined by the live cross-section of the aerator S_{aer} and by the breakaway speed of the rise of the gas liquid mixture W_s . So the relation $W_s S_{\text{aer}} / QV$ will determine the degree of use of air in the apparatus. The conducted analytical and experimental studies made it possible to determine the separation speed of the vertical movement of the gas-liquid mixture in the liquid layer, depending on the operational and design features of the apparatus. It was found that the efficiency of aeration depends on:

1. The volume of the active part of the apparatus, that is, the volume of the diffuser and the working medium located above it. As this value increases, the efficiency of aeration increases.

2. The speed of vertical circulation of the working medium. With an increase in the number of cycles of vertical circulation between the passive and active zones of the apparatus, the efficiency of aeration increases.

3. The geometric and structural features of the control system. An increase in the hydrodynamic resistance of the control system reduces the efficiency of aeration and requires additional electricity consumption for transporting air along the air intake tract. The influence of the value of the diameter of the air supply pipeline, which determines at the same time the amount of flow and the speed of the air supplied for aeration, has a complex dependence and requires additional research.

4. The ratio of the dynamic pressure of the air flow to the hydrostatic pressure of the working environment. As this ratio increases, the efficiency of using air for aeration increases. But, at the same time, it should be borne in mind that at very large values of the dynamic pressure, there is an intensive removal of cultural organisms from the volume of the apparatus.

5. The volumetric gas content of the working medium. The efficiency of using the air supplied for aeration increases with an increase in the volumetric gas content of the working environment.

Thus, the effective management of cultural environments in air-lift apparatus is determined by: the size of the active part of the device, the diameter of the air supply pipeline, the speed of internal rotation of the working medium between the active and passive zones of the apparatus, the dynamic pressure of the air flow supplied for aeration, as well as the value of the gas content of the working medium.

REFERENCES:

1. Сидоров Ю.І., Влязло Р.Й., Новіков В.П. Процеси і апарати мікробіологічної промисловості. - Львів; Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2007. – 457 с.

2. В.М. Мельник, М.С. Тривайло, В.В Карачун; Масообмін і аерація в біореакторах [Текст]: моногр./ Тривайло М.С. Карачун В.В. // НТУУ «КПІ». – Київ.: «Корнійчук», 2008. – 96 с.

3. Ганзюк Ю.М. Біохімічні реактори. Конструкції та основи розрахунку. Навч. посібник. -К.: ІСДО, 1994.- 108 с.

UDC 656.614.03

**FORMATION OF MICROCLIMATE IN THE HOLD OF A UNIVERSAL
SHIP'S DURING THE TRANSPORTATION OF REGIME CARGO**

Savchuk Viktor Dmytrovych

PhD of Engineering Sciences, Senior Researcher,

Professor the Head of the Scientific-Research

Department National University

«Odessa Maritime Academy»

Odessa, Ukraine

Krat Denis Igorovich

Master of Navigation, 3rd mate of m/v "THALIA"

Abstract. When a vessel navigates in various climatic zones of the world ocean, a certain temperature and humidity regime (microclimate) is formed in its holds. It has a significant effect on the safe cargo transported by the ship in the holds. The only means that the ship's crew has to ensure the safe transportation of sensitive cargo is the ship's hold ventilation system. Rational use of the vessel's ventilation system allows the boatmaster to create an optimal microclimate in the holds of the vessel, which will preserve these cargoes during transportation by sea.

Keywords: multipurpose vessel, hold air temperature and humidity, the ventilation system regime cargo.

Analysis of literature data and problem setting. Formation of the temperature field of the pile of bulk cargo in the hold of the vessel is considered in [1], Method of loading a low-tonnage single-hull vessel with several types of bulk cargo [2], The use of the triangulation by Delaunay for the determination of the coordinates of center of gravity of the stack of bulk cargo in the hold of a vessel [3], Technology of loading of scrap-metal on ship of type «Kouster» [4], Risks of cargoing cargoes in containers [5], Management of processes of ensuring the quality of cargo transportation on the ship [6], Transportation of corn grain by high-cargo balker [7], Attachment for information security to the process of control of the ship's

anchorage by means of sealing [8, 9], The way of distribution of bulk cargoes in the hold of the vessel. [10, 11], Attachment for information security to the process of control of the ship's security by general cargoes [12].

Statement of the main research material. Theoretical and laboratory studies, as well as field observations, which were performed by the author for 20 years in the voyages of universal vessels during the transportation of various regime cargoes in different climatic zones of the oceans, allow to identify several characteristic areas in cargo spaces (Fig. 1, 2).

Zone "a" - in this zone of the cargo array there is an accumulation of heat and moisture due to biological, biochemical processes that occur as a result of the activity of microorganisms, if transported goods of plant origin, or as a result of physical and chemical properties of transported goods and thermodynamic patterns . Moisture is assimilated by the air in the cargo space, and when it reaches saturation settles on the surface of the cargo or its containers and packaging in the form of a thin film. After reaching full air saturation, the transfer of moisture from the surface of cargo spaces is virtually stopped.

Zone "b" is the surface layer of the cargo array, as confirmed by field measurements, approximately 0.6 - 0.9 m, in some cases it reaches 1.3 m, in which moisture and heat and mass transfer occurs constantly, as a result of contact air exchange with air the environment of the deck space.

The upper zone is the air space of the cargo space between the deck and the surface of the cargo stack. Here heat and mass transfer occurs due to the interaction of the parameters of the load and temperature-humidity fields, which are formed near the surfaces of the holdings (deck, sides, partitions, etc.).

A. Mode of transportation of goods without ventilation of holds

Figure 1. shows a diagram of the cargo space of the vessel during the carriage of goods in the mode without ventilation of holds. This scheme corresponds to the system of equations of heat and moisture balance, which includes the equations of balance for all volumes and surfaces involved in the process of heat and mass transfer.

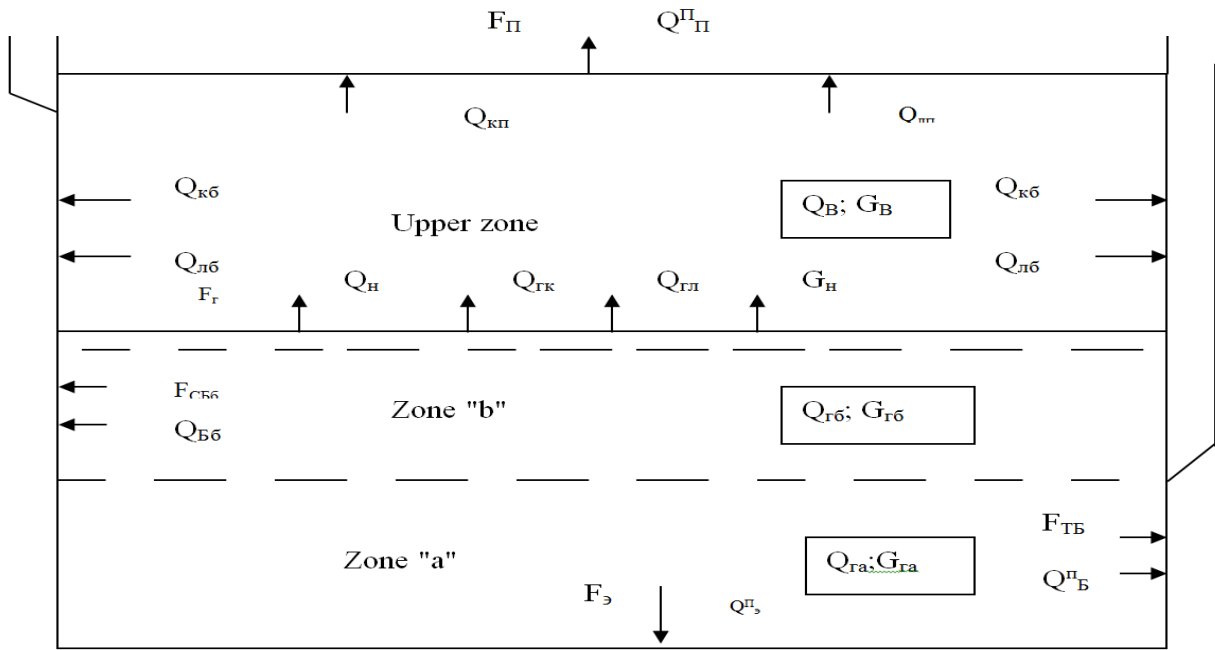

Fig 1. Thermo-moisture zones of the hold during transportation without ventilation

The system of equations will be written in the form:

- equation of heat balance of volume "a" of the cargo array

$$Q_{Ga} + Q_B^II + Q_D^II + Q_{Pa} = 0 \quad (1)$$

- equation of heat balance of volume "b" of the cargo array

$$Q_{Gb} + Q_{Gk} + Q_{KII} + Q_{KB} + Q_{Pb} = 0 \quad (2)$$

- equation of heat balance of volume upper zone

$$Q_{II} + Q_{Gk} + Q_{KII} + Q_{KB} + Q_{Pb} = 0 \quad (3)$$

- equation of heat balance on the inner surface of the upper zone

$$Q_{KII} + Q_{KB} + Q_{III} + Q_{IB} + Q_{II}^II + Q_{Bb} = 0 \quad (4)$$

- equation the moisture balance

$$G_H + G_B = 0 \quad (5)$$

where F_r – the surface area of the cargo in the hold, twindeck; F_{II} – deck area; F_{CB}, F_{TB}, F_D – area of solar and shadow boards, double bottom; $Q_{II}^II, Q_B^II, Q_D^II$ – heat flows through the deck, sides, double bottom; $Q_{KII}, Q_{KB}, Q_{Gk}, Q_{III}, Q_{IB}, Q_{II}^II$ – convective flows, radiant flows from the deck, sides, cargo; Q_{II} – heat expended on the

evaporation of moisture from the surface of the cargo; $Q_{\Gamma a}, Q_{\Gamma \delta}$ – heat released by the cargo in volumes "a" and "b"; $Q_{Pa}, Q_{P\delta}$ – heat consumed to heat the cargo in the volumes of zones "a" and "b" (in the case of cooling the cargo in the calculation formulas are substituted with the sign "-"; Q_B – heat accumulated by the air of the upper zone; G_H – the amount of moisture evaporating from surface of the cargo; G_B - the amount of moisture evaporating from surface of the cargo.

B. Mode of cargo transportation with hold ventilation For this case (Fig. 2) the system of equations has the form:

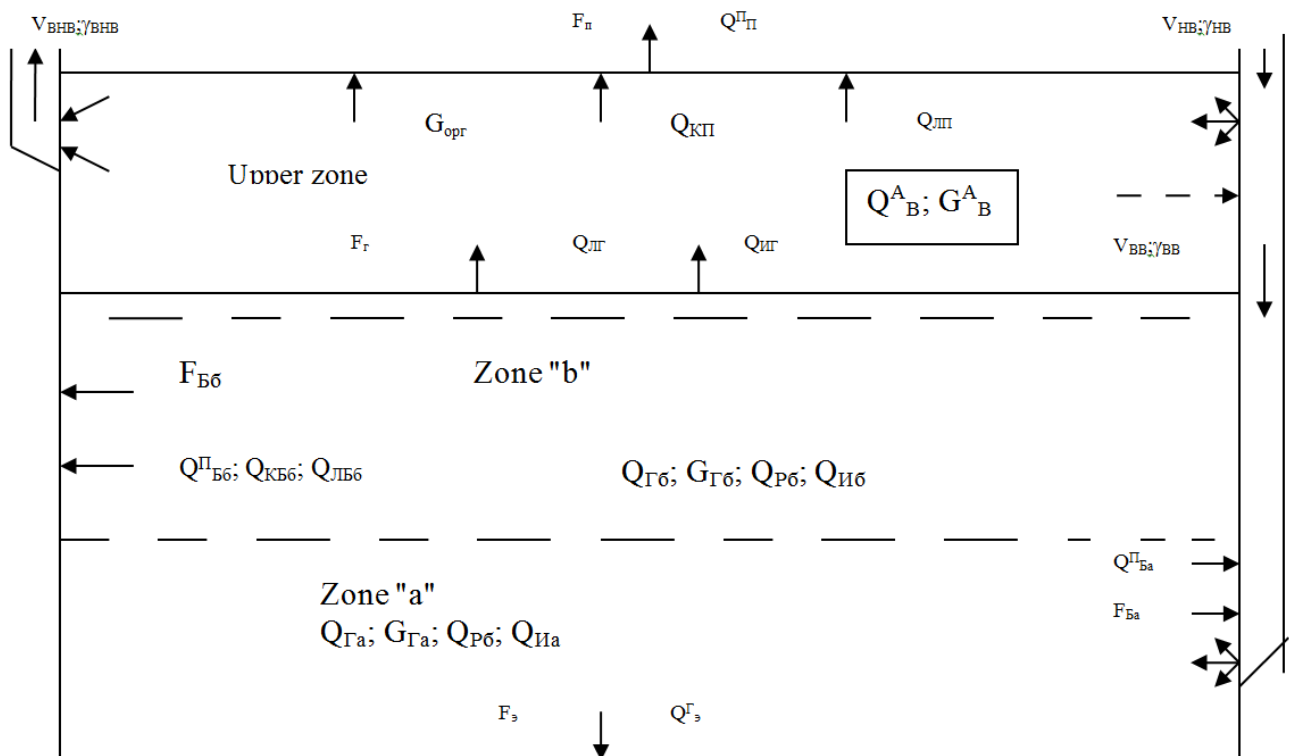

Fig 2. Thermo-moisture zones of the hold during transportation in the mode with ventilation

- the equation of heat balance of the entire cargo space

$$Q_{HT} + Q_{\Gamma a, \delta} + Q_{Pa, \delta} + Q_{II, Ba, \delta, \Delta}^II + Q_{A, B} + Q_{BH} + Q_{\Delta II} + Q_{IIa, \delta} = 0 \quad (6)$$

- heat balance equation by obyem "a" array of cargo

$$Q_{\Gamma a} + Q_{Pa} + Q_{Ba}^II + Q_{\Delta}^II + Q_{HT\Gamma} + Q_{IIa} = 0 \quad (7)$$

- heat balance equation by obyem "b" array of cargo

$$Q_{\Gamma \delta} + Q_{P\delta} + Q_{II\Gamma} + Q_{II\delta} + Q_{HT\delta} = 0 \quad (8)$$

- heat balance equation bollard fencing of the cargo space

$$Q_{K\Pi} + Q_{KB\delta} + Q_{\text{ЛП}} + Q_{\text{ЛБ}\delta} + Q_{\text{П}}^{\text{II}} + Q_{\text{Б}\delta}^{\text{II}} = 0 \quad (9)$$

- heat balance equation upper zone

$$Q_{\text{ПГ}} + Q_{\text{ББ}} + Q_{\text{КП}} + Q_{\text{КБ}\delta} = 0 \quad (10)$$

- equipping the moisture balance of the cargo space

$$G_{\text{Гa}} + G_{\text{Г}\delta} + G_{\text{БГ}} + G_{\text{оzp}} + G_{\text{ББ}} = 0 \quad (11)$$

- equipping the moisture balance of the cargo stack

$$G_{\text{Гa}} + G_{\text{Г}\delta} + G_{\text{БГ}} = 0 \quad (12)$$

- equipping the moisture balance of the upper zone

$$G_{\text{БГ}} + G_{\text{ББ}} + G_{\text{оzp}} = 0 \quad (13)$$

- equation of mass conservation in air

$$V_{\text{ББ}}\gamma_{\text{ББ}} = V_{\text{HB}}\gamma_{\text{HB}} + V_{\text{BHB}}\gamma_{\text{BHB}} \quad (14)$$

where $Q_{\text{ЭЛ}}$ – heat inflows from aircraft fans; Q_{BH} – heat consumption for heating the outside air to the temperature of the upper zone; $Q_{\text{Pa},\delta}$ – heat consumption for air heating of cargo in the volumes of zones "a" and "b"; $Q_{\text{Гa},\delta}$ – heat consumption for heating air in the interload space of zones "a" and "b"; $Q_{\text{A,B}}$ – heat introduced into the upper zone by the air leaving the cargo stack; $Q_{\text{Ha},\delta}$ – heat expended on the evaporation of moisture from the cargo in zones "a" and "b"; $Q_{\text{KB}\delta}, Q_{\text{КП}}$ – convective heat fluxes; $Q_{\text{ЛГ}}, Q_{\text{ЛП}}, Q_{\text{ЛБ}\delta}$ – radiant heat fluxes; $Q_{\text{П}}^{\text{II}}, Q_{\text{Ba}}^{\text{II}}, Q_{\text{Б}\delta}^{\text{II}}, Q_{\text{Л}}^{\text{II}}$ – heat flows through the enclosing surfaces (deck, sides, partitions, bottom, etc.); $Q_{\text{ПП}}$ – heat flow from the heat source in the upper zone, if any; $Q_{\text{ПГ}}$ – heat expended on the evaporation of moisture from the surface of the cargo; $Q_{\text{Гa}}, Q_{\text{Г}\delta}$ – heat emitted by the cargo in the volumes of zones "a" and "b"; $Q_{\text{Ha},\delta}$ – heat consumption for heating the cargo in zones "a" and "b"; $Q_{\text{AB}}, G_{\text{AB}}$ – heat and moisture accumulated by the air of the upper zone; $G_{\text{оzp}}$ – moisture condensed on the enclosing surfaces; $G_{\text{Гa},\delta}$ – moisture content in zones "a" and "b"; $G_{\text{БГ}}$ – moisture entering the upper zone with ventilation air that has passed through the cargo; $G_{\text{ББ}}$ – moisture coming with ventilating air to the upper

zone; V_{HB}, V_{BB} – volume of external (outboard) and internal (recirculation) air entering the ventilation system; V_{CM} – volume of exhaust air; V_{BHB} – volume of mixed air; $\gamma_{HB}, \gamma_{BB}, \gamma_{CM}, \gamma_{BHB}$ – volumetric mass of external, internal mixed and exhaust air; F – surface area of the cargo array; $F_{II}, F_{B\sigma}, F_{Ba}, F_{\Delta}$ – area of surfaces enclosing the hold.

Considering the energy balance of the cargo space of the vessel during the transportation of hygroscopic packaged goods in the ventilation mode, the carrier must remember that:

- in the presence of liquid-liquid moisture (condensate) on the surface of the cargo and insignificant moisture content of ventilation air, the latter, passing through the cargo, moistens almost to full saturation and the subsequent ventilation process takes place at a constant value of its relative humidity equal to approximately 100%;
- after removal of droplet-liquid moisture from the surface of the cargo, the ventilation air is moistened only due to the moisture released by the cargo. In this case, it is moistened by an order of magnitude less than in the first case, as a result of which the ventilation air may not reach a state close to saturation.

The financial process of the process of forming the rational state of the microclimate of holds and cargo (MH and C) for a particular type of vessel, with the same parameters of constructive performance of the ventilation system, depends: on the speed of change in the parameters of the external environment on the crossing track, i.e. temperature t_e , relative humidity φ_e and dew point temperature τ_e^0 ; initial temperature t_2^H and humidity W_2^H of the cargo; ventilation system performance V_e , etc.

Reducing or increasing the temperature of the hold air, some of its drying or hydration, removal of breathing products or harmful discharges from the cargo space can be presented as the limit case of discrete multi-stage process, if in as individual stages take a fairly small amount of time. To optimize this process, the dynamic programming method (the discrete principle of maximum) is applicable. In general, this process can be illustrated by the diagram presented to the Fig. 3.

Each stage that represents the course of the process over a relatively short period of time is characterized by certain parameters of the MH and C state parameters at the in and out $t_2^H, t_T^H, W_2^H, d_T^H, t_2^K, t_T^K$. Control parameters at each individual stage can accept a number of values that change at minor intervals, characteristic of the state of the external environment at the time in question.

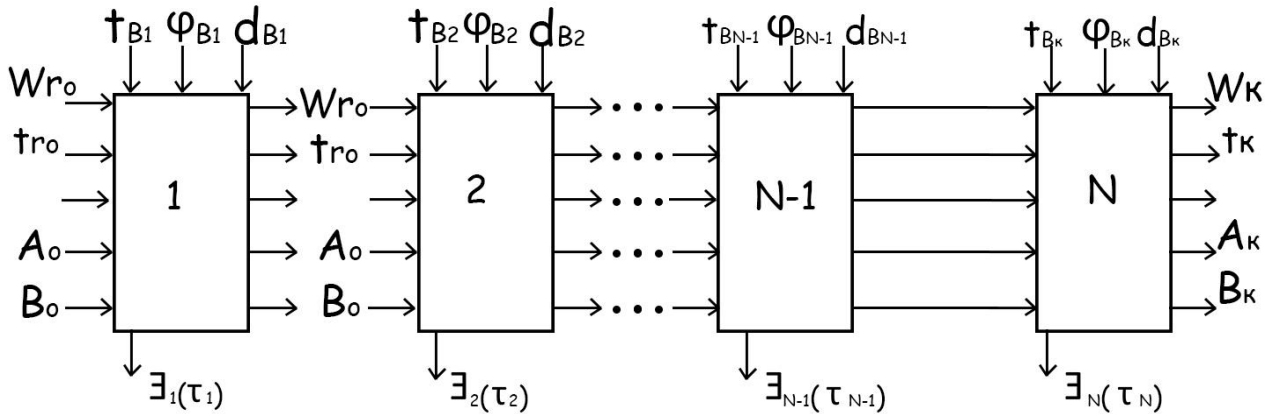

Fig 3. Diagram of a multistage process of forming a rational thermal and humidity state of the microclimate of holds and cargo

Using these parameters, the shipbuilder must determine ways to optimize variables $t_2, d, \tau_2^o, d_T, t_T, V_2, \theta_2$ and choose a rational mode of the ventilation system of the holds.

As a criterion for optimization, it is proposed to use an indicator $\epsilon_j(\tau_2)$ that characterizes the given material costs at the N stage, with the proper choice of the control parameter τ_N for the purpose, for example, changes in humidity W_T and temperature t_2 of the cargo from the initial to the end values. Similarly, the process of changing the concentrations of breathing products from before A_H , etc. can be considered A_K .

Thus, the solution to the task of optimizing the streamlining of the hold ventilation modes is to determine such values of the control parameters of the air vent $t_2, d_2, \phi_2, \theta_B$, and the duration of the ventilation cycle τ_i to ensure the optimal, recommended by the transportation regulations, microclimate of cargo premises $t_T^{op}, d_T^{op}, \phi_T^{op}$, and temperature and humidity condition of cargo t_2^{op}, W_2^{op} , at minimal material costs, i.e.

$$\sum_{i=1}^N \tau_i = f(t_{\theta}, d_{\theta}, \vartheta_{\theta}, \varphi_{\theta}, \dots, t_r, W_r) \quad (15)$$

Subject to conditions

$$\sum_{j=1}^N \exists_j(\tau_{i,N}) \rightarrow \min \quad (16)$$

To implement the above, it is necessary to initially build valve curves taking into account changes in control parameters, using data on the nature of sorption or desorption, the release of breath products or harmful fumes, and, only after that, the nature of the ventilation process is determined, which corresponds to the optimal.

Consider the example of the ventilation hold of a ship loaded with hygroscopic cargo in order to remove excess moisture from between the cargo space and the slight drying of the cargo itself, recording the conditions

$$W_2^H > W_{21} > W_{22} > \dots > W_{2N-1} > W_{2N} = W_2^K \quad (17)$$

$$\tau_o > \tau_1 > \tau_2 > \dots > \tau_N > \tau_N = \tau_K \quad (18)$$

For the valve curve corresponding to the rational mode, the segment $(0, \tau_N)$ on the axis of time is broken N into equal parts, and the segment $(0, W_2^K)$ on the axis of humidity – on n parts. Kinetic moisture reduction curves will be presented as a grid on which function graphics $W=f(\tau)$ will have the appearance of broken lines with tops in nodes of the grid.

For segments connecting the nodes of the grid (W_2^K, τ_K) and (W_i, τ_i) it is necessary to identify scalar values (q_{ij}) expressing energy expenditure to reduce humidity from $(W_{yi-1}$ to W_{yi} ($W_{yi-1} \geq W_{yi}$)) the length of time at the stage j of the ventilation process. $(W_{yi-1}$ and $W_{yi})$ also from a period of time $(\Delta \tau_j)$.

Conclusion. The high quality of the transport process can be achieved by differential regulation of the parameters of the microclimate of the holds (MC and C) of the vessel, as well as by monitoring the temperature and humidity state of the transported goods. This is a rather difficult task and it can be fundamentally solved by developing and implementing an automated system for monitoring and controlling the microclimate of the holds state parameters in each cargo compartment of the ship.

In the future, the results of the studies performed are proposed to be used on universal ships in order to improve the technology of transportation of sensitive cargo by sea.

REFERENCES:

1. Savchuk V.D. Formation of the temperature field of the pile of bulk cargo in the hold of the ship./ Savchuk V.D. "Navigation", Sb.nauchn. of works / NU "OMA", Issue. № 26, Odessa, IzdatInform, 2016, - P. 144-151.

2. Savchuk V.D. Method of loading a low-tonnage single-hull vessel with several types of bulk cargo. / Savchuk V.D., Khomyakov V.Y. // "Navigation" Sb.nauchn. works / NU "OMA", Issue. № 27, Odessa, IzdatInform, 2017. - P.194-202.

3. Savtchuk V. D. The use of the triangulation by Delaunay for the determination of the coordinates of center of gravity of the stack of bulk cargo in the hold of a vessel./ Savtchuk V. D, Klymenko E. N. The 7th International scientific and practical conference “Scientific achievements of modern society” (March 4-6, 2020) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2020. Pp. 200-204. URL: <http://sci-conf.com.ua>

4. Savchuk V. D. Technology of loading of scrap-metal on ship of type «Kouster»./ Savchuk V. D., Homyakov V. Y. // Dynamics of the development of world science. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference. Perfect Publishing, Vancouver, Canada, 2020, Pp 163-170 URL: <http://sci-conf.com.ua>

5. Savchuk V. D. Risks of cargoing cargoes in containers. / Savchuk V. D., Konon V. V. //Eurasian scientific congres. Abstracts of the 3th International scientific and practical conference. Barca Academy Publishing. Barcelona. Spain. 2020. Pp. 116-121. URL: <http://sci-conf.com.ua>

6. Savchuk V. D. Management of processes of ensuring the quality of cargo transportation on the ship. //Perspective of world science and education. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference. CPN Publishing Groop.

Osaca. Japan. 2020. Pp. 110-115. URL: <http://sci-conf.com.ua>

7. Savchuk V. D. Transportation of corn grain by high-cargo balker. / Savchuk V. D., Krat D. I. // Abstracts the 6th International scientific and practical conference “Fundamental and applied the modern world” (January 20-22, 2021) Bo Science Publsher, Boston, USA. 2021, Pp 226-233. URL: <http://sci-conf.com.ua>

8. Savchuk V.D., Klimenko E.N. Attachment for information security to the process of control of the ship's anchorage by means of sealing. Patent of Ukraine for corisna model № 98070, IPC G01F 23/292 (2006.01) Publication 10.04.2015, Bul. No.7.

9. Savchuk V.D., Klimenko E.N. Attachment for informational security to the process of control of the ship secured by means of bulk or bulk packing. Patent of Ukraine for corisna model № 106998, IPC (2016.01), G01F 23/292 (2006.01), G01C 3/00, Publikatsiya 05/10/2016, Bul. No. 9.

10. Savchuk V.D., Khomyakov V.Yu. The way of distribution of bulk cargoes in the hold of the vessel. Patent of Ukraine for corisna model № 107604, IPC (2016.01), B63B 25/00 B63G 67/60 (2006.01), Publishing 10.06.2016, Bul. No.11.

11. Savchuk V.D., Khomyakov V.Yu. The way to control the distribution of bulk cargoes in the hold of the ship. Patent of Ukraine for corisna model № 114118, IPC (2016.01), B63B 25/00 B63G 67/60 (2006.01), Publikatsiya 24.02.2017, Bul. No. 4.

12. Savchuk V.D. Attachment for information security to the process of control of the ship's security by general cargoes. Patent of Ukraine for corisna model № 132542, IPC (2019.01), G01F 23/292 (2006.01), G01C 3/00, Publikatsiya 25.02.2019, Bul. No. 4.

INTENSITY OF RESPIRATION OF OIL CROP

Sokolovska Olena

Ph.D Associate Professor,

Valevskaya Liudmyla

Ph.D Associate Professor,

Odessa National Technological University

Introductions. It is difficult to store grain without losses and quality reduction, because it is both a living organism and a favorable environment for the development of various representatives of microorganisms, pests (mites, rodents) and diseases. Respiration of grain during its storage is accompanied by loss of dry matter, which is called natural loss. The intensity of breathing is an indicator of the biological activity of stored seed masses. The intensity of respiration depends on many factors, namely, on the level of humidity, chemical composition and, above all, the presence of microorganisms. Losses of dry matter during storage are not restored.

Formulation of the problem. The preservation of grain before its sale is quite a difficult task, especially in recent years, when most agricultural producers store grain directly on the farm. Difficulties in the organization of grain storage are caused by its physiological and biochemical properties.

Different batches of grain, especially freshly harvested, are characterized by different physical and chemical processes that can contribute to the improvement or deterioration of its quality during storage. This is due to the fact that physic-chemical and biological processes are constantly taking place in the grain as a complex biochemical system, which, depending on the storage conditions, can lead to improvement or deterioration, or even to the complete death of the grain.

It is difficult to store grain without losses and quality reduction, because it is both a living organism and a favorable environment for the development of various representatives of microorganisms, pests (mites, rodents) and diseases.

Grain, like any living organism, breathes. Respiration of grain during its

storage is accompanied by loss of dry matter, which is called natural loss. The intensity of breathing is an indicator of the biological activity of stored seed masses. In the process of respiration, seed cells use energy due to the decomposition of their organic substances. [1, 2].

The intensity of respiration depends on many factors, namely, on the level of humidity, chemical composition and, above all, the presence of microorganisms. Losses of dry matter during storage are not restored.

The process of seed respiration with free air access usually proceeds in accordance with the equation of aerobic respiration and is expressed by the reaction [2, 3]

Thus, the storage of grain creates certain difficulties associated with the loss of its mass and deterioration of quality. It is believed that grain storage conditions are ensured when its respiration is very weak, and for complete preservation, humidity must be reduced to a minimum, which will contribute to good maintenance of grain viability.

Grain entering storage is quite diverse in terms of quality and other properties. The task is to correctly determine the condition of the grain and in no case to prevent its food and sowing qualities from decreasing during the storage process.

The purpose of the study is to determine the intensity of respiration of small-seeded oil crops: flax, mustard, rapeseed, poppy.

Research methodology. The method of determining the energy of respiration is based on the capture of carbon dioxide, which the grain emits during respiration, with a caustic barium solution. The intensity of grain respiration is expressed by the number of milligrams of carbon dioxide released by 1 kg of dry matter of grain in 24 hours [3].

We investigated the intensity of respiration of such oil crops as flax, mustard, rapeseed, poppy in the range of changes in their humidity $w = 7...11\%$ and temperature $\theta = 5...25\text{ }^\circ\text{C}$

Research results. The results of research on the intensity of respiration of the studied oil crops are shown in table. 1.

Table 1

Intensity of respiration of studied oil crops

Grain moisture, <i>w</i> , %	Intensity of breathing <i>E</i> , mg of CO ₂ per 1 kg			
	flax	mustard	rapeseed	poppy
at temperature $\theta = 5\text{ }^{\circ}\text{C}$				
7	67,5	39,2	76,0	64,1
8	112,0	71,2	113,8	112,2
9	182,4	144,2	168,8	194,6
10	306,0	291,7	251,5	377,5
11	493,2	590,2	374,6	585,3
at temperature $\theta = 25\text{ }^{\circ}\text{C}$				
7	79,0	56,5	107,9	93,6
8	132,2	113,8	162,5	151,8
9	219,0	229,2	244,8	246,1
10	362,9	431,6	368,7	398,9
11	601,2	929,4	555,4	646,7

It was established that the intensity of respiration increases with an increase in grain humidity and temperature. With an increase in humidity from 7 to 11%, the intensity of breathing increases by 4.92...16.45 times, and with an increase in temperature from 5 to 25 °C by 1.10...1.57 times. When the humidity of oilseeds is above the critical level, there is a rapid increase in the intensity of respiration. The intensity of grain respiration depends on the content of lipids (oiliness) in it. Water in the seed is retained only in the non-lipid part of the seed, the relative share of which decreases with increasing oil content. In this regard, with the same humidity of the seeds, the humidity of the non-lipid (hydrophilic) part will be different. In conditions of low temperatures, the intensity of breathing drops significantly. Even in grain with increased moisture, in the presence of free water, there is no sharp intensity of respiration, characteristic of critical grain moisture. It is also necessary to take into account that the effect of low temperatures on grain viability and the intensity of respiration is significantly different from the effect of elevated temperatures. Lower temperatures only temporarily delay the grain's vital functions. The effect of elevated temperatures on the intensity of grain respiration and its vital functions depend on the

time during which the grain is exposed to these temperatures. Thus, the temperature and moisture of the grain affect the stability of the grain during storage. Timely lowering of the temperature of the grain mass is one of the important methods of reducing the intensity of respiration, which is widely used during storage.

Conclusions:

1. The intensity of respiration of small-seeded oil crops was determined and empirical equations of dependence were proposed and proposed in the range of changes in their humidity $w = 7...11\%$ and temperature $\theta = 5...25\text{ }^{\circ}\text{C}$.

2. It has been established that grain mass in a dry state is stable during storage and requires less care than in wet and raw, because wet grain has a higher intensity of respiration and can spoil during storage due to self-heating.

3. A decrease in temperature weakens the intensity of respiration of the grain mass and helps to increase its storage period. When the temperature increases from 5 to 25 $^{\circ}\text{C}$, the intensity of breathing increases by 1.10...1.57 times.

REFERENCES

1. Соколовська О.Г. Дослідження інтенсивності дихання дрібнонасіньєвих культур [Текст]/ О.Г. Соколовська // 77-а наукова конференція молодих учених, аспірантів і студентів «Наукові здобутки молоді вирішенню проблем харчування людства у ХХІ столітті». Частина 1, Київ, НУХТ .С 94.

2. Овсянникова Л.К. Дослідження інтенсивності дихання насіння ріпаку при його зберіганні [Текст]/ Л.К Овсянникова, О.Г. Соколовська // Наукові праці ОНАХТ/ Міністерство освіти і науки України. Одеса:2012 Вип. 42, Том 1. С. 4.

3. Станкевич, Г.М., Овсянникова Л.К., Соколовська О.Г. Обробка та зберігання дрібнонасіньєвих олійних культур: монографія. Одеса: КП ОМД, 2016. 128 с.

**ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ
ВИМІРЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ ДЛЯ ВИПРОБУВАНЬ В
АКРЕДИТОВАНИХ ЛАБОРАТОРІЯХ УКРАЇНИ**

Чайковський Сергій Юрійович,

старший науковий співробітник

Український науково-дослідний інститут спеціальної
техніки та судових експертиз Служби безпеки України

м. Київ, Україна

Анотація: Вступ України до Світової організації торгівлі, підписання Асоціації з ЄС передбачають виконання низки вимог, зокрема приведення національної системи технічного регулювання у відповідність до європейської [1, 2]. Адаптація національної системи технічного регулювання України в сфері технічного регулювання до міжнародних і європейських стандартів є одним з головних напрямків інтеграції в світові та європейські структури [3-7].

Реалізація поставленої мети, в свою чергу, передбачає виконання таких завдань дослідження, як визначення чинників, що впливають на розвиток напрямків застосування ЗВТ для проведення випробувань продукції в акредитованих лабораторіях в Україні.

Ключові слова: тенденції, застосування, універсальність, характеристики, метод, якість, стандартизація, програмне забезпечення, сертифікація.

Під випробуванням розуміється визначення однієї чи більше характеристик об'єкта оцінки відповідності згідно з процедурою [1, 2]. Випробування дає можливість об'єктивно оцінити технічний рівень і якість продукції на всіх стадіях її життєвого циклу – починаючи з розроблення і поставлення продукції на виробництво і закінчуючи експлуатацією [3]. Стандарт ISO 9000:2000 [4] встановлює 4 загальні категорії продукції: послуги

(наприклад, транспортування); інтелектуальна продукція (наприклад, програмне забезпечення, технологія виробництва тощо); технічні засоби (наприклад, холодильна установка, персональний комп'ютер тощо); матеріали, що переробляються (наприклад, мастило).

В Україні фахівці розрізняють поняття “випробувальне обладнання” та “засоби вимірювальної техніки” (ЗВТ). Випробувальне обладнання застосовують для відтворення умов випробувань, тобто це технічні засоби, які у певний спосіб впливають на об'єкт досліджень упродовж необхідного часу. ЗВТ застосовують для проведення вимірювань, тобто за їх допомогою реалізують процес експериментального визначення одного або декількох значень величини, що можуть бути обґрунтовано приписані цій величині [5].

Загальними тенденціями розвитку ЗВТ (зокрема для випробувань в акредитованих лабораторіях України) є:

- підвищення темпів виробництва і продажу цифрових ЗВТ в Україні й інших провідних країнах. З певним часом цифрові ЗВТ повністю замінять аналогові ЗВТ, тому що, на відміну від аналогових, цифрові ЗВТ мають стрімку перспективу розвитку [6];

- набуття універсальності ЗВТ за рахунок широкого застосування великої кількості вимірювальних сигналів, що отримані на основі використання методів цифрової обробки. Використання такого підходу дозволяє значно розширити клас розв'язуваних задач, в основному, за рахунок розроблення програмного забезпечення без істотного апаратного ускладнення ЗВТ [7];

- суттєве покращення експлуатаційних та технічних характеристик ЗВТ. Пріоритетний розвиток і постійне зростання обсягів продаж ЗВТ, в першу чергу, пов'язані з істотним поліпшенням їх технічних, особливо метрологічних і експлуатаційних характеристик [6];

- удосконалення і стандартизація інтерфейсу ЗВТ. Можливості ЗВТ істотно розширює наявність стандартного інтерфейсу, що дозволяє об'єднувати їх у вимірювальні та інші системи, наприклад, досить поширені системи збору

й обробки даних. Інтерфейсні плати випускаються сумісними з певною мовою системного програмного забезпечення [8];

- інтелектуалізація ЗВТ – є однією з пріоритетних тенденцій у закордонному приладобудуванні, тому що на інтелектуалізації базуються не тільки підвищення універсальності ЗВТ, стандартизація інтерфейсу ЗВТ, але й поліпшення їх технічних і експлуатаційних характеристик. Вона гармонійно об'єднує попередні тенденції, але потребує суттєвих витрат. Її сутність полягає в тому, що множина різноманітних за функціями ЗВТ замінюється одним універсальним, який об'єднує можливості середнього комп'ютера, переваги цифрових методів перетворення й обробки інформації, наочність графічних форм відображення результатів;

- розроблення спеціалізованого програмного забезпечення інтелектуальних ЗВТ для розширення їх функціональних можливостей, у тому числі для підвищення інтелектуалізації розв'язуваних задач при одночасному спрощенні їх експлуатації, і для зменшення середньої вартості виконання однієї вимірювальної задачі.

З метою визначення основних напрямків застосування ЗВТ в акредитованих лабораторіях під час випробувань продукції необхідно визначити чинники, що впливають на розвиток зазначених вище напрямків. До основних з них, слід віднести такі:

- тенденції розвитку ЗВТ в Україні та у провідних економічно розвинутих країнах світу;

- пріоритетні напрями розвитку технічного регулювання в Україні;

- стан процесу адаптації національного законодавства в частині технічних регламентів та оцінки відповідності із законодавством Європейського союзу;

- стан розроблення та прийняття технічних регламентів і процедур оцінки відповідності;

- стан Міжнародного співробітництва України у сфері технічного регулювання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. ISO/IEC 17025:2017. General requirements for the competence of testing and calibration laboratories.
2. Система управління НААУ Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій (відповідно до ISO/IEC 17025:2017).
3. Випробування продукції. Види випробувань [Електронний ресурс] Режим доступу <https://helpiks.org/2-3822.html>. Назва з екрану.
4. ISO 9000: 2000. Quality management systems. Fundamentals and vocabulary.
5. Мельниченко О. А., Хорошилов О. М., Малецька О. Є. Аналіз вимог до обладнання та методик за ISO/IEC 17025:2017 Мельниченко О. А. *Вимірювальна техніка та метрологія*. 2019. Том 80. Вип. 1. С. 67–74.
6. Кузьмич Л. В. Сучасні тенденції створення приладових систем вимірювання механічних величин. *Збірник наукових праць Одеської державної академії технічного регулювання та якості*. 2016. Вип.1 (8). С. 95–99.
7. Чинков В.М., Ярохіна О.О. Основні тенденції розвитку вимірювальних функціональних генераторів сигналів. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2013. Вип. 1(34). С.170–172.
8. Черніков М. М., Куваєва В. І., Болтъонков В. О. Система розподіленої колективної експертизи з захистом від фальсифікацій. *Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво*. 2018. № 30-31. С. 276–280.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

UDK: 621.315.592

INFRARED SPECTRUM OF SILICON DOPED WITH VANADIUM ATOMS

Daliyev Khojakbar Sultanovich,

DSc., professor of physics

Branch of the Federal State Budgetary

Educational Institution of Higher Education

“National Research University MPEI” in Tashkent

Khusanov Zafarjon Murodovich

Master's., young researcher

Research Institute of Physics of Semiconductors

and Microelectronics of the NUUz

Abstract: It has been studied that the resistivity of single-crystal silicon doped by diffusion with vanadium atoms leads to a sharp increase and a change in the type of conductivity. The electrical and optical properties of doped single-crystal silicon were determined by Hall, four-probe, and IR absorption spectroscopy. Depending on the thickness of the doped layers, the relative resistance, charge carrier concentration, mobility, and concentration of optically active carbon in the samples were determined. For the first time in this research work, it is shown that silicon doped with vanadium reduces the concentration of optically active carbon atoms.

Keywords: silicon, rare element, vanadium, diffusion, optically active, carbon.

It is now known that the doping of silicon with rare earth elements has a great influence on the operating parameters [1, p. 55] and photoelectric characteristics of semiconductor devices based on them [2, p. 120]. In many studies, information about the electrical activities of the atoms that make up the base material during fusion with

rare elements in this direction was not fully evaluated. It is known that rare elements doped into silicon have a high chemical activity in the silicon crystal lattice and are electrically inactive [3, p. 1]

In this work, a comprehensive study of the state of vanadium-V atoms in a single crystal of silicon Si with inclusions of n- and p-type vanadium and their interaction with output parameters is of great interest [4, p. 16]. In the course of the study, the electrophysical parameters of diffused samples of single-crystal silicon with vanadium atoms were studied at a constant temperature $T=1473$ K for 10 hours of n- and p-type.

Depending on the penetration depth (X) of the doped layer of a silicon single crystal doped with vanadium atoms, the mobility of electric charge carriers (μ) increases (Fig. 1). From the surface of the sample to a depth of 5–20 μm , the mobility of charge carriers increases, and then the process of transition to a monotonic state is observed.

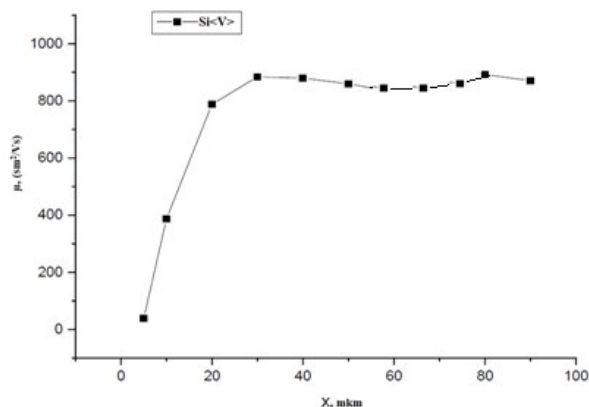

Fig.1. Depth dependence of the thickness of the doped silicon layer (X) with vanadium atoms on the mobility of electric charge carriers (μ).

In parallel, IR absorption spectra of Si samples with n- and p-type vanadium were obtained. The specific resistance of the original samples was up to 50 $\text{Ohm}\cdot\text{cm}$, the thickness of the mechanically polished samples was 1.5 mm [5, p. 13]. The concentration of optically active carbon $N_c^{opt} \approx 0,736 \cdot 10^{19}$, (oxygen band area) and 610 cm^{-1} (carbon band area) was estimated from IR absorption spectra. The two-beam absorption spectra at 300 K were used to determine the infrared concentrations of

carbon atoms (the concentration of optically active carbon atoms N_c^{opt}) at room temperature on an FSM-2201 infrared spectrometer operating in the range of $370-7800 \text{ cm}^{-1}$. For carbon atoms, IR absorption spectra were measured in the range $607 \div 620 \text{ cm}^{-1}$ (Fig.2).

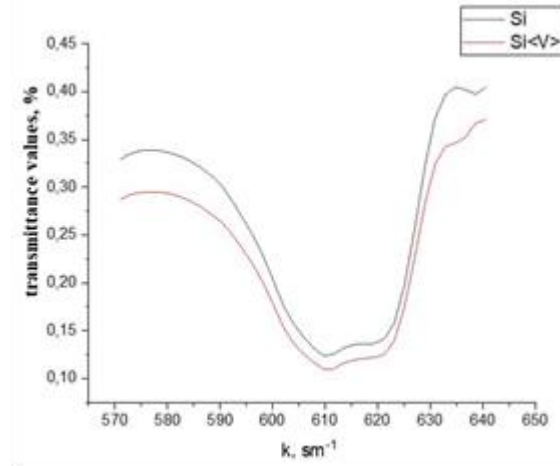

Fig. 2. IR absorption spectrum of the sample. N_c^{opt} , 1 – upper spectrum (n-Si) for the control sample. 2 - for the lower spectrum (n-Si<V>).

$$1. \quad n\text{-Si (control sample)}, N_c^{opt} = 1.1 \cdot 10^{17} \cdot \frac{1}{d} \cdot \ln \frac{I}{I_0} = 0,736 \cdot 10^{19} \text{ cm}^{-3}$$

$$2. \quad n\text{-Si}<V>, N_c^{opt} = 1.1 \cdot 10^{17} \cdot \frac{1}{d} \cdot \ln \frac{I}{I_0} = 0.726 \cdot 10^{19} \text{ cm}^{-3}$$

$$3. \quad \Delta N_c^{opt} = N_c^{opt(\text{control})} - N_c^{opt(V)} = 0,736 \cdot 10^{19} - 0.726 \cdot 10^{19} = 0.01 \cdot 10^{19} \text{ cm}^{-3}.$$

$$4. \quad k = \frac{\Delta N_o^{opt}}{N_o^{opt(\text{control})}} \cdot 100 \%$$

An analysis of these results shows that the IR absorption spectra of an optically active carbon absorber at a wavelength of $\lambda = 16.4 \text{ }\mu\text{m}$ were also studied in Si with the inclusion of n- and p-type vanadium.

In control samples and doped samples, a decrease of 2–3% of optically active carbon atoms was observed. Including the results of measuring the IR absorption spectra of the initial samples of silicon, doped silicon during growth from solution and after various heat treatment cycles shows an increase in the concentration of optically active carbon in Si<V> doped with vanadium atoms in n-type and p-type silicon [6, p. 896].

Analyzing the obtained results and comparing them with other similar works, we can say that the concentration of optically active carbon (N_c^{opt}) after heat treatment and heating at 1473 K and control samples doped with vanadium (n-Si<V>) decreases by 2÷3%. This method leads to a partial decrease in the concentration of optically active carbon atoms, which is an uncontrolled technological defect in a silicon single crystal.

LITERATURE

1. Khojakbar S. Daliev «The Energy Spectrum of Defects in Silicon, Doped with Vanadium» // World Journal of Research and Review (WJRR) ISSN:2455-3956, Volume-5, Issue-2, —2017. —p.54-56.

2. Z.M. Xusanov. Temperature dependence of vanadium diffusion in silicon // X X International Scientific Conference "Actual problems of solid state physics" Minsk Belarus —2023. —pp.120.

3. X.S. Daliyev, Z.M. Xusanov, Y.A.Abdug‘aniyev, Sh.N. Ubaydullayev Kremniyga vanadiy kirishma atomlarini diffuziya jarayonida taqsimotini hisoblash dasturi // Elektron xisoblash mashinalari uchun yaratilgan dasturning rasmiy ro‘xatdan o‘tkazilganligi to‘g‘risidagi GUVOHNOMA. O‘zbekiston respublikasi adliya vazirligi. № DGU 17900. 06.07.—2022 .Talabnoma raqami: DGU 2022 3964.

4. Kh.S. Daliev, Z.M. Khusanov, F.A. Saparov “Study of temperature effects in structures Silicon with Vanadium” // Yarimo‘tkazgichlar fizikasi mikro va nanoelektronikaning fundamental va amaliy muammolari” mavzusidagi I xalqaro anjuman Toshkent. 2021. pp. 16-17.

5. Kh.S. Daliyev, Sh.B. Utamuradova, Z.M. Khusanov Investigation of the Temperature Dependence of Vanadium Diffusion in Silicon // SCIENCE AND WORLD International scientific journal № 4 (116), 2023, pp. 12-15.

6. X.S. Daliyev, Z.M. Xusanov Properties of iron silicides in single-crystal silicon // Web of Scientist: International Scientific Research Journal (WoS) - SJIFactor.com ISSN: 2776-0979, Volume 4, Issue 5, May, 2023, pp. 895-898.

GEOGRAPHICAL SCIENCES

УДК 908

ІСТОРИЧНІ ЗМІНИ НАЗВ АЗОВСЬКОГО МОРЯ

Пирогов Ігор Анатолійович,
вчитель географії вищої категорії, «учитель-методист»
Генічеський ліцей Генічеської міської ради
м. Генічеськ, Україна

Анотація: Географічні топоніми створювалися народами сотні, а то й тисячами років. Назви виникають і живуть за своїми законами. Це - народна пам'ять про події давнього і близького минулого, про перемоги і поразки, про торгові та культурні зв'язки тощо. Географічні назви Азовського моря від найдавніших часів до сьогодення мають певний зміст і відбивають досить цікаву історію прибережних територій.

Ключові слова: Азовське море, Азов, Меотіда, Меотійські болота, Молочне, Сиваш.

Сучасна назва Азовського моря походить від арабського Бахар-аль-Азов темно-синє море. Азовське означає синє. Турки його називали Бар-Ассак темно-синє; татари в генуезький період Чабак-Денгизі - море лящів; кримські татари та османи Балук-Денгизі - рибне море; половці - Кар-Балук батьківщина риби; слов'яни - Сурожським і Синім; скіфи - Кар-Гулак; римляни Скіфським і Сарматом, а раніше всіх відомо - Меотійське болото у римлян і Меотіда у греків [1]. Ці назви перекладаються як Молочне. Такі назви як синє, рибне, скіфське, сарматське всім зрозуміло. А чому Молочне? Ще Гомер і Геродот намагалися пояснити цю назву двома версіями. Перша, що на узбережжі цього моря мешкали млекоїди - доїльщики кобил.

Друга, що взимку море покрите твердим молоком (має вид «твердого молока»), тобто білого льоду.

Набагато пізніше вважали, що назву море отримало від річки Молочної, що впадає в нього, подібно як річка молочна, киселеві береги. Отже, Молочне. Як відомо, Азовське море впадає в Чорне. Називалося воно тоді Понт Асинській (негостинний), але до VIII-VII ст. до н.е. рівень морів Чорного і Середземного дещо порівнявся, послабшала течія в Босфорі і Дарданеллах, а льодовик пішов за Урал. Понт став Евксинським (гостинним), тоді і виникли на берегах його перші мілетські колонії: Ольвія, Танаїс (гирло Дону), Пантікапей (в Керченській протоці).

Масово ці землі стали заселятися після загибелі Трої, яку підтримували припонтійські племена. У «Теогонії» Гесіода, сучасника Гомера, мовиться, що після загального хаосу, тобто Потопу, виникли три ества: широкогруда Гея (Земля), солодкий Ерос (Любов) і похмурий Тартар.

Потім Гея породила Урана (Зоряне небо), гори і пустинне море Понт, а ще Меотійські болота, через які текла величезна річка Танаїс (Дон і Манич сумісно). За Геродотом, в Понт впадає озеро, яке є матір'ю Понта, живить його і називається Меотійським. Так от, матір'ю, яка народила Понт було море Азовське- материнське море, що дає Понту, живлячи його, як молоком [2].

У це море на ті часи впадало дві великі річки: одна з півночі Танаїс і друга Меотіда, була лівою половиною Дніпра-Борисфена (Борисфен - Мудрий змії). Ця ліва половина, за часів Геракла, а це XIII ст. до н.е., була дуже повноводною річкою, така, як зараз Дніпро, а він був просто великим струмком. З'ясували це шляхом аерофотознімання старого річища. Від нього залишилася тільки річка Конка, у давнину Кінські води, тобто Гипакиріс.

На рубежі нашої ери, коли Меотіда стала розливатися, то улоговина моря стала заболочуватися і римляни її назвали Молочним болотом. На ті часи рівень його був метрів на 3-5 нижче нинішнього що і давало можливість 2500 років тому, по сухому, викопати Генічеські катакомби. В усякому разі геологи стверджують, що Азовське море, як море, народилося 2500-3000 років

тому.

Цими землями, згідно грецьких легенд, володіла дочка Борисфена-Апі змієподібна жінка, що народила Гераклу трьох синів, молодший з яких Скіф - став родоначальником місцевого скіфського народу. Землі були достатньо благодатні, тому Господь і розмістив тут скіфів, давши їм золотий плуг і ярмо для бика. Цим було встановлено основу нової землеробської цивілізації-Трипілля.

І знову ж таки, вирощена на цих Молочних водах пшениця годувала Грецію майже 800 років, живила її, як кажуть, материнським молоком.

Місцева цариця Апі-змія затвердилася в світогляді греків на основі ще більш стародавніх легенд часів стародавніх аріїв, що охороняються Мудрим змієм і його дочкою Апі. Тут випасалися священна корова «Земна» і коза «Седунь», які «рясно жили молоком землі ці». Його було стільки, що воно переливалося в річку і витікало на південь.

І тоді Всевишній, побачивши таку велику кількість молока, підніс цих священних тварин стародавніх аріїв на небо і «їх молоко розлив по небу. І так утворився Молочний (Чумацький) Шлях». А від нього і вся наша Галактика. Ось так і поєдналися в єдину легенду Азовське море і наша галактика Чумацький Шлях.

Генічеськ, що на узбережжі моря, завжди стояв на перехресті морських шляхів. І головний з них, який з'єднував Азовське море і Сиваш, був судноплавним, і на берегах його красувалися згадувані Птоломеем міста.

У інший час Птоломей і Аристотель писали: «Ця затока Сиваш була малосудноплавною, вимагаючи досвідчених лоцманів», у окремих місцях просто була болотом, тому так і називалася Мертве море - Понт Пекрополіс, але ще за безлюддя його берегів [3, с. 11].

За часів Геродота, річка Молочна, у той час повноводна, мала русло в нинішньому Сиваші і через нього втікала в Азовське море. Тому і море називалося Молочним – Меотідой - Меотитой. Більш пізня версія припускає, що назва могла виникнути через одноклітинну водорість, яка в період цвітіння

створює киселеподібну масу-річка-молочна, «кисельні» береги. Звідки й пішли слов'янські казки.

Болота Меотіди за часів сарматів включали в море і Сиваш. З часом річка Молочна обміліла, повернула на схід. Старе ж русло утворило Сиваш. А назви залишилися. Ось для з'єднання старого русла і Чорного моря стародавні і перекопали перешийок, з'єднавши два моря. Цей канал дав можливість ольвійським купцям використовувати його як частину шляху «з варяг в греки», а Неонтіхос-Генічеськ виявився на перехресті морських шляхів.

Головних шляхів - доріг було два: від гирла Дону в Херсонесі (біля Севастополя) та від Боспору (Керч) в Ольвію (біля Миколаєва), але обидва вони перетиналися біля Тонких вод, тобто біля Генічеської протоки-Тонка. Перекопане ж місце на перешийку греки називали Таврос, що значить «рів». Свого часу прийшли сюди монголо-татари і назвали його Кириш, а слов'яни, у свою чергу-Перекоп. Він служив «вірою і правдою» для з'єднання народів і земель, а не для їх роз'єднання.

Топонімічні назви Азовського моря-важливе джерело для дослідження Приазов'я. Саме вони допомагають відновити риси минулого народів, визначити межі їх розселення, обкреслити області минулого розповсюдження мов, географію культурних і економічних центрів, торгових шляхів та нагадати про історію, яку ми повинні поважати.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пирогов І.А. Азовське море: минуле і сьогодення. Електронний ресурс. Режим доступу: https://e-kolosok.org/category/author/i_pyrogov/.
2. Гесіод «Теогонія». Електронний ресурс. Режим доступу: <https://moyaosvita.com.ua/istoriya/gesiod-teogoniya-korotkij-zmist/>.
3. Олійник Я.Б., Федорищак Р.П., Шищенко П.Г. Загальне землезнавство: Підручник. – К.: Знання-Прес. 2008. - 342с.

ARCHITECTURE

UDC 72.03

SAMSUN CITY: HISTORY, CASTLES AND TRADING ROUTES

Bekir Mustafa Bayram

PhD student

Azerbaijan University of Architecture and Construction

Annotation: The article discusses the history of the city of Samsun, which has been a significant settlement in Anatolia since ancient times. Situated on a ridge behind Cape Kalion, Samsun became a thriving commercial center, connecting transportation routes with the Central Anatolia region and the Black Sea. Following the conquest of the region by the Turks, a new city known as Muslim Samsun was established. The city formed an alliance with its neighboring Kara-Samsun and engaged in extensive trade activities for centuries. However, due to challenging natural conditions, such as mountainous surroundings and unpredictable weather, Samsun struggled to develop into a major port city during the rule of the Ottoman Empire. The article also discusses the maritime trade between Samsun and other Black Sea ports, particularly with Crimea, which experienced a boost in the 18th century but was subsequently disrupted due to Crimea's refusal. Furthermore, the article highlights the historical significance of the castles in Samsun, such as Amisos Castle and Samsun Castle, and their role in storing goods along the trade route originating from Central Anatolia.

Keywords: Samsun, castle, physical structure of the city, Ottoman Empire, maritime trade, construction

The city of Samsun, which has been an important settlement in Anatolia since ancient times, was established on a ridge behind Cape Kalion, serving as a crucial

intersection for transportation routes between the Black Sea region and Central Anatolia [1]. Following the conquest of the region by the Turks, a new city called Muslim Samsun was founded adjacent to Kara-Samsun, extending from the coast to the slopes in front of Cape Kalyon.

The methodology employed in this article relies on research analysis, historical sources, and archaeological excavations conducted within the city of Samsun and its surrounding areas. An essential aspect of this methodology involves comparing various evidence and incorporating diverse perspectives to obtain a more comprehensive understanding of the city's development [2]. Thus, the article's methodology encompasses source review, information systematization, data analysis, and interpretation.

Both cities established an agreement and engaged in commercial activities for several centuries. The city's natural harbor served as a significant commercial advantage. However, after both cities came under the rule of the Ottoman Empire, commercial activities were redirected to the ports of Sinop and Trabzon due to the unsuitable nature of Samsun's surroundings, characterized by swamps [6]. Furthermore, the presence of surrounding mountains and unpredictable weather conditions created unfavorable circumstances, and the port itself was not conducive to accommodating large ships. Additionally, the prominence of Sinop as an important port city hindered the development of Samsun, resulting in the city remaining an insignificant port for an extended period during Ottoman rule [5].

Despite these challenges, maritime trade between Samsun and other Black Sea ports, particularly with Crimea, experienced significant growth in the 18th century. However, this opportunity was lost after Crimea's refusal to engage in trade. In the early 19th century, the region became prone to unrest, leading to destabilization. Towards the end of Mahmud II's reign, the central government restored stability, and the Port of Samsun regained its status as a hub for diverse commercial activities. By the late 1850s, goods arriving at the port of Samsun were destined for various cities, including Amasya, Sivas, Tokat, Diyarbakir, Kayseri, Karahisarsharki, and Mosul [3]. Unfortunately, in 1869, a devastating fire engulfed almost the entire city, resulting in

the loss of historical artifacts. A modern city plan was subsequently developed under the initiative of Esad Mukhlis Pasha, the Governor of Trabzon, with the assistance of French engineers, serving as the foundation for the present-day city [4].

Evliya Celebi, who visited Samsun in the mid-17th century (1640), described the port of Samsun as open but potentially fortifiable, with educated inhabitants who were neatly dressed and engaged in navigation and self-service. He also mentioned the presence of a castle, locksmiths, and castle soldiers [3]. Another Turkish writer of the 17th century, Katib Chelebi, stated that Samsun was a renowned city situated opposite Kefa, along the seashore between two mountains. He described Samsun's castle as in ruins, accompanied by a mosque, bathhouse, and a small bazaar. He also noted the city's challenging weather conditions and the existence of a harbor for ship mooring [6].

Charles Texier, a 19th-century author, noted that the old port had been filled with soil and closed off [7]. Helmuth Van Moltke, who visited Samsun in the 19th century, described the city as very pleasant, overlooking an old Genoese castle, with numerous sturdy Turkish mansions, a few stone mosques, and inns. Olive groves surrounded the city, extending above the harbor. He observed that while trade was crucial, there were no designated moorings or wharfs, requiring people to manually transport bales from the water to boats [8].

All these travelers and writers share a common observation, albeit sometimes ambiguous, that the small city wharf served as a permanent trading center. In our examination of the late 15th and early 16th centuries, it is possible to discern the city's neighborhoods, demographic composition, the whereabouts of historical artifacts and monuments, and the physical structure of the city through cadastral registers.

Specifically, our aim is to provide information regarding the castle, which served as the city's garrison, as well as the population's status, the economic structure, and the historical artifacts in the surrounding area, all of which vividly reflect the city's growth and development.

Amisos Castle

Amisos Castle was situated on the ridge that formed Cape Kalion, in the northwestern part of the present-day city of Samsun. The castle walls encompassed the areas now known as Esebaba and Kara Samsun [4]. Amisos Castle endured multiple wars and suffered from repeated fires and destruction. The city, once the capital of the Pontic state, was eventually occupied by the Romans, who restored the castle during their occupation. Later, it was granted semi-independent status. Prior to the conquest of Celebi by Sultan Mehmed, the Genoese, who had controlled Amisos Castle, set it ablaze and fled by boarding ships, leaving Amisos (also known as Kafır/Black Samsun) in ruins. Helmuth van Moltke, who visited Anatolia in the 19th century, mentioned the presence of an old Genoese castle in Samsun, but did not provide specific details regarding its location.

The ruins of the city and the castle were utilized by the inhabitants of Samsun as quarries and sources of building materials. Presently, excavations in the Amisos settlement, which is part of Amisos, have uncovered fragments of white stone walls from the castle's bastions, characterized by a semicircular shape. Additionally, remnants of structures and small artifacts have been discovered [7].

Samsun Castle

Despite the siege attempts during the reign of Turkish Seljuk Sultan Kiliç Arslan II, Amisos Castle managed to withstand capture. Adjacent to Amisos, a small castle was constructed during a swamp along the coastline, serving as the nucleus of the present-day city of Samsun.

This castle, situated in the modern district of Calais, underwent regular repairs and expansion as required. Amisos Castle and Samsun Castle, equipped with well-appointed warehouses, functioned as storage facilities for goods transported along this route, which marked the endpoint of the major trade route from Central Anatolia.

In 1485, the castle was manned by a single guard named Hamza Be, along with 30 servants, 3 nekkarezens, and 8 gunners. The timar, or land grant, of the castle officials included revenue from 21 villages and 2 additional villages. The village of

Chebni in Kadikoy was also mentioned as a base along the castle's waterway. Income from the Galaba village divan in Kadikoy was distributed between the imam and the castle servants. By 1520, Samsun Castle was overseen by 1 guard, 1 ketuda, 1 bevvab, 3 mehterans, and 14 merdani kala. The castle employed 24 servants and 8 mats. Additionally, the timar of the castle officials encompassed income generated from 18 villages and 2 additional villages. In 1585, the Samsun Castle was governed by 1 guard and 1 kethuda, with the castle guard timar accounting for revenue from 19 villages.

Although the castle endured damage during the attacks by Russian Cossacks in the reign of Mehmed III (1595-1603), it was subsequently repaired and assigned guardians and castle warriors. According to Evliya Chelebi, who visited Samsun in 1640, the castle boasted 70 towers and 2,000 buildings, described as "a fortress-like structure fortified in the sea". However, Katib Chelebi, who began writing his work in 1648, stated that the castle, accompanied by a mosque, Turkish bath, and small bazaar, lay in a state of ruins. British Major J. Macdonald Kinnear, who traveled along the Black Sea coast in 1813-1814, mentioned that the city, with approximately two thousand inhabitants, was enclosed by a wall, presumably of Turkish origin based on its arches and reliefs. He also referred to another wall, partially submerged by the sea.

The inner castle walls should be mentioned before the outer castle walls. However, over time, the fortifications of the castle gradually disappeared, resulting in the collapse of the walls. In 1869, a fire destroyed all the structures within the castle grounds. In its place, bastions were constructed between Fenerburnu and Derbent for industrial purposes and to protect the city from attacks. These bastions have since disappeared, and excavations have only revealed the ruins of the castle.

In conclusion, it is evident that the city of Samsun has a rich history intertwined with its harbor and commercial significance. Despite various limitations and challenges, the city flourished as a trading hub for the Black Sea region. The castles of Amisos and Samsun played a crucial role in safeguarding and storing goods traversing through the area.

However, the city and its historical artifacts have suffered inevitable destruction and loss over time. Fires, wars, and changes in ownership have resulted in alterations to the urban structure. Despite these challenges, modern Samsun has maintained its significance and has emerged as a thriving city where trade and economic activities continue to prosper [9].

Excavations and archaeological research have provided valuable insights into the history of Samsun and its pivotal role in regional trade and cultural development [8]. These endeavors offer opportunities for further exploration and preservation of the city's abundant heritage, ensuring its transmission to future generations.

Thus, Samsun remains a significant center linked to its historical involvement in the trade and commercial activities of the Black Sea region. The preservation and study of its cultural heritage are vital tasks to safeguard and pass on the city's rich history to future generations.

REFERENCES

1. Yilmaz A., Gul S. Historical Heritage and Urban Conservation in Samsun City // *Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS)*. – 2018. – №5(13). – P. 49-67. DOI: 10.17822/omad.2018.110
2. Uzuneminoglu H. The expansion of cities in terms of area and the example of Samsun // *Journal of OMU Faculty of Education*. – 1993. – №8. – P. 273-289.
3. Ipek N., Yilmaz C. From the Past to the Future, Samsun Album – I (Ottoman Period) // *Samsun Metropolitan Municipality Cultural Publications*. 2009. – №.10.
4. Koch Sh. According to R.Vadala, Samsun in the Seljuk, Ottoman and Republican Period // *Samsun Ondokuz Mayıs University*. – 1987. – №2. – P. 181-189.
5. Evliya Chelebi Samsun. Travelogue II. Istanbul. – 1314. – P. 77–78.
6. Vadala R. Amisos and Samsun / Trans. M.Ulken. – Samsun. – 1938.
7. Tellioglu I. Historical period of Turkish settlement in Samsun // *Turkish studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. – 2014. – №9(4). – P. 1107-1117.

8. Yilmaz A. New development areas of Samsun city // Turkish geography journal. – 2004. – №42. – P. 59-72.

9. Ipek N. Exchange and Samsun. Ankara: Turkish Historical Society Publications. 2000.

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК 378.147

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE FUTURE PHARMACISTS

Greshko Iuliia Ihorivna,
assistant of the Department of Pharmacy
Bukovinian State Medical University

Abstract. The article analyzes the essence of the professional activity of pharmacists, focuses on researching the content of professional competence of future specialists in the pharmaceutical industry, defines the professional competencies of pharmacists according to the requirements of the World Health Organization, determines the factors affecting the formation of professional competence of future pharmacists.

Keywords: professional competence of future pharmacy specialists, competence, competence.

In today's world, the pharmaceutical industry is developing extremely dynamically with the use of innovations in science and technology, and a Master of Pharmacy is a specialist, teacher, and researcher in the field, focused on social demands and needs of society regarding quality medical care.

In the system of formation of professional competence of future masters of pharmacy in institutions of higher education, the acquired knowledge of the development of the pharmaceutical industry and pharmaceutical education in the modern world contributes to the process of acquiring professional quality features, namely the ability to implement professional competences in professional activities, respectively, for the formation of programmatic competence, which is determined by

the general learning outcomes: to conduct professional activities in social interaction based on humanistic and ethical principles; to identify future professional activity as socially significant for human health.

In the laws of Ukraine "About education", "About higher education", "About professional higher education" the importance of training highly professional, competent, competitive personnel capable of creative work and professional development is emphasized. Therefore, the problem of forming the professional competence of future pharmacy specialists is relevant, multifaceted, and practically significant.

The pace of innovative development, which is constantly accelerating, requires pharmacy specialists to have a high level of professional competence and the ability to quickly and qualitatively learn, and master new technologies; the ability to act adequately in appropriate situations; to take responsibility for their activities; the ability to work in a team of multidisciplinary specialists.

The main indicator of the qualification level of a modern pharmacist is his professional competence. The professional competence of future pharmacy specialists is formed already during the training period. Modern conditions are characterized by the tendency of rapid aging of knowledge, which is expressed in the lagging of individual knowledge and experience from modern requirements for the position and profession. Therefore, pharmaceutical education cannot be limited to years of basic education but requires constant self-improvement. Accordingly, one of the main tasks of pharmaceutical education is the formation of a professionally competent pharmacist.

Considering professional competence as the possession of knowledge, skills, standards necessary for the performance of professional duties, and psychological qualities, it includes knowledge, abilities, and skills, the unity of theoretical and practical readiness of the future specialist for professional activity.

The formation of the professional competence of future pharmacists continues throughout the entire professional formation of the personality and professional activity of specialists.

For future pharmacists, the competency-based approach consists of the acquisition and development during training of a set of key, industry-wide and subject-specific competencies that determine their successful professional activity. Professional competencies include knowledge, skills, initiative, cooperation, the ability to work in a team, communication skills, and the ability to learn, evaluate, think logically, select, and use information.

The modern pharmaceutical industry requires a specialist who can make the most of his potential, mobility, flexibility, competitiveness, and professional competence. The professional competence of a pharmacist is a personal education that ensures high-quality performance of professional activities by a specialist and includes analytical and communicative processes and ensures the process of personal development and self-development. It consists of experience, theoretical knowledge, practical skills, and personal qualities that ensure effective performance of professional activities, and the ability to solve problems of varying complexity based on available knowledge and experience.

The analysis of the problem of the formation of professional competence of specialists leads to the definition of the main concepts of research: "competence" and "competence". Foreign and domestic researchers define the terms "competency" and "competency" differently. Some scientists equate these concepts, but the vast majority of domestic scientists distinguish between them.

In the Great Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language, competence is a good knowledge of something, a person's powers [1, p. 449]; N.M. Bibik understands competence as a socially established educational result, real requirements for mastering a set of knowledge, methods of activity, experience in a certain field of knowledge, and qualities of a person who acts in society [2, p. 25].

The Law of Ukraine "On Education" states that "competency is a dynamic combination of knowledge, abilities, skills, ways of thinking, views, values, and other personal qualities, which determines a person's ability to successfully socialize, conduct professional and/or further educational activities" [3].

Competence is understood as the ability of a person who must fulfill certain

powers, requirements, and roles, and realize certain results; this is what a person claims, this is a circle of issues in which he is well-versed, and has knowledge and experience. Competence is a broader concept that characterizes and determines the level of professionalism of an individual, and its achievement occurs through the acquisition of the necessary competencies that constitute the goal of professional training of a specialist.

There are several types of professional competence: operational competence, which offers mastery of a profession at a high level; personal (possession of methods of self-expression and self-development, ability to find optimal solutions in non-standard situations, critical thinking, ability to see a problem, ability to independently acquire new knowledge and skills); individual (possession of methods of self-realization and self-development of individuality within the profession, ability to creativity) [4, p. 64].

According to the requirements of the WHO, the professional competencies of pharmacists can include the provision of pharmaceutical assistance to any person who needs it; knowledge, skills, and abilities in the professional field; communication skills and abilities, including the ability to conduct a conversation, communicate, establish communicative contact with visitors to pharmacy institutions, navigate the peculiarities of a partner in communication, observe, understand and use non-verbal language, prevent and overcome obstacles in mutual understanding, etc.

It is advisable to form students' professional competence based on an interdisciplinary integration approach. This approach ensures the systematicity of theoretical knowledge, vision, and awareness of phenomena and processes of professional reality, the formation of a holistic view of a certain type of activity.

Along with disciplinary integration, it is important to use a complex of professionally-oriented tasks of different levels of complexity (cases), which simulate situations that students will encounter in their future professional activities [5, p. 61]. Such tasks not only professionally motivate students, integrate theoretical knowledge into practical activities, and improve self-control and reflection skills, but also form key competencies.

According to the classification of psychologists, professional pharmacist belongs to the professions of the "person-to-person" type, where communication acquires professional significance. Effective communication of a pharmacist is determined by the level of formation of his communicative competence. Communicative competence is an important component of professional competence, which has its specificity in each type of activity.

Communicative competence combines life values, motives, knowledge, abilities and skills, and human traits and qualities. The most important components are the ability and willingness to build contacts with people, communicate, manage one's emotional state, resolve conflict situations, etc. At the same time, it is important to give a correct self-evaluation and objectively evaluate other people. Communication is effective when a person initially aims at a positive conversation and can analyze his actions and the actions of his partners during communication.

For professional pharmaceutical activity, it is necessary to teach students a creative approach to solving specific tasks of an organizational, search, analytical, and communicative nature; to develop in them the ability for self-education and self-improvement. Willingness to cooperate and critically predict the results of activities and relationships will help future pharmacists to perform their work with dignity. It is necessary to develop in students the ability to apply knowledge and skills, the desire for self-knowledge, the desire for professional growth, and the formation of an individual work style. This will affect the level of development of self-esteem, understanding of one's significance for other people, responsibility for the results of one's activities, and implementation in the process of professional activity.

A pharmacist is psychophysiological, and psychological characteristics and abilities are formed and developed in professional activity. Professionally important qualities are developed in the process of professional training and are not only a prerequisite for suitability for pharmaceutical activity but also the basis of its success.

Stolyaruk refers to the qualities of professional competence: adaptive mobility (tendency and ability to creatively solve professional needs, initiative, perception of new information, innovations); contact (the ability to listen, convince and accept the

opinion of others); resistance to stress (intellectual and emotional security in the event of problematic situations, the ability to control oneself); dominance (leadership qualities and the ability to influence others if necessary); moral and strong-willed qualities (perseverance, sense of responsibility and duty); intellectual qualities (depth of knowledge, breadth of outlook, curiosity) [6, p. 155].

In real practice, a pharmacist must have an initial set of professional qualities that develop, improve and change under the influence of the conditions of professional activity, turning into competence, which includes both professionally important characteristics and qualities, and personal characteristics (mobility, critical thinking, communication, organization, ethical characteristics, attitude to work, ability to self-development, etc.). The most essential qualities of a specialist are considered key competencies that make up the specialist's professional competence.

The formed professional competence of specialists in the pharmaceutical industry determines the specialist's ability to effectively perform professional activities.

Conclusions. The key to the formation of professional competence of future pharmacists is the successful personal development of the individual, his developmental and conscious interpersonal experience, which is organically connected with the forms of interpersonal behavior and the specialist's abilities. Professional competence is an integrated, complex, dynamic phenomenon and combines not only knowledge, abilities, and skills, but also personal abilities, indicators of general culture, and the ability to perform professional duties. The basis of professional competence is professional suitability, which is a set of mental and psychophysiological characteristics of a person, communication skills, and skills necessary for effective professional activity.

LIST OF REFERENCES

1. A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language: 250,000 /comp. and heads _ ed. V. T. Busel. - Kyiv; Irpin: Perun, 2005. – VIII, 1728 p.

2. Bibik N.M. Competency approach to the presentation of educational results. / N. M. Bibyk // School of the 1st degree: theory and practice: coll. of science Pereyaslav - Khmelnytsk Ave. state Pedagogue University named after G. Skovorody. Pereyaslav-Khmelnytskyi, 2004. – Vol . 10. – P. 24-37.

3. Law of Ukraine "On Education" // Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

4. Formation of professional competence of future specialists based on an integrative approach [text]: methodical recommendations / I. M. Kozlovska, Y. M. Sobko, O. O. Stechkevich , O. M. Dubnytska , T. D. Yakymovych. – Lviv: Spolom , 2012. – 64 p.

5. S.S.Vitvytska,I.S.Kovalchuk, Application of case technology in the process of teaching chemistry to future specialists in the field of pharmacy // Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences. Vol. 1 (104), 2021. – p. 59-68.

6. Stolyaruk H. S. Criteria for the formation of a set of competencies of a specialist in the field of personnel management / H. S. Stolyaruk // Social and labor relations: theory and practice: coll. of science work State Higher Secondary School "Kyiv". national _ Econ. University named after V. Hetman". – 2012. – No. 1(3). - P. 153-159.

7. Kozak, H. I. (2020). Professional training of future pharmacists in the context of integration processes and information and communication technologies. Innovative pedagogy. – 2020. – p. 107–110.

8. Pleaka , L. V. (2016.). A model of psychological support for the professional development of future pharmaceutical specialists. Young scientist. – 2016. – p. 144-149.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Білоус Сніжана Олександрівна,

магістрантка

Миколаївський національний університет

імені В. О. Сухомлинського

м. Миколаїв, Україна

Анотація: У статті розглядаються важливі аспекти впровадження нової навчальної концепції в початкову освіту з фокусом на вивченні англійської мови, теоретичні підходи та практичні аспекти, пов'язані з навчанням англійської мови у початковій школі з урахуванням нових вимог та змін у програмах. Зосереджено увагу на формульованому оцінюванні, його ролі у визначенні навчального прогресу учнів та сприянні їхньому особистісному розвитку.

Ключові слова: початковий етап вивчення англійської мови, Нова українська школа, комунікативний підхід, формульоване оцінювання, комунікативна компетентність

Початковий етап навчання іноземної мови відіграє важливу роль, оскільки саме тоді закладаються основи психолінгвістичного розвитку та комунікативної компетентності учнів, які є необхідними і достатніми для подальшого прогресу й поліпшення їх знань. У цьому етапі формуються навички аудіювання, говоріння, читання та письма на іноземній мові відповідно до програми навчально-пізнавальної діяльності, яка відповідає Загальноєвропейським Рекомендаціям з мовної освіти.

Початкова освіта, що відповідає першому рівню Національної рамки кваліфікацій, є першим етапом повної загальної середньої освіти. Основною метою початкової освіти є комплексний розвиток дитини, враховуючи її

таланти, здібності, компетентності та загальні навички, відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб. Вона спрямована на формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості, що допомагають дитині готуватися до життя в демократичному та інформаційному суспільстві і продовжувати навчання в основній школі.

Відповідно до концепції Нової української школи, типові освітні програми початкової освіти спрямовані на розвиток ключових компетентностей учнів. Однією з таких компетентностей є вміння спілкуватися іноземними мовами. Це включає здатність розуміти прості висловлювання на іноземній мові, вести спілкування на ній у відповідних ситуаціях, а також оволодіння навичками міжкультурного спілкування. У цьому контексті особливе місце належить навчанню англійської мови через її статус мови міжнародного спілкування та засобу кодування різноманітної інформації, починаючи від інструкцій побутових приладів до новітніх наукових розробок.

Особливості навчання англійської мови у початковій школі вивчаються низкою вітчизняних науковців як теоретиків, так і практиків. Проблематика концепту Нової української школи аналізується у роботах Н. Ничкало. Аспекти, пов'язані з вивченням ігрової діяльності, досліджуються у працях І. Андрійко, Т. Піроженко, Т. Шкваріної та інших методистів і науковців, особливості питань рівня та якісних характеристик мотивації у навчальному процесі описані в роботах Е. Киричук, А. Маркової, Н. Орлової, А. Ліпкиної та інших. У доробках О. Вишневського та О. Шерстюк вивчаються теоретичні та практичні засади перебудови навчання англійської мови, тоді як лінгвістичні чинники формування англомовної мовленнєвої компетенції молодших школярів вивчені та описані в працях В. Редько, В. Плахотник та інших.

Відповідно до сучасних принципів Міністерства освіти і науки України, навчання англійської мови в початковій школі має мати комунікативно-діяльнісний, особистісно-орієнтований та культурологічний підхід [1]. Методологія навчальної діяльності в процесі вивчення англійської мови також повинна відповідати цим принципам. Основою навчання

англійської мови повинні бути комунікативні принципи, активна взаємодія учнів у навчальному процесі, орієнтація на особистість учнів початкової школи з урахуванням їх вікових особливостей, самооцінки, готовності та бажання спілкуватися англійською мовою.

Навчання англійської мови має поєднувати в собі вивчення самої мови та культурних особливостей країни, мова якої вивчається. Це також передбачає допомогу у подоланні окремих труднощів, пов'язаних з різним рівнем інтенсивності культурного шоку, з якими зіштовхуються учні початкових класів, які мають різні соціальні, інтелектуальні та культурні умови та різний життєвий та побутовий досвід [2, с. 149].

Навчання англійської мови повинно враховувати принципи, які відповідають фізіологічним і психологічним особливостям молодших школярів. Діти цього віку мають свої особливості у вивченні мови, вони менш сфокусовані на процесі навчання, але можуть отримувати інформацію з усього, що відбувається навколо.

Головною метою навчання англійської мови залишається розвиток загальної комунікативної компетентності, яка ґрунтується на комунікативних вміннях, сформованих на основі мовних знань і навичок [3]. Усвідомлення цінності англійської мови як засобу спілкування між різними культурами спонукає до пошуку нових підходів до організації процесу навчання англійської мови, що включають ознайомлення та вивчення учнями початкової школи нової для них культури.

Одна з особливостей навчання англійської мови порівняно з іншими предметами полягає в тому, що воно не обмежується лише засвоєнням певного обсягу знань або формуванням практичних навичок і вмінь учнів у певній сфері діяльності. Воно також включає навчання комунікації англійською мовою, тобто взаємодії з англомовними представниками інших країн.

У рамках реформи Нової української школи (НУШ), початкова освіта поділяється на два цикли: 1-2 класи і 3-4 класи. Це поділ здійснюється з урахуванням вікових особливостей розвитку та потреб дітей, що дозволяє

забезпечити прогресивне навчання та подолання можливих розбіжностей у досягненнях учнів, обумовлених їх готовністю до здобуття освіти.

Ці два основних етапи дозволяють вчителям вибрати відповідні форми, методи та прийоми для навчання учнів англійської мови. Вчителі мають можливість адаптувати навчальний процес до потреб і здібностей учнів, забезпечуючи оптимальну розвивальну середу. Вони можуть застосовувати інтерактивні методи, групову роботу, проектні завдання та інші активні форми навчання, що сприяють активній участі дітей у процесі засвоєння англійської мови.

Для реалізації мети початкової загальної середньої освіти у процесі навчання іншомовного спілкування комплексно реалізуються освітня, виховна і розвивальна функції.

Оцінювання навчальних досягнень з іноземних мов учнів 1-х класів відбувається відповідно до загальних орієнтовних вимог до контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи на основі взаємодії між учнями та вчителями. Це передбачає систематичне відстеження їхнього індивідуального розвитку протягом процесу навчання. У такому підході контроль та оцінювання мають формувальний характер. Контроль спрямований на знаходження ефективних способів прогресу кожного учня у процесі навчання, а оцінка особистих досягнень учнів не передбачає порівняння з досягненнями інших та не підлягає статистичному обліку з боку адміністративних органів.

Протягом початкової школи учні набувають навичок самоконтролю, саморефлексії та самооцінювання, що сприяє розвитку відповідальності, інтересу та вчасному виявленню прогалин у знаннях, вміннях та навичках з метою їхньої корекції.

Навчальні досягнення здобувачів у 1-2 класах підлягають вербальному, формувальному оцінюванню, у 3-4 – формувальному та підсумковому (бальному) оцінюванню.

Формувальне оцінювання в початковій школі має наступні цілі і

завдання:

- підтримка навчального розвитку дітей: сприяє розумінню і підтримці індивідуального розвитку кожної дитини, її потреб та здібностей;
- вибудовування індивідуальної траєкторії розвитку: допомагає визначити поточний рівень досягнень учнів і розробити індивідуальні навчальні плани та стратегії;
- діагностика досягнень на кожному етапі навчання: допомагає визначити, наскільки успішно учні засвоюють навчальний матеріал на різних етапах навчання;
- виявлення та запобігання проблемам: допомагає вчасно виявляти проблеми та здійснювати відповідні корекційні заходи, щоб запобігти накопиченню труднощів у навчанні;
- аналіз ходу реалізації навчальної програми: дозволяє аналізувати ефективність навчальної програми та методів навчання та приймати рішення щодо їх коригування відповідно до індивідуальних потреб кожної дитини;
- мотивація досягнення максимальних результатів: сприяє мотивації учнів до досягнення максимальних результатів у навчанні шляхом акцентування на їхніх навчальних досягненнях та поступовому розвитку відповідальності за власне навчання;
- виховання ціннісних якостей особистості: сприяє розвитку ціннісних якостей, таких як бажання навчатися, не боятися помилок, переконання у власних можливостях, сприяє розвитку самооцінювання та саморефлексії учнів.

Для забезпечення такого характеру оцінювання можна використовувати мовне портфоліо, яке дозволяє показати всі досягнення учнів. Словесна форма оцінювання відображає їхній прогрес і здатність до самооцінювання. Воно відмовляється від заміни оцінок іншими зовнішніми атрибутами, такими як зірочки чи смайлики, оскільки ці атрибути просто замінюють бальну форму оцінювання.

Підсумкове оцінювання передбачає зіставлення навчальних досягнень

здобувачів з конкретними очікуваними результатами навчання, визначеними освітньою програмою.

Отже, процес навчання англійської мови на початковому етапі в умовах Нової української школи повинен бути теоретично обґрунтованим і реалізованим на практиці з урахуванням вікових особливостей учнів, їхніх потреб та особистісних якостей молодших школярів. Навчання англійської мови має відбуватися в оптимальних комбінаціях, що сприяють продуктивному навчанню. Такий підхід стає все більш популярним в галузі навчання англійської мови.

Нове бачення освіти спрямоване на створення мотиваційного середовища для учнів під час навчання англійської мови. Тому вчителям потрібно постійно вдосконалювати свої знання про особливості навчання англійської мови в початковій школі, впроваджувати новітні освітні концепції у свою викладацьку практику та йти в ногу з часом. Важливо бути відкритим до нових підходів, методів та технологій, що допомагають зробити процес навчання англійської мови цікавим, ефективним та мотивуючим для учнів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Іноземні мови: навчальна програма для загальноосвітніх та спеціалізованих навчальних закладів. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/inozemna-mova-poyasnyvalna-znz-sznz-1-4-klas-belyaeva-xarchenko-finalna-zv.pdf>
2. Орлова Н. В., Кучай Т. П. Вікові особливості вивчення іноземної мови. *Наукові записки*. Випуск 99. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. С. 147-158.
3. Орлова Н. В. Методика навчання іноземних мов: Конспект лекцій з дисципліни для студентів освітнього рівня бакалавр спеціальностей 012 (6.010101) Дошкільна освіта, 013 (6.010102) Початкова освіта. Черкаси : Чабаненко Ю.А., 2019. 124 с.

УДК 378.614

ІНТЕГРАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ, ТА МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ У СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ

Бобровник Юлія Віталіївна,
завідувач відділення народної хореографії,
викладач хореографічних дисциплін,
Неділько Валентина Василівна,
Нежива Світлана Миколаївна
старші викладачі кафедри теоретичних дисциплін,
Коледжу хореографічного мистецтва
«Київська муніципальна академія танцю імені Сержа Лифаря»
м. Київ, Україна

Анотація. У статті обґрунтовано використання в практиці медичної освіти технологій навчання, що інтегрують специфіку педагогічних та медичних технологій на основі особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів. Інтеграція педагогічних і медичних технологій здійснюється на основі: алгоритмізації професійної діяльності; проблематизації навчального діалогу; включення в навчання ситуацій професійної діяльності, що вимагають аналізу і прийняття рішення на основі теоретичної інформації; набору апробованих у власному досвіді викладача медичного вузу способів діяльності; рефлексії досвіду здійснення діяльності та професійної комунікації.

Ключові слова: медична освіта, технологія навчання, медична технологія, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Впровадження сучасних підходів до навчання в систему професійної освіти відбувається на рівні привнесення нового знання про сутність підходу, без зміни організації самого навчального процесу. У дослідженнях останніх років підкреслюється необхідність осмислення і розробки нових організаційних форм професійної підготовки та відповідного науково педагогічного інструментарію, під яким розуміється процес,

спрямований на перетворення цілей, результатів, організаційних форм і методів професійної підготовки фахівців адекватно соціальному замовленню і освоєнню компетенцій в області професійної діяльності в умовах педагогічних технологій, що постійно розвиваються.

Сьогодні в Україні в умовах демографічної кризи і інтенсивного зниження рівня здоров'я населення створення комплексного теоретичного і практичного людинознавства стає одним з найголовніших стимулів наукового розвитку. Висунення проблеми людини в якості загальнонаукової докорінно змінює взаємозв'язок між різними областями знань. Так, інтеграція медицини і педагогіки визначається насамперед прогресом у філософській, психологічній, історичній та інших наукових сферах. Проблеми співвідношення соціального і біологічного в людині, виховання і навчання як здорової дитини, так і тої, яка страждає від хронічного захворювання, розвитку її як особистості і т.п. - доцільно вирішувати комплексно, відповідно до досягнень в області людинознавства [4].

В даний час спостерігаються суттєві зміни в структурі охорони здоров'я. У свою чергу, працівники системи освіти вирішення питань морального, естетичного, фізичного виховання пов'язують з розробкою здоров'язберігаючих технологій.

Виклад основного матеріалу. Особлива доцільність міждисциплінарної інтеграції проявляється в навчанні професіям, сформованим на стику різнорідних дисциплін. Такою професією є діяльність вчителя-дефектолога, здійснювана на стику педагогіки та медицини. Специфіка роботи вчителя-дефектолога полягає не тільки в необхідності утримувати в колі довірливої цілеспрямованої діяльності досить велике число педагогічних навичок і вільно оперувати ними, а й у вільному володінні медико-психологічними знаннями, що дозволяють розбиратися в поставлених лікарями діагнозах і проводити педагогічну корекцію наявного у дитини дефекту. Це робить професійну діяльність вчителя-дефектолога більш схожою на психотерапію, ніж на чисту педагогіку. Тому в підготовці відповідного

спеціаліста важливо не тільки викладання дисциплін педагогічного, медичного та психологічного профілів, а й створення певної наступності їх вивчення таким чином, щоб вивчення медичних дисциплін, що вивчаються на старших курсах, цілком спиралося на психолого-педагогічні знання, отримані на молодших курсах. На жаль, це проблематично, якщо педагогічні дисципліни викладають педагоги, які не володіють медичними знаннями, а медичні дисципліни викладають лікарі, що слабо розбираються в нюансах педагогіки [5].

Цікаво поставити питання: а як самі дефектологи-практики ставляться до набуття медичних знань, чи вважають вони це актуальним?

На підставі опублікованих даних [4] можна послатися на дослідження, в якому взяли участь 48 педагогів-дефектологів зі стажем від 2 до 25 років, що працюють в різних типах освітніх установ. Аналіз проведеного анкетування показав, що більшість респондентів мають виражений освітній запит в області суміжних з корекційною педагогікою галузей медицини (дитяча та підліткова неврологія, психіатрія, психотерапія, гігієна, медична генетика тощо). Деякі педагоги намагаються відшкодувати недолік знань і умінь шляхом самоосвіти, усвідомлюючи, однак, що самостійне ознайомлення з медичною літературою - таке ж ризиковане заняття, як і самолікування.

У зв'язку з цим при навчанні у вузі доцільний інтегрований освітній підхід хоча б на основі двох дисциплін: загальної педагогіки і основ психопатології. При такій технології педагоги і медики об'єднують зусилля при складанні комплексних програм навчання, що базуються на наступності досліджуваних предметів. При цьому педагогічні навички логічно вимагають поглиблених медичних знань для розуміння стану дитини з особливостями психофізичного розвитку (ОПФР), а медичні знання практично можливо застосувати тільки при оволодінні базовими і спеціальними педагогічними методами [3].

Так, зокрема, при навчанні студентів педагогіці певний акцент ставиться на тому, як застосовувати педагогічні методи, якщо у дітей з ОПФР порушені відчуття, сприйняття, увага, пам'ять, мислення, емоційні та ін. здібності. Чи

можна використовувати активні методи навчання, прийоми діалогізації, педагогічний дискурс, проблемне навчання, які методи залучення уваги можуть бути використані?

У курсах основ психопатології та клінічних основ інтелектуальних порушень вивчаються не тільки чисто медичні симптоми психічних порушень, але відповідний акцент ставиться на тому, які педагогічні прийоми застосовні до дітей з відповідними порушеннями психіки або при тій чи іншій затримці психічного розвитку. В результаті при вивченні психопатології студенти змушені згадати курс педагогіки, що зміцнює їх знання і вдосконалює педагогічні вміння і навички [2].

Для підтвердження актуальності володіння педагогами твердими медичними знаннями наведемо наступний приклад. Діагноз "Синдром дефіциту уваги і гіперактивності" рідко виставляється лікарями в дошкільному віці. Тому що по-перше, батьки рідко звертаються з даною патологією до лікаря, а по-друге, якщо і звертаються, то лікар, як правило, не знаходить серйозних відхилень від норми (синонім назви синдрому- "мінімальна мозкова дисфункція") і не вважає необхідним термінове лікування [1].

Тому при наявності цього синдрому у дитини реальні проблеми виникають на першому році її навчання в школі. І перший фахівець, здатний поставити діагноз і направити дитину до лікаря – це педагог. Звичайно, при достатній професійній підготовці.

Крім того, корекція синдрому спирається переважно на біхевіоральну психотерапію і одна з провідних ролей в ній покладається на освітян. Тобто він як мінімум повинен розбиратися в тонкощах такого медичного напрямку як поведінкова психотерапія [6].

Все вищевикладене підтверджує актуальність інтеграції навчальних дисциплін медичного та педагогічного профілю в професійному навчанні майбутніх вчителів-дефектологів. Більш того, запропонований варіант інтеграції реально здійснити в рамках вищої школи нашої системи освіти.

Відповідно до пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку

потрібна професійна підготовка фахівця, що має інтегровану освіту, що сьогодні активно обговорюється в медичних і педагогічних виданнях. На нашу думку, в Україні є економічно вигідна правова можливість підготовки такого фахівця в системі професійно-педагогічної освіти [3].

Наприклад, спеціальність "Професійне навчання" відноситься до спеціальності широкого профілю. Тому педагог професійного навчання, який має медико-педагогічну освіту (умовно: медик-педагог), може бути підготовлений до виконання функцій викладача загальномедичних і медичних дисциплін в коледжах і училищах, а також вчителі в загальноосвітніх установах з профільним медико-біологічним навчанням або шкільного фахівця зі здоров'язбереження, що також не суперечить структурі вищої професійної освіти, термінам і формам її отримання [4].

Державна політика в галузі освіти в контексті Болонських угод передбачає значні зміни практично за всіма рівнями і напрямками професійної освіти і відкриває простір інтеграційним процесам в проектуванні, змісті та реалізації освітніх програм. Іншими словами, на сучасному етапі суспільного розвитку є всі передумови для становлення соціального інституту медико-педагогічної освіти: організаційні, правові, економічні, змістовні, методичні, технологічні і т.д.

Висновки. Таким чином, інтеграція медичних і педагогічних наук на сучасному етапі розвитку суспільства може бути визнана пріоритетною, оскільки виступає одним з факторів соціально-економічного прогресу, і повинна бути орієнтована на забезпечення самовизначення особистості та її самореалізації, відповідати міжнародному рівню професійної культури, її професійної кваліфікації та компетентності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Демченко О. М. Педагогічна діагностика як засіб оптимізації самостійної навчальної діяльності студентів медичних коледжів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 "Теорія навчання"

Харків, 2008. 21 с

2. Загричук Г. Я. Концептуальні підходи щодо покращення якості підготовки фахівців. Медична освіта. 2012. № 4. С. 44–47.

3. Кир'ян Т. І. Особливості становлення медсестринства в Україні наприкінці ХХ–початку ХХІ ст. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. 2019. № 3. С. 17–23.

4. Радзієвська І. В. Формування професійної компетентності майбутніх медичних сестер у процесі вивчення фахових дисциплін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2011. 20 с.

5. Шегедин М. Б. Медико-соціальні основи реформування медсестринських кадрових ресурсів системи охорони здоров'я: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра мед. наук : спец. 14.02.03 “Соціальна медицина” Київ, 2001. 24 с.

6. Ястремська С. О. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх магістрів сестринської справи у вищих медичних навчальних закладах засобами дистанційного навчання: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2018. URL: <https://drive.google.com/file/d/1UYQuvMNcfyKre6vUMQcKuIFPwwK26WY9/view>.

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТРАВМАТИЗМУ В ХОРЕОГРАФІЇ

Бобровник Юлія Віталіївна,
завідувач відділення народної хореографії,
викладач хореографічних дисциплін,
Неділько Валентина Василівна,
Нежива Світлана Миколаївна
старші викладачі кафедри теоретичних дисциплін,
Коледжу хореографічного мистецтва
«Київська муніципальна академія танцю імені Сержа Лифаря»
м. Київ, Україна

Анотація: Профілактика травматизму в хореографії та безпека під час занять хореографією – найважливіші питання організації навчально-виховної роботи в навчальному закладі. Фізичні навантаження, які студенти отримують під час занять позитивно впливають на загальний фізичний стан. Але іноді виконання одних і тих самих елементів і навантажень супроводжуються травмами, які можливо попередити виконуючи певні правила та рекомендації викладача.

Такі травми найчастіше виникають у результаті порушення відповідних організаційних, методичних вимог студентами та викладачами. Ушкодження, яких зазнають студенти під час занять в хореографічних залах та на сцені називають хронічними або гострими травмами. Хронічні травми ще називають «травми від стомлення». Такий вид травматизму характерний для студентів, які займаються хореографією та працюють виконуючи вправи біля станка.

Ключові слова: травматизм, хореографія, травма, профілактика.

Під час занять хореографією існує ймовірність отримання травм різного характеру. Поступове зростання навантажень і вимог до студентів на заняттях хореографією вимагають значних фізичних і психоемоційних навантажень від організму, неухильного дотримання методичних організаційних вимог,

дотримання правил техніки безпеки.

Травми – для майбутнього танцівника важке випробування психологічного і фізичного плану. Для запобігання травматизму в хореографії потрібна певна фізична підготовка, для її досягнення потрібно правильно проводити заняття, створювати необхідні умови для забезпечення належного рівня фізичної досконалості. Заняття хореографією не тільки приводить в тонус емоційний стан танцівника, але може привести до не бажаних забоїв, розтягнень і більш серйозних травм навіть для професійних танцівників. Але при правильному підході під час виконання хореографічних рухів можна ці неприємності звести до мінімуму.

Порушення вимог і правил створює реальну загрозу травмування кістково-м'язового апарату. Травмування під час занять виводять з режиму роботи не тільки фізично, психологічно, а й морально, тому що студент з годом втрачає впевненість в собі, на якийсь час вибуває з процесу навчання, що стримує його артистичне зростання. У травмованого починає спрацьовувати інстинкт самозбереження, страх складних рухів. У зв'язку з цим викладачу необхідно навчитися своєчасно попереджати можливість травматизму

Травма – це пошкодження з порушенням і без порушення цілісності тканин, викликаних будь-яким зовнішнім впливом (механічні, фізичні, хімічні та ін.). Розрізняють такі види травм

- по присутності або відсутності пошкоджених зовнішніх покривів (відкритих і закритих);
- по обширності (макротравми і мікротравми);
- по тяжкості протікання та впливу на організм (легкі, середні, тяжкі).

Відкриті травми з пошкодженням цілісності шкіряного покриву, а закриті без пошкодження цілісності шкіряного покриву (загальні ознаки: біль, набряк тканин, гематома).

Макротравма характеризується досить значним руйнуванням тканин, які визначаються візуально. При мікротравмі пошкодження мінімальне і часто візуально не визначається.

Легкими вважаються травми, не викликаючи значних порушень в організмі і втрати загальної спортивної працездатності (забиття, подряпини).

Середніми травмами вважаються травми з вираженими змінами в організмі, втратою загальною і спортивною працездатністю.

Тяжкими травмами є травми, які викликають різке вираження порушення здоров'я, коли постраждалі потребують госпіталізації і довгого лікування в амбулаторних умовах (вивихи, переломи).

Для попередження травматизму в хореографії потрібно дотримуватися санітарно-гігієнічних вимог, зважаючи на перенавантаження й перенапруження.

Звести до мінімуму або взагалі унеможливити випадки травмування під час хореографії – одне з головних завдань у роботі викладача. Виконується це завдання, як правило, широким комплексом різноманітних заходів, що становлять зміст техніки безпеки під час занять хореографії. Як показує практика та досвід, що найбільша кількість травм трапляється в побуті. Зазвичай такі травми є випадковими («посковзнувся», «невдало впав тощо»), незграбно приземлився під час зістрибування або перестрибування. Важливе місце в системі профілактики та попередження травматизму займають навички самострахування.

Самострахування – це здатність танцівника своєчасно приймати рішення й самостійно виходити з небезпечних положень під час виконання хореографічних вправ. Існують переважно два основні способи виходу з небезпечного положення: своєчасне припинення виконання вправи (якщо це можливо), або видозміна вправи для запобігання травмі або полегшення сили падіння.

Основними і типовими причинами травматизму на заняттях і репетиціях є:

- недотримання правил поведінки студентами, низька дисципліна;
- порушення методики, принципів, законів танцю студентами;
- незнання або неправильне застосування самострахування під час

виконання руху, комбінації;

- недбале ставлення до стану здоров'я, самопочуття;

- погана підлога, покриття або невідповідність необхідних норм для занять на даній підлозі (паркет, фарбована підлога, нерівність поверхні, щілини і т.п.);

- невідповідність зовнішнього вигляду студента на занятті (взуття, одяг, зачіска і т.п.). В одязі виключається всяка наявність шпильок, голок, ременів, поясів з пряжками і засувками; повинні бути зняті всі прикраси: кільця, ланцюжки, кулони, сережки, кліпси і т.д. Волосся повинне бути гладко укладене в тугий пучок;

- невідповідність температурного режиму в залі для занять;

- заняття без необхідного «розігріву»;

- порушення тривалості заняття;

- незнання або порушення принципів методики навчання викладачем.

У методиці необхідно дотримуватися правила вивчення «від простого до складного», тобто поступового збільшення фізичних навантажень, вивчення нових рухів проводити в середині заняття, поки студенти ще не втомилися;

- спроба виконати складних рухів студентом без контролю викладача і т.п.

Викладачі повинні знати прийоми підстраховки і методи попередження травмувань під час занять. А студенти дотримуватися правил реабілітації та рекомендацій лікаря після отримання травм.

Ретельна реабілітація та відновлення: у разі травми важливо надати своєму тілу достатньо часу для відновлення та реабілітації. Дотримуватись порад і інструкцій лікарів і фахівців з фізичної терапії, щоб повернутися до тренувань і виступів тільки після повного відновлення [1 с. 173].

Окрім того, слід звернути увагу на забезпечення належного харчування та гідратації. Правильне харчування збагачене необхідними макро- і мікроелементами допоможе підтримувати здоров'я кісток і м'язів, а також підвищувати енергетичний рівень. Не забувайте про важливість вживання

достатньої кількості рідини для забезпечення гідратації під час тренувань [2 с. 67].

Детальний аналіз великої кількості травм у студентів при заняттях показав, що травматизм в хореографії – це до певної міри процес керований. І при організації належних заходів профілактики травматизм можна звести до мінімуму, особливо пошкодження середньої тяжкості і тяжкі.

Причини травматизму в хореографії, як і раніше носять організаційний характер. У його основі лежать порушення принципів безперервності і циклічності, поступовості в заняттях, порушення правил лікарських рекомендацій і контролю. [3 с. 403].

З метою профілактики травматизму потрібно підвищувати кваліфікацію підготовки викладачів з питань організації та методики занять хореографією, а адміністрації навчальних закладів підвищувати та покращувати місце та умови де проводяться заняття хореографією.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Горошко В. І. Профілактика травматизму в танцювальних колективах. Фізична реабілітація та здоров'язбережувальні технології: реалії і перспективи: матеріали VI Всеукр. наук. – практ. Інтернет-конф. з міжнар. участю. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. С. 171–173.

2. Червонська Л. М., Ускова А. Запобігання травматизму на уроках класичного танцю у процесі професійної підготовки студентів-хореографів. Сучасні стратегії розвитку хореографічної освіти: матеріали VI Міжнар. наук. – практ. конф. 2019. С. 66–68.

3. Петрик О. О. Травматизм як мотивація самовдосконалення у хореографії. Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. 2012. № 29. С. 400–408.

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Залізник Алла Миколаївна

канд. пед. н., доц.,
доцент кафедри дошкільної освіти
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна

Анотація. Предметом обговорення у статті є освітнє середовище в закладі дошкільної освіти. Розкрито сутність поняття «освітнє середовище». Здійснено теоретичний аналіз видатних праць відомих педагогів та психологів. Виокремлено низку сучасних вимог до планування освітнього середовища в різних вікових групах закладу дошкільної освіти.

Ключові слова: освітнє середовище, дитина, заклад дошкільної освіти, навчання, виховання, розвиток.

На сучасному етапі досить гостро стоїть питання розвитку особистості дошкільника в середовищі закладу дошкільної освіти, що забезпечує підготовку дитини до навчання в школі, сприяє її розвитку, набуттю дитиною дошкільної зрілості.

Питанню сутності освітнього середовища присвячені дослідження, авторами яких є І. Бех, В. Вербицький, Дж. Гібсон, В. Давидов, І. Єрмаков, Л. Макар, Ю. Мануйлов, В. Орлов, С. Поздняков, В. Панов, В. Рубцов, Н. Різник, С. Сергєєв, В. Ясвін, А. Макаренко, В. Сухомлинський, Ж. Руссо, Д. Дьюї, М. Монтесорі, Я. Корчак та інші.

Зазначимо, що вітчизняні та закордонні науковці й практики трактують освітнє середовище, як: частину життєвого, соціального середовища людини, що є сукупністю всіх освітніх чинників, які безпосередньо чи опосередковано впливають на особистість у процесах навчання, виховання та розвитку, що

формує особистість.

Педагоги розглядають поняття «середовище» як сукупність умов, що оточують людину та взаємодіють з нею як з організмом і особистістю. Вони звертають увагу на те, що середовище може бути «найближчим (родина, сім'я, родичі, друзі), далеким (суспільний устрій), зовнішнім, внутрішнім, пасивним, активним, актуальним, розвивальним» [1, с. 12].

У дослідженнях психологів зазначається, що саме під впливом середовища у дитини формуються якісно нові психічні утворення [2]. Психологи дане поняття розглядають як умову, процес розвитку особистості дитини.

Зазначимо, що середовище – реальна дійсність, в умовах якої відбувається розвиток людини. Середовище розвитку дитини – простір її життєдіяльності. Це ті умови, в яких протікає її життя в закладі дошкільної освіти.

М. Урбанська визначає освітнє середовище закладу дошкільної освіти як створення матеріальних і духовних умов у відкритій педагогічній системі, що сприяє становленню творчої особистості, а також виникнення якісно нового рівня дошкільної освіти.

Середовище закладу дошкільної освіти ми розглядаємо як місце, де зустрічаються та взаємодіють у системах «вихователь – діти», «вихователь - дитина», «вихователь – батьки», «дитина – дитина», «вихователь – вихователь», «вихователь – дитина – батьки», «вихователь - педагогічний колектив».

Сучасна дослідниця О. Малихіна розглядає поняття «освітнє середовище» як одне з основних для психолого-педагогічної науки. Вона підкреслює, що саме освітнє середовище сприяє гармонійному розвитку дитини [3].

Нинішня дослідниця В. Маршицька зазначає, що освітнім середовищем закладу дошкільної освіти стає тільки тоді, коли виконує свої основні завдання: забезпечує розвиток дітей дошкільного віку, охорону та збереження їхнього здоров'я, необхідні умови у випадку інклюзивної освіти; здійснює корекцію

недоліків розвитку; враховує особливості розвитку та саморозвитку. Вона вважає, що основною умовою реалізації виховної функції середовища є особистісно-орієнтована взаємодія дитини і педагога. Дослідниця розглядає освітнє середовище закладу дошкільної освіти як цілісний чинник психологічного та особистісного розвитку дитини, що відіграє визначальну роль у забезпеченні її потенціалу, реалізації вроджених програм, можливостей у самовизначенні та самоактуалізації [4].

Зазначимо, що освітнє середовище закладу дошкільної освіти ми розглядаємо як сукупність всіх можливостей навчання, виховання і розвитку особистості.

Підкреслимо, що планування освітнього середовища в різних вікових групах закладу дошкільної освіти має відповідати низці сучасних вимог:

- ✓орієнтуватися на пріоритетні потреби сьогодення у забезпеченні належної якості розвитку, вихованості і навченості дитини дошкільного віку;

- ✓забезпечувати право дитини на реалізацію свого природного потенціалу, її основних життєвих тенденцій до самореалізації, саморозвитку і самозбереження;

- ✓забезпечувати право педагога на свободу вибору під час визначення форми планів, напряму та змісту власної педагогічної діяльності;

- ✓спиратися на досягнення психологічної, педагогічної та інших наук, передового педагогічного досвіду;

- ✓органічно поєднувати формування базису особистісної культури дошкільника з національною культурою українського народу, культурними надбаннями попередніх поколінь і світової культури;

- ✓ якість;

- ✓ розвиваючий характер;

- ✓ комфортність.

Сучасне освітнє середовище створює неповторне індивідуалізоване та персоналізоване враження, де у кожного є можливість відшукати себе. Освітнє середовище – сукупність природних, фізичних та соціальних суб'єктів, які

впливають на формування дитини, на її творчий та особистісний розвиток, що сприяють становленню між суб'єктних взаємодій та особистісно орієнтованих педагогічних комунікацій в освітньому процесі, забезпечуються умови комфортної життєдіяльності.

Таким чином, освітнє середовище є важливим для дошкільної освіти. Освітнім середовищем закладу дошкільної освіти стає тільки тоді, коли виконує свої основні навчальні, освітні та розвивальні завдання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі: підручник для ВНЗ. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 408 с.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология. Москва: Педагогика, 1991. 480 с.
3. Малихіна О. Особистісно зорієнтована модель навчання та її аксіологічна сутність. *Рідна школа*. Київ, 2002. № 10, С. 15-16.
4. Маршицька В.В. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: Сутність поняття. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/275581553.pdf>

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

Зюкова Ганна Ігорівна,
вчитель фізичної культури
Харківський ліцей №181 «Дьонсурі» Харківської міської ради
м. Харків, Україна

Анотація: Збереження та зміцнення здоров'я учнів є найактуальнішими з головних завдань, які гостро стоять перед українським суспільством. Здоров'я - одна з фундаментальних людських цінностей, яка відображає соціальну політику держави. Увага до питання здоров'я школярів суттєво зросла.

Ключові слова: Здоров'я, здоровий спосіб життя, фізичні вправи, рухова активність, фізичне виховання.

За статистичними даними захворюваність дитячого населення України має стійку тенденцію до зростання. Про несприятливість у даній сфері говорять давно, але сьогодні ця проблема стоїть дуже гостро.

За даними досліджень, лише 10% випускників шкіл можуть вважатися здоровими, 40% мають різноманітну хронічну патологію. У кожного другого школяра виявлено сполучення кількох хронічних захворювань.

Такі показники характерні для всіх вікових періодів життя дитини. Успішне вирішення даної проблеми залежить не стільки від фінансових та матеріальних умов, а, насамперед, від сформованості культури здоров'я кожної людини, її готовності до творіння власного здоров'я.

Наявність негативних тенденцій погіршення стану здоров'я школярів вимагає пошуку нових шляхів підвищення рівня рухової активності з метою збереження та зміцнення здоров'я, підвищення працездатності, зниження стомлюваності, підвищення опірності організму до несприятливих умов навколишнього середовища та підтримання на високому рівні фізичних і

психічних можливостей за допомогою різних засобів фізичного виховання в школі.

Завдання школи – зберігати, зміцнювати здоров'я учнів, формувати в них відповідальне ставлення до власного здоров'я.

В Законі України «Про загальну середню освіту» однією з основних задач школи визначено таку: «...виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів». Ці завдання набувають оновленого змісту та значної ваги в Національній доктрині розвитку освіти, яка пріоритетним завданням також визначає виховання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності.

Згідно з визначенням, поданим у Державній національній програмі «Освіта України XXI століття», головними стратегічними завданнями національної освіти є формування освіченої, творчої особистості, забезпечення пріоритетного розвитку людини, становлення її фізичного і морального здоров'я.

Впровадження інформаційно-комунікативних технологій в навчально-виховний процес, використання інтерактивних методів та прийомів для досягнення результативності в роботі, розвитку мислення учнів, пробудження інтересу до предмета та здобуття знань, реалізація форм і методів компетентнісно-зорієнтованих технологій на уроках фізичної культури сприяють формуванню здоров'язберігаючої та життєвої компетентностей.

Під поняттям здоров'язберігаючої компетентності учня слід розуміти характеристики властивостей учня, спрямовані на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я – свого та оточення.

Ця компетентність включає в себе:

- уявлення і поняття про здоров'я, здоровий спосіб життя та безпечну поведінку;

- усвідомлення здоров'я як вищої життєвої цінності;
- взаємозв'язок організму людини з природним і соціальним оточенням;
- удосконалення фізичної, соціальної, психічної та духовної складових здоров'я;
- дбайливе ставлення до свого здоров'я.

Методичне підґрунтя досвіду роботи та його практична реалізація спирається на Національну доктрину розвитку освіти, Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Концепцію загальної середньої освіти» тощо.

Законодавчими актами України про освіту («Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту», Міжгалузєва комплексна програма «Здоров'я нації», Концепція фізичного виховання в системі освіти та ін.) передбачено пріоритетні підходи суспільства до реформування існуючої системи фізичного виховання всіх верств населення України.

Здорова дитина – здорове суспільство. Формування здоров'язберігаючої компетентності у школярів – дуже важливий напрямок роботи педагогів, які працюють у школі.

Ще стародавній лікар і філософ Авіценна стверджував: «Головним скарбом життя є здоров'я, і, щоб його зберегти, потрібно багато що знати». За роки навчання у школі учні мають здобути глибокі, різнобічні знання про здоров'я людини з різних галузей науки, що є підґрунтям для формування умінь і навичок, які допомагають людині підтримувати власне здоров'я.

У межах викладених вище ідей головною метою своєї роботи вчитель фізичної культури повинен вважати вироблення в учнів відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих, як до найвищих суспільних і національних цінностей, виховання здорового способу життя та культури поведінки. Діяльність кожного вчителя фізичної культури повинна бути орієнтована на формування в дітей стійкої позиції, що передбачає визначення цінності здоров'я, почуття відповідальності за збереження й зміцнення власного здоров'я, поглиблення знань, умінь та навичок, пов'язаних

з усіма складовими здоров'я (фізична, соціальна, психічна, духовна).

Мета може реалізуватися через наступні завдання:

- виховання потреби і умінь самостійно займатися фізичною культурою і спортом;
- розширення функціональних можливостей організму і зміцнення здоров'я;
- розвиток рухливих якостей;
- формування культури здорового способу життя учнів як у навчальний, так і позаурочний час;
- формування особистісно-ціннісного ставлення до здоров'я та усвідомленої потреби в здоровому способу життя.

Принципи, яких потрібно дотримуватись:

- Заняття фізкультурою і спортом відіграють певну роль у всебічному розвитку учнів лише тоді, коли вся навчально-виховна робота пройнята турботою про здоров'я;
- Важливо добиватися того, щоб виконання фізичних вправ доставляло насолоду, стало потребою організму. Людина повинна займатися спортом не лише для досягнення успіху в змаганнях, а для формування своєї фізичної досконалості;
- Звичка займатися фізичними вправами закріплюється саме в ранньому віці;
- Максимальний час проводити на вулиці, на свіжому повітрі.

Тож, потрібно формувати культуру здорового способу життя учнів, як у навчальний, так і в позаурочний час. Серед форм та методів процесу формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя пріоритетна роль належить активним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини, розвиток здібностей дитини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи і творчості.

Основною формою навчання та виховання в школі є урок. Для реалізації свого досвіду уроки фізичної культури вчителям треба намагатися зробити

цікавими, веселими, захоплюючими. Потрібно частіше грати в рухливі ігри та естафети, що сприяють створенню гарного настрою, зміцненню здоров'я, виховують в учнів найкращі риси характеру, розвивають інтелект, є важливим засобом реалізації міжпредметних зв'язків у процесі фізичного виховання школярів.

Найбільш ефективною вважається інтерактивна форма діяльності учнів на уроці фізичної культури. Це специфічна соціально-педагогічна система організації процесу формування фізичної культури учня, яка здійснюється шляхом взаємодії з метою збагачення індивідуального і суспільного досвіду в контексті фізичного і духовного вдосконалення.

Потрібно частіше проводити уроки з використанням інтерактивних форм. Йдеться про організацію кооперативного навчання, коли індивідуальні завдання переростають у групові. Кожний член групи вносить унікальний вклад у спільні зусилля, а зусилля кожного члена групи потрібні та незамінні для успіху всієї групи.

Також на уроках можна використовувати метод колового тренування та творчі завдання у групах. Наприкінці уроку можна використовувати фронтальну форму інтерактивного навчання, що передбачає одночасну спільну роботу учнів усього класу. Наприклад, обговорення проблеми у загальному колі («Мікрофон»), коли надається змога кожному по черзі висловити свою думку чи позицію відносно виконаної роботи.

На уроках фізичної культури вчителю потрібно чинити заслін легковажному ставленню до справи, бездумності й недисциплінованості. Учень виявляє свою ініціативу й творчість у справі, творцем якої себе відчуває. У цьому зв'язку ефективними прийомами вважається використання рольових ігор, змагань з різними завданнями.

Спостереження за учнями у процесі інтерактивної форми діяльності на уроках фізичної культури дозволило визначити такі позитивні ознаки:

- у всіх учнів підвищується рівень свідомої активності під час виконання вправ;

- кожен учасник групи може обирати власний темп виконання вправи, що дозволяє індивідуалізувати процес виконання вправи;

- під час такої форми діяльності власний вклад у колективну справу може внести учень у будь-якому стані здоров'я;

- подібна форма діяльності учнів дозволяє вчителю визначити рівень авторитета кожного серед своїх однолітків, та у наступному сприяти його підтримці або підвищенню.

Велику увагу потрібно приділяти:

- забезпеченню міжпредметних зв'язків, як засобу реалізації компетентнісного підходу до фізичного виховання;

- оцінці діяльності учня не лише за кінцевим результатом, а й за процесом його досягнення;

- узагальненню й систематизації матеріалів про досягнення учнів з метою формування позитивного ставлення до фізичної культури і спорту.

Ефективним в формуванні здоров'язберігаючої компетентності учнів є також навчання здорового способу життя не лише на уроках, а і в позаурочний час.

Характерною рисою позаурочних форм занять є їхня добровільність. Тому потрібно намагатись піклуватися про те, щоб викликати в учнів інтерес до занять. Це досягається передусім високою емоційністю. Важливо, щоб кожен учень міг проявити себе незалежно від рівня своєї підготовленості.

Мета та завдання фізкультурно-оздоровчих заходів в кожній школі повинна бути:

- Сприяти здоровому способу життя, активним заняттям фізичною культурою і спортом, зміцненню здоров'я, розвитку фізичних і моральних якостей всіх учасників;

- Сприяти популяризації занять фізичною культурою і спортом, підвищенню інтересу до занять фізичною культурою та її впровадженню у повсякденне життя учнів, вчителів та батьків;

- Підвищення емоційного тону і активності учасників заходу;

стимулювання потреби в заняттях фізичними вправами.

Бажано, щоб в кожній школі були свої, вже традиційні заходи, які учні школи з нетерпінням чекали б, готувалися б до них та із задоволенням брали б в них участь.

Дуже важливим прийомом у формуванні здоров'язберігаючої компетентності учнів є залучення до інструкторської роботи учнів старших класів, які проходять належний інструктаж та підготовку, а потім беруть участь в організації та суддівстві різних шкільних фізкультурно-оздоровчих та спортивно-масових заходів. Це цікаво та корисно і для них, і для інших учасників заходів.

Також у рамках пропаганди здорового способу життя можна проводити спільні заходи з учнями інших шкіл.

Не можна залишити без уваги шкільні оздоровчі табори, які є після закінчення навчального року в багатьох школах, де також усю роботу спрямовано на оздоровлення учнів та створення здоров'язберігаючого середовища.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аксьонова О.П. Інтерактивні форми діяльності учнів на уроках фізичної культури // Фізичне виховання в школі. 2007. № 5-6.
2. Байбара Т. М. Компетентнісний підхід в початковій освіті: теоретичні засади / Т. М. Байбара // Початкова школа. — 2010. - №8.
3. Бойченко Т.Є. Здоров'язберігаюча компетентність як ключова освіти України// Основи здоров'я і фізичної культури. 2008.- №11-12.
4. Ващенко О., Свириденко С. Організація здоров'язберігаючої діяльності початкової школи. // Початкова освіта. – 2005. - №46.
5. Габібова В. Й. «Формування в учнів здорового способу життя на підставі здоров'язберігаючих та інтерактивних технологій». Форум педагогічних ідей «УРОК». http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/39343/

6. Гільова І. Впровадження інноваційних технологій та їх елементів на уроках фізичної культури // Фізичне виховання в школі. – 2007. №2.
7. Державний стандарт початкової загальної освіти // mon.gov.ua.
8. Дорош В.М. «Формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкових класів». <http://vitadorosh.blogspot.com/2013/12/blog-post.html>
9. Митчик О., Сапожник О. Етапи формування здоров'язбережувальної компетенції в студентів вищих навчальних закладів // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: збірник наукових праць... – 2011. - № 3 (15).
10. Урок фізичної культури – урок культури здоров'я: Збірник науково-методичних рекомендацій з питань організації урочної роботи в системі фізичного виховання дітей і підлітків у навчальних закладах / Відп. За випуск Аксьонова О.П., О.І.Миронюк.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

СТАНОВЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ ВІКТИМНОСТІ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Петриченко Ольга Володимирівна
магістрантка
спеціальність 053 «Психологія»
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна

Вступ. Традиційно феномен віктимності пов'язують з криміналістикою, юриспруденцією та кримінальною віктимологією, де достатньо глибоко вивчені причини віктимної поведінки людини в генезисі злочинної ситуації. Але відчуття себе жертвою сьогодні все більше спостерігається у звичайному повсякденному житті, в складних життєвих ситуаціях або ситуаціях невизначеності, в яких людина може опинитися випадково. Саме тому розгляд та вивчення цього феномена в психологічній науці є вкрай важливим. Задля глибокого розуміння поняття віктимність та його місця у науці психологія, є сенс звернутися до історії формування цього явища та проаналізувати його шлях становлення.

Мета роботи – дослідити та проаналізувати теоретичні джерела, систематизувати наукові підходи до вивчення феномену «віктимність» у психологічній науці.

Результати та обговорення. Поняття віктимність (від латинського *victima* – жертва) було сформоване у минулому столітті, після встановлення існування зв'язку між жертвою та злочинцем, за яким жертву було охарактеризовано «активним суб'єктом процесу криміналізації», а злочинність – «індивідуальним психопатичним явищем» [1, с. 303-309].

Після того, як було виявлено, що жертва приймає пряму участь в здійсненні та ініціюванні правопорушення, стаючи, таким чином, причасною до здійснення злочину (Г.Гентінг) [1, с. 303-309], і що «злочинних дій без жертви не буває» (С.Шафер) [2, с. 187], науковий світ почав активно досліджувати цей нововиявлений конструкт, об'єктом чого стала поведінка особи, що підпадає під визначення жертви.

Було винайдено біопсихосоціальні ознаки, які характерні для потерпілого в ситуаціях скоєння злочину (Б.Мендельсон) [3, с. 8-28], та встановлено, що формою взаємовідносин між жертвою та злочинцем є суб'єктно - об'єктні відносини (Г. Гьопнінгер) [4, с. 845]. Це відкриття суттєво змінило напрям розгляду феномену віктимність та вивело віктимологію у самостійну науку.

Дослідження стверджували, що людину перетворюють на жертву злочину набуті нею психічні, фізичні та соціальні ознаки, а отже «природжених» жертв або «жертв від природи» не існує, і що єдине джерело для процесів криміналізації та віктимізації, є соціальні умови, як головний фактор впливу на формування віктимогенного потенціалу (Х. Шнайдер) [5, с. 357], де віктимогенний потенціал було позначено як таку систему властивостей індивіда, групи або організації, яка створює небезпеку злочинних дій, де віктимологічна дисфункція є формою внутрішньої неадекватності елементів культурного стандарту – як в статичному, так і в динамічному стані (Б. Холіст) [6, с. 73-74].

Таким чином, віктимність зразу була розглянута у двох площинах: як суб'єктно - об'єктні відносини, де суб'єкти знаходяться в процесі символічної інтеракції, та як система психічних, фізичних та соціальних властивостей індивіда групи або організації, що зумовлюють ухилення від культурних норм та стандартів.

Треба зазначити, що незважаючи на те, що кримінологія, як наука, встановила зв'язок між злочинцем та жертвою, а також жертвою та її поведінкою, ніхто з авторів не звинувачував жертву і не виправдовував злочинця. Кримінальна віктимологія розглядає жертву лише як активного

учасника кримінально-каранної дії, де вона вважається одним із суб'єктів процесу виникнення злочину.

Першим, хто вивів поняття «жертва злочину» з характеристик кримінального комплексу, був вітчизняний віктимолог, доктор юридичних наук В.Туляков, який запропонував визначити віктимність через соціальну активність, що характеризується девіантною поведінкою, або такою поведінкою, що відхиляється від норми безпечної поведінки, безпечного способу життя та призводить до підвищеної вразливості та доступності такого суб'єкту для правопорушника [7, с. 146].

Разом з цим, він зацентрував увагу на нормах безпечної поведінки [7, с. 149] та підняв питання загальнолюдських проблем невизначеності, агресивного зовнішнього середовища, страху за своє благополуччя, політиканства, агресивної глобалізації та монополізму, як головних регуляторів соціальної активності, де сама бюрократична система сприяє дегуманізації суспільної свідомості, формує агресивні стереотипи поведінки та зниження людської особистості як самоцінності [7, с. 152].

Інтерналізація, або набуття соціальних норм в якості регулятивної поведінки, за словами автора, зазначається статусом особистості в суспільстві, її можливістю інтегруватися в соціум за умови можливості досягати своїх особистих цілей та задовольняти свої потреби адаптованим способом. Якщо ж суспільство не створює умови, за яким така інтеграція можлива, не забезпечує можливості прояву своєї особистісної самореалізації, виникає такий стан суспільства, за яким загальноприйняті цінності та соціальні норми починають порушуватися [8, с. 33]. Віктимність, як спосіб суб'єкта ставати жертвою соціально-небезпечного прояву, В.Туляков запропонував розглядати як явище: соціального, психічного та морального характеру [7, с. 155]. Окрім цього, віктимність була розглянута науковцями і як індивідуальна характеристика особистості. Л. Франк визначив віктимність як нездатність уникати небезпеки або загрози там, де її об'єктивно можна запобігти чи попередити» [9, с. 8], Д.Рівман стверджував, що якою б «невіктимною» здавалася людина, та як би

вона себе ідеально не поводи́ла, стати жертвою лише за рахунок зовнішніх обставин, вона не може. Необхідна ще сума якостей, які б визначали схильність ставати жертвою. [10, с. 41]. В. Полу́бінський охарактеризував віктимність конкретного індивіда, як потенційну можливість особистості набувати роль жертви в наслідок взаємодії її внутрішніх особистих якостей за обставин, що знаходяться ззовні. [11, с. 34] Сформувавши індивідуальну віктимність як відповідний стан уразливості окремої особистості, що обумовлена сукупністю соціальних, психологічних або біофізичних її якостей, що виражаються в об'єктивній властивості за відповідними зовнішніми обставинами ставати жертвою злочину, та, реалізуючись злочинним актом, або залишаючись в потенції, залежать від об'єктивних та суб'єктивних схильностей, які виступають як нездатність або небажання, протистояти злочинцю [10, с. 42], віктимологія вийшла за рамки кримінології та кримінальної віктимології, та стала міжгалузєвою, науковою, практичною, та навчальною дисципліною, інтерес до якої проявила і психологічна наука. Існує ряд зарубіжних робіт, які розглядають процеси віктимізації, віктимного потенціалу та віктимної поведінки особистості. Так, за теорією саморегуляції психологів Ч. Карвера та М. Шейсера, неможливість або складність відмови від недосяжної цілі та переключення на інші цілі може призводити до суїциду, пасивному умиранню або кінцевій відмові. [12, с. 31-33]

К. Меннінгер розглядає «пасивний суїцид», як несвідоме саморуїнування, що проявляється в віктимності – підвищеної схильності ставати жертвою нещасних випадків або серйозних захворюваннях. [13, с. 85]

В серіях досліджень К. Петерсона, було виявлено взаємозв'язок між оптимізмом та нещасним випадком. Автор зауважував, що при атрибутивному стилі успіхи сприймаються як ті, що є стабільним, глобальним та підконтрольним, а невдачі, як випадкові, або такі що торкаються лише невеликої частини життя, та змінювані. Оптиміст сприймає невдачу, як цікаву та складну задачу, яку доведеться вирішити, Песиміст – як загрозу чи небезпеку, шукаючи того, «хто винен». [14, с. 44-54] Тобто, по суті, потенція

опинитися в ситуації, при якій можливі тілесні пошкодження або смерть, і якої можливо було уникнути або запобігти, формується за умовами, відповідно до психічних властивостей особистості.

Висновки. Систематизуючи аналіз проведеної роботи можна зазначити, що:

✓ віктимізація та криміналізація мають одне і теж саме джерело, а саме, початкові соціальні умови;

✓ віктимізація є системою психічних, фізичних та соціальних властивостей індивіда групи або організації, що зумовлюють ухилення від культурних норм та стандартів;

✓ ухилення від культурних норм та стандартів відбувається за умови депривації потреб особистості;

✓ депривація потреб особистості призводить до неможливості реалізації свого потенціалу, або неможливості самореалізації, що формує відповідні деструктивні стани особистості та проявляється у відхиленні від норм безпечної поведінки;

✓ відхилення від норм безпечної поведінки особистості, в свою чергу, утворює віктимогенний та злочинний її потенціали.

Саме завдяки дослідженням кримінології сучасна психологічна наука сьогодні має можливість дослідити процеси віктимізації, що підпадають під визначення властивості особистості з точки зору самої особистості, не пов'язані з кримінальними ситуаціями, та дати відповіді на питання, що наразі, в умовах непростих соціально-економічних реалій, є актуальними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hentig, Hans von: Remarks on the Interaction of Perpetrator and Victim. JournCrim.31 (1941)
2. Shafer, Stephen: Victimology: The Victim and his Criminal. Reston, Va.: Reston Pub. Co.,1977 -187
3. Mendelson, Benjamin: Victimology and Contemporary Society's Trends.Vict.1 (1976)

4. Göppinger, Hans: Kriminologie. 4 Aufl., München 1980 – 845
5. Шнайдер, Г. Й. Криминология: пер. с нем./Под общ.ред. и с предисл. Л.О. Иванова. —Москва: Издательская группа «Прогресс» «Универс», 19947 —504 с.
6. Андронникова О. О. Психологические факторы возникновения виктимного поведения подростков : автореф. дис. на получение науч. степеня канд. псих. наук : спец. 19.00.01 "Общая психология, психология личности, история психологии" / Андронникова Ольга Олеговна – Новосибирск, 2005. 213 с. (Холыст Б. Факторы, формирующие виктимность // Вопросы борьбы с преступностью. - М., 1984. - Вып. 41.)
7. Туляков В.А. Виктимология (социальные и криминологические проблемы): монография/ В.А. Туляков. —Одесса: Юрид. л-ра, 2000. —336 с.
8. Эминов В.Е., Еникеев М.И., Кочетков О.Л. Психолого-криминологические аспекты здоровья нации и общественной безопасности / *Безопасность и здоровье нации в аспекте преступности.* - М., 1996
9. Франк Л.В Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии / Франк Л.В.; Ред.: Мелкумов В.Г. —Душанбе: Ирфон, 1977. 237 с.
10. Ривман Д.В. Криминальная виктимология/ Серия «Учебники для вузов /Д.В.Ривман —СПб.: Питер, 2002. —304 с.
11. Полубинский В.И. Виктимологические аспекты профилактики преступлений. - М., 1980. - 86 с. // *Виктимологические проблемы борьбы с преступностью*: сборник научных трудов. - Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1982. - С. 114-119.
12. Carver, Scheier , 1998, p. 351–353; Scheier, Carver, 2003
13. Личностный потенциал: структура и диагностика / Под ред. Д.А. Леонтьева, коллективная монография —Москва: Смысл, 2011. – 680 с.
14. Peterson C. The future of optimism // *American Psychologist.* 2000. Vol. 55

ART

УДК 330

МИСТЕЦТВО ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНОЇ РІВНОВАГИ ШКІЛЬНИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ЗАКЛАДІВ, СПІВРОБІТНИЦТВО МИТЦІВ ТА ДЕРЖАВИ

Бондаренко Тетяна Миколаївна,

к.с.н.,

Національна Академія Образотворчого

Мистецтва і Архітектури

начальник навчально-методичного відділу

м. Київ, Україна

Анотація: через соціальний спокій та рівновагу у суспільстві держава досягає більшого економічного ефекту. У цьому контексті мистецтво може принести позитивний ефект. В ході проведених досліджень, спілкування з директорами спеціальних дитячих шкіл м. Києва, виявлено бажання керівництва, педагогічного, виховного персоналу утворити для дітей спеціальне приміщення, для урівноваження їхнього психологічного та психічного стану, що особливо важливо під час воєнних дій в Україні.

Таку роботу можна винести на рівень пропозиції проекту з мистецтва, фінансованого державою. Головна мета митців в цьому проекті – надати заспокійливий ефект шкільній аудиторії, моральну міцність, викликати бажання генерувати нову ідею, знайти доступну цінність і цікавість у буденному житті, не озираючись на втрату минулого, розвивати свою діяльність, не зупиняючись перед складнощами.

В цілому такий художній та дизайнерський проект живопису, дизайну приміщення, у форматі проекту по мистецтву, принесе позитивний соціальний ефект для зростаючого покоління і у наслідку економічну користь державі.

Ключові слова: мистецтво, дизайн, проект з мистецтва та дизайну, живопис.

Ринок мистецтва можна вважати самим складним ринком серед інших, оскільки товари мистецтва далеко не є товарами першої необхідності. Але багато людей бажають працювати в мистецтві і успішно працювати. *Складною є задача* – поєднати ці два факти і утворити корисний продукт для людей, і в наслідок отримати підтримку держави.

Через соціальний спокій та рівновагу у суспільстві держава досягає більшого економічного ефекту, що доведено у багатьох працях українських та зарубіжних вчених [1-5]. У цьому контексті важливо, щоб зростаюче покоління відчувало себе морально захищеними і мало відповідну підтримку і піклування суспільства. У такому випадку мистецтво може принести позитивний ефект.

В ході проведених досліджень, спілкування з представниками державних структур, зокрема директорами спеціальних дитячих шкіл м.Києва було виявлено бажання керівництва, педагогічного, виховного персоналу утворити для дітей спеціальне приміщення, кімнату, для заспокоєння дітей, урівноваження їхнього психологічного та психічного стану, що особливо важливо під час воєнних дій в Україні.

Таку роботу можна винести на рівень пропозиції проекту, фінансованого державою. І оскільки на сьогодні державі бракує коштів для професійних дизайнерів та художників, це можливо зробити завдяки зусиллям випускників вищих художніх закладів у вигляді літньої та дипломної практики. У такій роботі можуть приймати участь і викладачі вищих навчальних художніх закладів. Одночасно студентам вищих художніх закладів потрібно звикати до виконання замовлень у творчій практиці. Виконання такої роботи підніме професійний рівень та рейтинг вищого навчального закладу.

Така дизайнерська та художня робота принесе іще більше користі у поєднанні із роботою психологів із учнями. Також можна провести конкурс на кращій проект такого творчого проекту. На нашу думку у воєнний час діти

будь-яких навчальних та дитячих закладів потребують психологічної підтримки. Художні твори високої майстерності із продуманим сюжетом, дизайном у поєднанні та роботою психологів неодмінно дадуть позитивний ефект зростаючому поколінню. Слід зазначити, що діти та підлітки спеціальних шкіл потребують особливої допомоги від педагогічного персоналу та психологів і тому запропонований художній проект повинен це враховувати. *Головна мета митців та психологів в цьому проекті – надати заспокійливий ефект шкільній аудиторії, моральну міцність, викликати бажання генерувати нову ідею знайти доступну цінність і цікавість у буденному житті, не озираючись на втрату минулого, розвивати свою діяльність, не зупиняючись перед складнощами.* Митці можуть проявити себе корисно і цікаво для суспільства – сприяти урівноваженню соціального клімату.

Працюючи над проектом, доцільно продумати ідею робіт живопису, кожного запропонованого витвору, який буде створюватись можливо у роботі фахівців з мистецтва та психології одночасно і вдало вписуватися в інтер'єр. Однозначно не можна стверджувати, що такий фактор потужено вплине на психологію але певним чином безумовно позитивно.

На думку галеристів, проявитися митцям у живописі, щоб вразити глядача, досить складно: «Все, що пропонується на ринку вже було, людей треба чимось дивувати», стверджують вони.

Шукати сюжети, які виглядають дещо по-новому, порівняно із запропонованим живописом і фото на ринку мистецтва. І можливо краще показати те, що глядачі майже не помічали.

Наприклад, світанок ранньою весною, приморозок; замерзлий ставок, який блищить на сонці і лебеді, роса на павутинні, блискучій жук летить серед лісу, риба вистрибнула із води і пірнає у воду, шпак з'їдає гусінь; на другому, третьому планах ліс, схід сонця.

В цілому такий художній та дизайнерський проект живопису, дизайну приміщення, у форматі проекту по мистецтву, принесе позитивний соціальний ефект для зростаючого покоління і у наслідку економічну користь державі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вожняк М. Г. Соціально-економічний розвиток України в умовах сучасних глобальних викликів. Міжнародна економічна політика. Джерело доступу: 2016. № 1 (24) http://ierjournal.com/journals/24/2016_1_Wozniak.pdf
2. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с. Джерело доступу: http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/nas_dop_2015.pdf (18-23)
3. Тимошенко Л. М. , Сімахова. А. О. Соціально-економічний розвиток і його кероване забезпечення в умовах інноваційної моделі суспільної динаміки. Механізм регулювання економіки, 2015, № 1. Джерело доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/141446693.pdf>
4. Young, R., Camic, P. & Tischler, V. (2016). The Impact of Community-based Arts and Health Interventions on Cognition in People with Dementia: A systematic literature review. *Aging & Mental Health*, 20 (4), p. 337
5. All-Party Parliamentary Group on Arts, Health and Wellbeing Inquiry Report. Creative Health: The Arts for Health and Wellbeing. House of Commons or the House of Lords. July 2017. Джерело доступу: https://www.artsandhealth.ie/wp-content/uploads/2017/07/Creative_Health_Inquiry_Report_2017.pdf

HISTORICAL SCIENCES

УДК 069.4:39"18"

THE MUSEUM COMPLEX "COSSACK YARD" IS A COMMUNICATION PLATFORM FOR STUDYING THE HISTORY OF UKRAINE

Kharmak Maryna

Researcher

National Preserve

"Hetman's Capital"

Ukraine, Baturyn

The article examines the innovative activities of the "Hetman's Capital" preserve using the example of the "Cossack Yard" museum complex. The article considers the disclosure of the Ukrainian Cossacks by reconstructing the historical environment of Baturyn of the post-Hetman period through the daily life of a local cossack family in the museum complex "Cossack Yard" of the National Preserve "Hetman's Capital".

Keywords: exposition, Cossack state, museum complex, Baturyn.

Preserve "Hetman's Capital" is a leading cultural, educational and research institution of Chernihiv region. The institution was created in 1993 on the basis of a complex of monuments of history, culture and nature [1]. According to the Development Concept of the Hetman's Capital, the Plan for the Organization of the Territory of the Hetman's Capital, approved by the Order of the MK of Ukraine dated 23.11.2012 No. 1368 regarding the study, preservation, promotion of cultural heritage, the staff of the institution works to reveal the theme of the cossacks of the Hetman's era in the institution's exhibition activities .

Baturyn is a city that played a significant role in the history of Ukraine in 1669–1708 and 1750–1764. Baturyn was the residence of hetmans - Demyan

Ignatovich, Ivan Samoylovych, Ivan Mazepa, Kyril Razumovsky. Today, Baturyn is a benchmark archaeological site of the Cossack era. Its cultural layer has no equal in terms of saturation and informativeness and is a kind of annals of national history.

Under the protection of the Baturyn fortress, the ideas of the Constitution were born, the foundations of the birth of the Ukrainian state were laid by political figures - Pylyp Orlyk, Samiy Velychko, Friedrich Konigsek, Mykhailo Myklashevskiy, Ivan Obidovskiy. And the Baturyn fortress was a spiritual and cultural wall for church leaders, scientists, writers and preachers-theologians Dmytro Tuptal, Stefan Yavorskiy, Illarion Migura, Feodosii Gugurevich, Gideon Odorskiy.

That is, Baturyn has always been the center of the formation of the political, spiritual and cultural elite, a symbol of the consolidation of Ukrainian society, the birthplace of the Ukrainian Cossacks, the spirit of unity and the struggle for the independence of Ukraine.

The exhibition activity of the preserve "Hetman's Capital" unfolds around permanent exhibitions in the institution's museums - the House of the General Judge Vasyl Kochubey (2007, 2015), the Baturyn Museum of Archeology (2009), the territory of the Citadel of the Baturyn Fortress (2009) of the Hetman's Palace Kyril Razumovskiy (2009).

The temporary exhibitions "To multiply glory with deeds" (2018), "Baturin Hetmanskiy: cultural and religious dimension of Ukrainian state-building" (2019-2021), "Illustrious Hetmans. Life for Ukraine" (2017, 2018, 2019, 2020, 2021), "On guests of the hetmans" (2020, 2021). Also organized and held temporary exhibitions "Glory to be multiplied by deeds" (2018), "Baturyn Hetmanskiy: cultural and religious dimension of Ukrainian state formation" (2019–2021), "Hetmans. Life for Ukraine" (2017, 2018, 2019, 2020, 2021), "On guests of the hetmans" (2020, 2021).

The exhibition project "Gryhoriy Orlyk: an outstanding son of an outstanding father of Ukraine" was implemented. Return to the Motherland" (2019) [2].

The uniqueness of these projects is that they give the visitor the opportunity to understand the significance of Baturyn in the history of Ukraine, reveal the

educational and spiritual spaces of society of the XVII-XVIII centuries, and form in the Ukrainian of the XXI century a sense of belonging to a single Ukrainian cultural space.

In 2015, the scientific team of the preserve started the implementation of the "Cossack Yard" project to demonstrate the continuity of Cossack history, show the level of material and spiritual culture of the population of the town of Baturyn at the end of the 19th - beginning of the 20th century, and popularize the history of Baturyn and the topic of cossacks.

The purpose of creating the exposition was the reconstruction of the historical environment of Baturyn of the late 19th and early 20th centuries. Through the daily life of a local cossack family, to reveal the social conditions of the ancestral cossacks in the period of statelessness, preservation of cultural and historical heritage.

Work on the new museum was carried out for almost 6 years. At that time, the scientific staff of the institution understood that this museum should be excellent in terms of presentation, that we should keep pace with the times in order to satisfy the demanding, modern visitor. The innovation of this museum was the theatrical immersive excursion "Ukraine was, is and will be!"

In 2021, this project was implemented. On June 4, 2021, the "Cossack Yard" museum complex - a modern interactive space - was opened. In it, the visitor visits the Baturyn Cossack family, which introduces him to Baturyn of the second half of the 19th century [3]. The museum is located in the historical center of Baturyn, near the Resurrection Church-tomb of K. Rozumovsky (Partyzanska St., 18). It is a manor with an area of 0.0735 ha with a house (exposition area - 48.4 m²) from the beginning of the 20th century, and farm buildings - a barn and a cellar. An ensemble method of exposition design was chosen for the formation of the museum [4].

The museum exposition consists of 3 thematic sections:

Chapter I. "Reconstruction of the historical environment of Baturin at the end of the 19th century" introduces visitors to Baturin at the end of the 19th century through the everyday life of a local Cossack family, which preserves the genetic link with the historical past of the city, status individuality in everyday life and traditions,

status rights. Therefore, the basis of the exposition of this section is traditional ukrainian house, photos of the residents of Baturyn cossack estate, photos of the town's districts, household items (clothes, icons, dishes, furniture).

The tour guide meets the visitor in the reconstructed clothes of the residents of Chernihiv region at the end of the 19th century. During the tour of the manor, the tourist can also try on traditional clothes.

Chapter II. "The origins of cossacks: memory of cossacks roots" reveals the preservation of national identity by Ukrainian society.

Therefore, the exhibition focuses on exhibits that present the origins of the Cossacks, reveal their nobility, struggle for freedom and freedom.

The exposition of the "Cossack Yard" museum complex presents a Cossack belt, a traditional Cossack headdress, a cradle, and icons of St. Barbara, St. Ustinian, and St. George.

Since most of the ethnic Ukrainian territories were transformed into one of the provinces of the Russian Empire at the end of the 19th century, the first form of national consciousness became local patriotism, which was expressed in linguistic, cultural and social characteristics.

Therefore, the section is also supplemented with documents on the marriage of residents of the Baturyn cossack estate and documents on the right to own land. The tour guide also speaks to the tourists in the words of Taras Shevchenko, focusing their attention on the significance of the hetman era for our people, the preservation of national identity.

Chapter III. "Cossack state in XIX: the idea of a free Cossack Ukraine" reveals society's awareness of the heroic cossack past, the desire to revive national statehood despite oppression from the Russian Empire.

The best representatives of the Ukrainian elite - Ivan Kotlyarevskyi, Panteleimon Kulish, Oleksandr Lazarevskyi, Yevhen Hrebinka, Vasyl Tarnovskyi, Taras Shevchenko collect and study examples of folk culture, language, and history. With the help of their works, they convey to the masses the value of the Ukrainian language, the struggle for its preservation, and the struggle for the right of Ukrainians

to cultural and state autonomy. Therefore, the center of the exposition of this section is the edition of "Kobzar" by T. Shevchenko from 1860, a portrait of T. Shevchenko (lithograph of the beginning of the 20th century), a copy of the book "Aeneid" by I. Kotlyarevsky, 1798., whose publication marked the beginning of the Ukrainian national revival.

Chernihiv region has always been Ukrainian-speaking. And it was in Chernihiv Oblast during the period of the total ban on the Ukrainian language that an active public movement for its preservation took place. Therefore, the tour guide introduces the visitor to the first Ukrainian-language textbook authored by Panteleimon Kulish, Gramatka, 1857. (copy) and offers to practice writing with a real pen and ink according to the recipe of the 19th century.

The Baturyn community also had a clear position on the preservation of the Ukrainian language and collected funds for the printing of textbooks for children in their native language. There is evidence of this in the magazine "Osnova" for November 1862. The visitor will be able to get acquainted with a copy of the magazine during the tour.

Although Ukraine was divided between the Russian and Austro-Hungarian empires at the time, it was spiritually united in the struggle for independence thanks to Pavel Chubynskyi's poem "Ukraine is not dead yet." It was printed in the magazine "Meta" in December 1863. Together with the hostess, each tourist can get acquainted with the original of the National Anthem [5].

A theatrical tour was developed for the "Cossack Yard" museum complex.

The tour guide - the "mistress" of the house, immerses the visitor in the history of the relevant period with the help of a theatrical play, first-person narration in the Baturyn dialect of the 19th century. The house, outbuildings and yard are part of the museum's interactive space. That is, every visitor, crossing the porch of the complex, enters the year 1864 and becomes a participant in the life of the family - grinds flour on a hand mill, carries water with a rocker, collects medicinal herbs, teaches Kulish grammar, etc. [6].

At the end of the theatrical excursion, the excursionist gets acquainted with the

photo exhibition "Being Ukrainian. Philosophy of identity", where the image of Ukraine and the Ukrainian is revealed using the example of Baturin of the end of the 19th century: his spiritual and cultural world, the economic development of the state.

The museum complex "Cossack Yard" is a cultural and educational project that, through knowledge and practical reproduction, reveals to the visitor the rich cultural and spiritual world of Ukrainians of the late 19th and early 20th centuries.

This project is also another important step in the transformation of a classic museum institution into a popular communication platform for studying the history of Ukraine.

SOURCES

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 червня 1993 р. № 445 «Про створення заповідника «Гетьманська столиця» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/445-93-п#Text> (дата звернення : 20.07.2021).

2. Відкриття першого на Чернігівщині інтерактивного музею [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://m.facebook.com/getmanskastolitsya.zapovidnyk/photos/a.1378306372467850/2211584329140046/?type=3&source=57> (дата звернення : 20.07.2021).

3. У Національному заповіднику «Гетьманська столиця» відкрили інтерпретаційний музей «Козацький двір». Газета «День» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/news/040621-u-nacionalnomu-zapovidnyku-getmanska-stolycya-vidkryly-interpretaciynuu-muzey-kozackyy> (дата звернення: 04 червня 2021 р.).

4. Знайомтеся – «Козацький двір» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=rI8qE1hA908&t=12s> (дата звернення: 02.06.2021р.).

5. Станові козаки, яких забули: про що розповідає шостий музей Батурина. Новинарня [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://novynarnia.com/2021/06/06/stanovi-kozaky/> (дата звернення: 06.06 2021р.).

6. Новини України: у заповіднику «Гетьманська столиця» відтворили будинок козацької родини ХІХ століття. 1+1, ТСН [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://tsn.ua/exclusive/voskovi-figuri-ta-perevtlennya-v-muzey-getmanska-stolicya-u-baturini-vidtvorili-budinok-kozackoyi-rodini-1769221.html> (дата звернення: 19.04.2021р.).

POLITICAL SCIENCES

УДК 327(7/8:410.1)

АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКІ „ОСОБЛИВІ ВІДНОСИНИ”

Войтович Олексій Іванович,

к. політ. наук, доцент

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

Анотація: Розглядаються відносини США та Великобританії у період кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст. Це були роки сповнені драматичних подій у Європі та поза її межами. Сполучені Штати та Великобританія зіграли одну з ключових ролей у розв’язанні проблем, що виникли і тим самим довели, що „особливі відносини” можуть бути важливим фактором у досягненні стабільності та безпеки в міжнародних відносинах.

Ключові слова: англо-американський союз, «особливі відносини», стратегія, ядерне роззброєння, демократія.

Англо-американські „особливі відносини” беруть свій початок з часів Другої світової війни. Підраховано, що загальна тривалість зустрічей президента США Ф.Д. Рузвельта і прем’єр-міністра Великобританії У. Черчилля, у ході яких обговорювались проблеми війни та післявоєнного облаштування світу, склала біля 130 діб. Світові позиції Британії у роки війни слабшали і, навпаки, вони помітно зміцнювались у Сполучених Штатах. Британський прем’єр розглядав англо-американський союз як можливість зберегти вплив своєї країни на світовій арені, особливо після завершення війни, при цьому він намагався грати в ньому першу роль. Американський президент чудово розумів на що були направлені зусилля британського колеги.

Після війни й до сьогодні англо-американський союз продовжує відігравати дуже важливу роль в міжнародних відносинах, незалежно від того, як ці відносини визначались та оцінювались політиками двох країн. У Черчилль та Г. Макміллан вважали їх „особливими”. Г. Вільсон називав відносини „тісними”. Е. Хіт – „природними”, М. Тетчер - „екстраординарними”, доказом чого було тісне співробітництво з президентом Р. Рейганом [1, с. 97–108]. При цьому, в Лондоні вважали, що Великобританія обов’язково повинна грати роль посередника у відносинах США з континентальною Європою. Сучасні консерватори проводять курс на збереження „особливих відносин” з США.

Дж. Буш та його адміністрація, прийшовши в Білий дім у січні 1989 р., розглядали Західну Німеччину, а не Великобританію партнером номер один. Новий президент намагався дещо дистанціюватись від тих відносин з Британією, що склались за часів його попередника – Р. Рейгана. Декілька причин пояснюють такий підхід американської сторони. Дж. Бушу не подобалось, що М. Тетчер задавала тон у політичних стосунках з Р. Рейганом. А головне, він вважав, на відміну від свого попередника, що він повинен бути єдиним лідером, як в двосторонніх відносинах, так і в НАТО. Дж. Буш писав: „...я був переконаний у тому, що саме Президент Сполучених Штатів повинен стояти на чолі альянсу” [2, р. 67].

Події 1989 року у Східній Європі внесли свої корективи. „Німецьке питання”, яке перейшло у практичну площину порядку денного, потребувало свого невідкладного розв’язання, а потім і агресія Іраку проти Кувейту у серпні 1990 р. змусили Сполучені Штати змінити своє ставлення щодо Великобританії. Зближення між лідерами відбулось вже у ході подолання кризи у Перській затоці. М. Тетчер згадувала: „Під кінець мого прем’єрства між нами встановились добрі взаємовідносини. Тоді я вже знала, що повинна уступити йому ініціативу в бесіді та не скупитись на похвалу” [3, р. 680].

Втім дві країни, як і раніше, тісно співпрацювали в багатьох напрямках: у питанні ядерного роззброєння, яке обговорювалось і було стрижневим у відносинах Схід–Захід наприкінці 80-х років. І Дж. Буш, і М. Тетчер поділяли

точку зору (притаманну більшості країн-членів НАТО) згідно з якою альянс не може скорочувати численність тактичного ядерної зброї, поки не буде зменшена перевага у звичайних видах озброєння країн-учасниць Організації Варшавського договору (ОВД). Оскільки ОВД має перевагу, то і скорочення повинно бути асиметричним [2, р. 59]. Дж. Буш і М. Тетчер (на відміну від канцлера ФРН Г. Коля) були єдині у питанні модернізації тактичного ядерного озброєння [2, р. 64]. За словами М.Тетчер, воно було „важливою складовою стратегії гнучкого реагування НАТО” [3, р. 681].

М. Тетчер виступала за єдність НАТО (за будь-яку ціну і в цьому її підтримував Дж. Буш), основу якої складав союз США і Великобританії. Дж. Буш згадував слова Тетчер: „Саме головне – це злагода між США та Великобританією, оскільки без цих двох країн немає НАТО” [2, р. 69].

1 червня 1989 г. два лідера провели перші двосторонні переговори. Зустріч виявила схожість поглядів майже по всім ключовим питанням. Після цієї зустрічі кожен з них мав більше причин вважати, що знають один одного. М. Тетчер цінувала в президенті порядність і патріотизм. У свою чергу Дж. Буш високо ставив бажання прем'єр-міністра зберегти існуючі відносини зі Сполученими Штатами, задля чого вона була схильна йти на компроміс, або ж прислухатись до міркувань американської сторони. Це виявилось напередодні радянсько-американської зустрічі на найвищому рівні на Мальті в листопаді 1989 р. Тетчер зайняла жорстку позицію в питаннях роззброєння. Вона була проти, але вирішила підтримати американського президента.

Кінець листопада 1989 р. – падіння Берлінської стіни і початок стрімкого об'єднання Німеччини викликав у Тетчер занепокоєння. Далі відносини між США та Великобританією розвивались через призму розв'язання німецького питання та процесів у Східній Європі. На відміну від президента, який був налаштований більш оптимістично, прем'єр-міністр неохоче підтримувала процес німецького об'єднання. У неї був певні побоювання перед економічним потенціалом об'єднаної країни; вважала, що в рамках ЄЕС єдина Німеччина може перетворитись в економічну імперію [3, р. 670–671]. На зустрічі з

президентом у квітні 1990 р., після того, як американська сторона запропонували членство об'єднаної Німеччини у НАТО, висловились за те, щоб альянс й надалі залишався у якості основи оборонної системи Заходу. Належну роль вона відводила й Нараді з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ), як політичному форуму в рамках відносин Схід–Захід.

„Особливі відносини” проявились під час подолання кризи у Перській затоці. Дж. Буш писав: „Ми з Маргарет бачили ситуацію практично ідентично, що, я думаю, вселяло в нас упевненість” [2, р. 319]. Тільки-но сталась, на початку серпня 1990 р., агресія Іраку проти Кувейту, як Тетчер заявила американському президенту, що „не можна миритись з агресором” [3, р. 698]. З самого початку категорично наполягала на силовому варіанті розв'язання цієї проблеми (за рахунок політичного): силі можна протиставити тільки силу і примусити Багдад, у тому числі зброєю, вивести свої війська з Кувейту. Вона запропонувала президенту британські війська для участі в коаліції проти Хусейна. (Можливо це впливало з того, що М. Тетчер називала С. Хусейна диктатором, який підкорює свою політику власним примхам, „бандитом міжнародного масштабу”, „фанатиком війни” і порівнювала його з Гітлером. Хоча ще зовсім недавно, у роки ірано-іракської війни 1980–1988 рр., Захід був на боці іракського лідера. З цього приводу британський прем'єр-міністр Т. Блер зробив висновок, що підтримавши зброєю С. Хусейна у 1980-х роках, країни Заходу поступили необачливо. „То був тактичний хід, – писав він, – але стратегічна помилка” [4, с. 412].)

Дж. Буш згадував, що „Маргарет Тетчер проявляла нетерплячість” у підготовці військової акції, керуючись тими резолюціями, що країни альянсу вже отримали від ООН [2, р. 384]. За словами Дж. Мейджора, вона нібито сказала президенту: „Зараз не час вештатись, Джордже” [5, р. 223].

19–21 листопада 1990 р. у Парижі відбулась зустріч країн-учасниць НБСЄ. На форумі було підписано „Хартію для нової Європи”, де констатувалось завершення „холодної війни”. Як згадував Дж. Буш, він намагався морально підтримати М. Тетчер у дні роботи НБСЄ: зустріч у

Парижі відбувалась одночасно з боротьбою в Консервативній партії за лідерство. Поразка Тетчер та її відставка з посади прем'єр-міністра 28 листопада була для американського президента повним розчаруванням, а за свідченням Дж. Мейджора – „потрясінням” [5, р. 225]. „Я вельми поважав Маргарет, – писав Дж. Буш, – захоплювався нею і відчуваю ці почуття й досі. Вона дуже мужня жінка з твердими переконаннями, підтримувала демократію у всіх революціях, які ми випестували, була мудрим другом і радником США та моїм особисто” [2, р. 410].

Наступником М. Тетчер став Дж. Мейджор для якого не існувало альтернативи „особливим відносинам” з США: у цьому питанні він був її ідейним наступником. Мейджор писав, що „спільність інтересів та світогляду Англії та Америки в цілому дозволяла обходитись без дипломатичних тонкощів і швидко вирішувати питання по суті” [5, р. 119]. А на той час головним питанням були події у Перській затоці. Упродовж грудня США, Великобританія і СРСР продовжували дипломатичні зусилля (без особливої надії на успіх) з метою уникнути війни. „В Британії ми теж сподівались уникнути війни”, – згадував Дж. Мейджор [5, р. 223]. Але Ірак не збирався залишати Кувейт.

21 грудня 1990 р. Дж. Мейджор разом з дружиною Нормою прибув у Вашингтон з метою, за його словами, „завоювати довіру американців”, обговорити поточні питання двосторонніх відносин та військовий варіант розв'язання кризи у Перській затоці. „Я був знайомий з ним раніше, – згадував Дж. Буш, – і з самого початку відчув до нього симпатію” [2, р. 429]. Довірливі відносини між обома лідерами встановились з першої зустрічі. Між ними не існувало таємниць у питанні планування військової операції „Буря в пустелі”, яка повинна була розпочатись 16 січня, тому Дж. Мейджор потім напише: „Війна у Перській затоці була війною під керівництвом США та Великобританії” [5, р. 226].

Раніше, у січні 1990 р., Дж. Буш заявив, що Сполучені Штати повинні використовувати військову могутність з метою, яка виходить за межі

стримування. Такий підхід президента впливав з його політичної філософії, згідно якої Америка є маяком надії для всього світу, маяком свободи і справедливості та ідеї, яка стала вже практикою, забезпечення інтересів Сполучених Штатів за допомогою політики з позиції сили [6]. Тепер, у січні 1991 р., він, як і раніше М. Тетчер, розглядав лише силовий варіант розв'язання проблеми, недовіряючи не стільки тому, що можна досягти результату дипломатичними зусиллями, а скільки – С. Хусейну. Економічні санкції проти Іраку, як і зусилля ООН та інших країн, лідери яких, наприклад, М. С. Горбачов вважали, що політичному варіанту подолання кризи немає альтернативи [5, р. 231], не дали очікуваного результату. С. Хусейн проігнорував заклики щодо неухильного та безкомпромісного виконання резолюції Ради Безпеки ООН.

„Буря в пустелі” відбулась 17 січня – 28 лютого 1991 р. Вона принесла перемогу військам коаліції. Кувейт було звільнено.

Зустріч лідерів країн „великої сімки” в Лондоні у липні 1991 р. була ще одним прикладом прояву „особливих відносин” між Сполученими Штатами і Великобританією та їхніми лідерами [5, р. 499]. Напередодні конференції провідних промислових націй Дж. Буш зустрівся за „чудовою приватною вечерею у Джона Мейджора на Даунінг-стріт, 10” [2, р. 507]. Це була зустріч двох політичних діячів, загартованих спільними діями у нещодавній військовій операції. Прем'єр-міністр писав у спогадах про президента: „Він був добрим другом. ...Його знання світу було вражаючим, хоча стурбованість міжнародними зобов'язаннями Америки дорого коштувала йому на президентських виборах 1992 року” [5, р. 499].

Розглянуто незначне коло питань і невеликий період у відносинах США та Великобританії. Він був сповнений драматичними подіями у Європі та поза її межами. Сполучені Штати та Великобританія зіграли одну з ключових ролей у розв'язанні проблем, що виникли і тим самим довели, що „особливі відносини” можуть бути важливим фактором у досягненні стабільності та безпеки в міжнародних відносинах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Войтович О.І. М. Тетчер і Р. Рейган у спогадах сучасників: політичні портрети // *Вісник ОНУ. Політичні науки*. Одеса, 2016. Том 21. Випуск 4 (27). С. 97–108.
2. A world transformed: Bush, George, 1924-: Free Download, Borrow, and Streaming: Internet Archive Includes index. URL: <https://archive.org/details/worldtransformed00bush>
3. Margaret Thatcher: the autobiography: Thatcher, Margaret: Free Download, Borrow, and Streaming: Internet Archive ix, 788 pages, 32 unnumbered pages of plates: 21 cm. URL: https://archive.org/details/margaretthatcher0000that_s3y7
4. Блер Т. Шлях / пер. з англ. Петро Тарашук. Київ: Темпора, 2011. 848 с.
5. Major J. The Autobiography. New York: Harper Collins *Publishers*, 1999. 774 p.
6. Looking forward: Bush, George: Free Download, Borrow, and Streaming: Internet Archive URL: <https://archive.org/details/lookingforward00bush/page/n1/mode/2up>

PHILOLOGICAL SCIENCES

УДК 821.161.2:398:82-9:087: “19”

КУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОГЛЯДУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (НА ПРИКЛАДІ КАЗОК О. СТОРОЖЕНКА ТА І. ФРАНКА)

Чикур Лілія Дмитрівна

к.ф.н., доцент

Дурбалова Ірина Олександрівна

студентка магістратури

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

Анотація: Дослідження присвячено аналізу сталих фольклорних образів в українських казках кінця 19 століття на прикладах творів О. Стороженка та І. Франка. У статті також простежена загальна тенденція зміни культурного фокусу сприйняття усталених образів, а також модифікація та модернізація їхніх значень.

Ключові слова: фольклор, казка, казки для дітей, образ, дидактика

Фольклорна казка на шляху свого становлення та метаморфоз, які з нею траплялися, створила цілісну систему персонажів, що і на сьогодні відіграють вагомую роль у сюжетотворенні та розширенні фабульної основи літературних творів [1, с. 136]. Персонажі казок є носіями не лише розважальної функції, а й мають дидактичне навантаження. Саме вони є прикладом поведінкових та культурних норм для молодого покоління.

Результатом сприйняття дітьми та дорослими поведінки казкових героїв є поява чіткого розмежування системи персонажів на негативних та позитивних. Негативні герої уособлюють собою Вселенське зло, яке складно, але можливо перемогти. Позитивні герої виступають перед читачем добротворцями, вартими

поваги та наслідування. Відзначимо, що дидактизм у цю систему влітається невідомо – у казках завжди перемагають добротворці.

Прикладом практичного застосування «неписаних постулатів» системи розрізнення культурних образів в українській літературі є казкотворчість Олекси Стороженка та Івана Франка.

Мета статті полягає у тому, щоб окреслити основні моделі вплетення фольклорних образів у літературні казки О. Стороженка та І. Франка.

Об'єктом та джерельною базою дослідження є казки О. Стороженка «Три сестри», «Се така баба, що чорт їй на махових вилах чоботи оддав», «Два брати», «Не впусти рака з рота» та казки І. Франка «Старе добро забувається», «Заєць і Їжак», «Фарбований Лис».

Предметом наукового аналізу стала реалізація фольклорних образів у казках письменників у модифікованому вигляді.

Для досягнення зазначеної мети передбачено вирішити такі **завдання**:

- розглянути можливість використання казок О. Стороженка та І. Франка як джерело дослідження світобачення українців;
- визначити спільні для казок О. Стороженка та І. Франка світоглядні образи та їхні функції в контексті ментальності українців;
- простежити модифікацію давніх образів та значення цих змін.

Виклад основного матеріалу. О. Стороженко та І. Франко розмежовують персонажів на 2 табори – позитивних та негативних, хоч часто оцінка того чи іншого героя є завуальованою. У цій контраверсії віднаходимо боротьбу Добра зі Злом, що є ремінісцентною опозицією, вбудованою в культурний код українців. Читачу необхідно самостійно дійти істини, визначитися зі значеннями концептів.

В Олекси Стороженка простежуємо більше персонажів у людській подобі (окрім казки «Не впусти рака з рота»), а в Івана Франка, навпаки, майже всі персонажі – тварини (окрім казки «Як звірі правувалися з людьми» (збірка «Коли ще звірі говорили») та поодиноких героїв-людей з інших казок письменника). Незважаючи на це, відзначені системи персонажів є схожими на

глибинному рівні – внутрішньому. Характери та якості людей О. Стороженка та тварин І. Франка мають одні й ті самі функції та дидактичні ознаки. Розглянемо деякі з них.

Почнемо з **образу мудрої** (всезнаючої, всемогутньої) **жінки**, який спостерігаємо в казках О. Стороженка «Три сестри», «Се така баба, що чорт їй на махових вилах чоботи оддав» та казці І. Франка «Старе добро забувається». М. Грушевський вказує, що цей образ – загальновідомий для всіх слов'янських народів, і є одним з варіантів існування у фольклорі образу Змія [2]. Дослідниця Мушкетик Л. також зазначає: «... в українських казках часто зустрічається баба-змія, зміїха, казкова відьма може приповзти ночами у вигляді змії і смоктати кров» [3, с. 214]. Та попри те, що в давні часи розумна жінка часто виступала в образі Баби-яги, з плином часу вона стала далеким синонімом до слова «чарівниця». Така інтерпретація, на нашу думку, є пов'язаною з концептом «Богині-Матері» або «Матері-Землі», який існував у давніх слов'ян в часи матріархату. А «великі богині» у наших пращурів «уособлюють ідею єдності життєвої/материнської потуги землі та жінки» [4, с. 84], що саме по собі є чудом.

У казках О. Стороженка мудрі жінки виступають негативними персонажами. Стара жінка з казки «Се така баба, що чорт їй на махових вилах чоботи оддав» перетворюється на інструмент демонічної сили – своїми махінаціями спонукає чоловіка вбити дружину. Чарівниця постає перед читачем хитрою, готовою стати на перешкоді сімейному щастю людей, які не обмовили її жодного разу, лише для того, щоб отримати вигоду – чоботи, запропоновані чортом. Жінці достатньо магії звичайних слів та хитрощів, щоб досягти бажаного результату. У ролі злотворця виступає й стара нянька-годувальниця старшої сестри з казки «Три сестри». Жінка стає бар'єром між царем та посланцем його дружини. Замість того, аби прихистити у своєму будинку чоловіка, який потрапив під зливу, стара забирає у нього лист з наміром замінити текст послання. Автор вписує образ героїні в канони давньої казки, надаючи жінці рис Баби-яги. О. Стороженко двічі називає жінку «ягою»:

«Нагодувала стара яга чоловіка, учасувала і положила спати» і «подякував ягу за хліб-сіль та й поїхав до царя» [5, с. 29]. Окрім того, в цій казці варто звернути увагу на характерні риси баби: вона готова допомогти першому зустрічному чоловіку, пустити його у власний будинок, надати йому всі зручності – і все заради однієї цілі - нашкодити ворогові (цариці, чиє послання мало бути доставлене цареві) своєї підопічної.

Нейтральним персонажем виступає жінка з казки «Старе добро забувається». Вона є другорядним персонажем, тому особливої оціночної характеристики від автора у тексті немає. Мудра жінка постає у ролі захисниці спільного для неї та її чоловіка майна. Побачивши, що чоловік збирається віддати своїй рятівниці-Лисичці домашніх курей, жінка пропонує йому розумний план: «Ліпше ти всади в мішок наших двох Песиків, Лиска та Рябка, та й дай Лисиці» [6, с. 83]. Чоловік погоджується з радницею і результат виявляється позитивним, як для чоловіка, так і для обіцяних Лисиці птахів.

Можемо узагальнити, що образ мудрої жінки в казках письменників варто розглядати у двох аспектах – позитивному та негативному. Негативні мудрі персонажі тяжіють до свого давнього фольклорного праобразу – Баби-яги, а позитивні пов'язані з більш пізнім – чарівницею.

Ще одним сюжетний елемент, на який доволі часто можна наштовхнутися у літературних казках – **образ знедоленого**. Знедолені – це персонажі, які потрапляють у скрутну ситуацію, залежність від дій злотворця, страждають від власної неспроможності вчасно чинити опір негативним героям. Цей образ часто поєднується з образом добротворця, який рятує знедоленого від небезпеки. Окрім того, герой може почати діяти нехарактерним для себе чином – самотійно боротися з ворогом.

У казці «Два брати» О. Стороженка молодший брат постає перед читачем у ролі знедоленого. Важка праця, постійні злидні, велика сім'я, яку важко прогодувати – все це змушує героя страждати. Окрім того, у чоловіка є старший брат, який не переживає жодних поневірянь та навіть не намагається допомогти родичу. Молодший брат, хоч і постійно працює, аби змінити стан речей

навколо, спроможний діяти лише пасивно. Тільки за допомогою добротворця - янгола, який звертається з проханням про допомогу до Бога - чоловік зміг врятуватися від старшого брата (який з часом почав привласнювати результати його праці), а також досягти добробуту.

Образ знедоленого чітко виокремлюється в казці І. Франка «Заєць і Їжак». Головний герой – Їжак – є прототипом звичайного неконфліктного селянина, який переймається лише за свою сім'ю та власний врожай. Та натрапивши на грубість зі сторони Зайця, персонаж раптово перетворюється на знедоленого. На питання першого «а ти чого так рано ось тут по полі волочишся?» [6, с. 92] Їжак відповідає без жодного обурення: «На прохід вийшов» [6, с. 92]. Але після другої насмішки герой вирішує постояти за себе: вмовляється із Зайцем на змагання зі швидкості, в яких він точно мав програти, але хитрістю перемагає супротивника.

Образ кмітливого звіра належить до одного з найвпізнаваніших. Завдяки кмітливості, хитрощам та грі героїв і фольклорні, і літературні чарівні казки перетворюються на твори з динамічним сюжетом [7]. Рухливість персонажів залежить від їхнього вміння пристосовуватися до обставин та знаходити виходи з найскрутніших ситуацій. Зазначений образ невідривно пов'язаний з першими релігійними уявленнями давніх слов'ян, одним з яких є тотемізм.

Так, у казці О. Стороженка «Не впусти рака з рота» спритність розуму рятує героя від смерті. Рак, якого Ворона хотіла з'їсти на обід, зумів обійти небезпечну ситуацію. Компліменти Вороні, які змусили останню впустити героя назад у море, коли вона намагалася на них відповісти, показали справжню обізнаність Рака з реальними умовами життя.

В рисах Лиса Микити з казки І. Франка «Фарбований Лис» теж проявляються кмітливість, хитрість та рішучість. Крадіжки завжди сходили йому з рук, та ця система не спрацювала, коли він дістався до середмістя в пошуках курки, яку можна було б поцупити. Для того, аби освоїтися з шумом та гамором на ринку, героєві довелося декілька годин просидіти у траві. Він

спромігся вигадати план дій, який не спровокував би жодних сутичок, але під час втілення своїх намірів у життя натрапив на гурт собак. Кмітливість героя спрацювала відносно швидко: після недовготривалого обдумування подальших дій, Лис знайшов схованку, яка б не спала нікому на думку – діжу фарби, один запах якої відлякував не лише людей, а й інших тварин. Саме ці дії врятувати його від швидкої та марної смерті. Загалом, образ кмітливого звіра змушує читача спочатку переживати за героя твору, а потім дивуватися гостроті його розуму, яка рятує героя від смертельної небезпеки.

Більш конкретним можна вважати **образ коня**, що символізує сонячну стихію та потойбіччя. Слов'яни здавна вважали коня посередником між світом живих та мертвих. Цей образ характеризують такі особистісні якості: хоробрість, могутність, вірність та відданість. Образ коня рідко можна побачити у переліку передових та найбільш вживаних. Проте, у творах він виконує вагому функцію рятівника та порадника.

У казці О. Стороженка «Три сестри» цей образ виникає у творі чарівним чином. Знедолена цариця вимушена була віддати свого сина на виховання Степу. У жінки не було жодних сподівань, що вона колись побачить царевича знову, тому читачеві зрозуміле її здивування від зустрічі з дорослою дитиною: «Раз чує — щось позад її тупотить; озирнулась, аж бачить — їде на доброму коні богатир <...>. Цариця злякалась та хотіла була схватись в травицю...» [5, с. 34]. Кінь стає помічником та вірним другом хлопця, а епітет «добрий» вказує на хорошу службу, яку послужила тварина.

В тій самій функції виступає образ коня в казці І. Франка «Старе добро забувається». Правда, письменник модифікує образ – кінь перетворюється на Кобилу. Її роль полягає у наданні головному герою допомоги, але через слабкодухість, похилий вік та виснаженість, вона спроможна лише засмутити чоловіка, який прийшов до неї за порадою. Кобила переповідає герою історію свого життя, яка замість того, щоб втішити чоловіка, змушує його йти на пошуки іншого помічника.

Як бачимо, образ коня з часом розвитку літератури починає втрачати своє

першочергове значення: він тепер не завжди допомагає герою виплутатися зі скрутної ситуації. В деяких казках образ коня є передвісником біди, випробовувань або скорої смерті, «може бути також і носієм негативної енергії» [8, с. 245].

Ще одним сюжетним елементом, який привернув нашу увагу, став **комплекс образів Щастя та Недолі**. Ці образи є доволі складними, адже в тексті можуть лише віддалено належати до реального життя, постаючи повністю абстрактними, або ж бути персоніфікованими та переплетеними з дійсністю інших героїв казок. В. О. Стороженка у казці «Се така баба, що чорт їй на махових вилах чоботи оддав» сюжет побудований навколо сімейної пари, яка жила смирно та тихо, без жодної лайки. Для того, щоб показати ідилію, яка панувала між чоловіком та дружиною, автор вводить у текст образ Щастя: «Ангели, глядячи на щасливе їх життя, радувались і втішались...» [9, с. 48]. Та після перипетій, на які нашттовхнулась пара (непорозуміння та підозри у подружній зраді), герої потрапляють у полон Недолі: «Лежить молодиця, як скошена квіточка; з пробитим серцем, вся підплила кров'ю, а безталанний чоловік рве на собі волосся, б'ється в сиру землю... Пропало любе життя на світі! пропала й душа!..» [9, с. 53].

Лисичка з казки «Старе добро забувається» І. Франка переживає схожу ситуацію. Героїня, скоївши неоднозначний вчинок (допомогла головному герою, але спричинила смерть Вовка), спочатку переживає Щастя, а потім натрапляє на Недолю. За допомогу та порятунок від смерті чоловік обіцяє Лисичці цілий мішок курей. Героїня відчуває себе щасливою, адже це хороша подяка. Але за намовою жінки, герой дарує Лисичці не птахів, а двох собак. Від невіри у те, наскільки їй пощастило, героїня наважується заглянути у мішок, проте, бачить лише Лиска та Рябка. Після різкого сюжетного повороту, образ Щастя відступає на периферію, поступаючись місцем Недолі. Така зміна спричиняє загальне погіршення ситуації, в якій опиняється героїня, що, врешті-решт, призводить до її смерті.

На нашу думку, Щастя та Недоля є цілісними образами, які впливають на

розвиток сюжету. Від ступеню їхньої ефемерності або персоніфікованості залежить розгортання сюжету та загальне сприйняття правдивості написаного.

Отже, Олекса Стороженко та Іван Франко, володіючи колоритними етнографічними даними та фундаментальними знаннями з фольклористики, змогли використати у своїх казках образи, які віками перебували у пам'яті наших предків. Це твердження впливає того, що абстрактні та наближені до реальності образи, які ми простежуємо у творах письменників, тісно переплітаються між собою та тяжіють до колективного несвідомого.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Качмар М. Метафорфоза в українських чарівних казках (за матеріалами «Галицьких народних казок» в упорядкуванні Івана Франка та «Народных южнорусских сказок» Івана Рудченка). *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 2011. Випуск 55. С. 136-159.

2. Грушевський М. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. К., 1993. Т. 1. С. 330-368. URL: <http://litopys.org.ua/hrushukr/hrush111.htm>

3. Мушкетик Л. Персонажі української народної казки. Київ : Український письменник, 2014. 360 с.

4. Оксана Кісь, Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX – початок XX століття), Львів: Інститут народознавства НАН України, 2008, 271 с.

5. Стороженко О. Три сестри. Казки. Київ : Фірма Довіра, 1992. 54 с.

6. Франко І. Твори в 50 тт. Том 20. Київ : Наукова думка, 1979.

7. Баркова О. М. Морально-етичні проблеми у казці Івана Франка «Фарбований Лис». URL: <http://ukrlit-2017.blogspot.com/2017/02/blogpost.html>

8. Гайдук С. Українська романтична поезія: символіка образу коня. Природничо-гуманітарний університет в м. Седльце. Польща, 2020. Вип. 8. С. 243-251.

9. Стороженко О. Твори Олекси Стороженка. Львів : «Просвіта», 1911. 592 с.

ECONOMIC SCIENCES

UDC 69.003:338.2

DEFINITION OF THE DEVELOPMENT OF CONSTRUCTION ENTERPRISES: THEORETICAL PROVISIONS

Dmytrenko Anton,
laureate

O. M. Beketov National University
of Urban Economy in Kharkiv

The development of construction enterprises is defined as a multifaceted category that has a complex structure and is formed on the basis of a multilevel system of factors.

As a result of the characteristics of regulatory and legal support of construction activity in the context of the development of construction enterprises, the following features are identified: peculiarities of the organization of regulation in construction; formation and implementation of directions for the development of urban planning activities; ensuring the sustainable development of settlements and ecological security of territories when planning and building territories; formation of state control and responsibility for violations of urban planning legislation; determination of responsibility for offenses in the field of urban planning; characteristics of construction enterprises as basic organizations that ensure the development of the construction sector; development, approval, approval, registration, amendments to building regulations and recognition of them as having lost their validity.

Systematizing the theoretical provisions regarding the definition of the development of construction enterprises, it was found that some authors focus attention on the factors of their development: development and implementation of the program to improve the quality of construction; stabilization of the socio-political

situation; restoration of stable demand on the market; development of new market segments; expansion of the industry at the expense of commercial real estate objects; establishing a partnership with the banking sector for the implementation of construction and financial projects and improving the mechanism of mortgage lending; provision of highly qualified personnel, professionals in the construction industry; experience of personnel in the construction field; existence of a system of training and advanced training of personnel; implementation of ways to stimulate personnel; formation of an effective investment strategy; search for ways to attract foreign investments; increase in absolute liquidity ratios; refinancing of receivables; control over repayment of payables; the possibility of fulfilling individual orders for construction; reduction of the cost of construction; ensuring a high level of return on investment; the presence of a developed transport infrastructure at the location of the enterprise [1].

Some scientists associate the development of construction with the need to solve a complex of problems: the active implementation of various forms of ownership; application of modern construction technologies; increasing the technical level at enterprises of all links of the complex; increasing the capacity of the construction sector and increasing its competitiveness in order to consolidate on the domestic market of construction services; active expansion of the raw material base of the complex due to the use of huge volumes of industrial waste; more effective coordination of military construction with schemes of development and placement of productive forces and regional planning of the relevant territories; reduction of man-made load on the natural environment and pollution of its components [2].

To ensure the development of construction enterprises, the directions of renewal and modernization of fixed assets and material and technical base are determined [3].

V. A. Verba, N. I. Verkhoglyadova focus on the managerial aspects of ensuring the development of construction enterprises.

As a result of the research, the author's definition of the development of construction enterprises as permanent changes is proposed, which includes strategic

and operational directions for the formation and use of all types of resources, organizational structure, production and economic potential, aimed at increasing the effectiveness of the interaction of construction stakeholders, competitiveness and investment attractiveness, and creates a systemic environment an improvement over the past.

LIST OF SOURCES:

1. Komelina O.V., Vasiuta V.V., Miniailenko I.V. Spatial development of construction: model in financial and investment support. *International Journal of Engineering & Technology*, 2018. № 7, № 3.2. С. 183-190.

2. Світлична Т.І. Конспект лекцій з дисципліни «Економіка і організація діяльності будівельного підприємства» (для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр усіх форм навчання напряму підготовки 6.030504 – Економіка підприємства). Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. 37 с.

3. Ращупкіна В.М. Обґрунтування концептуальних засад сталого розвитку будівельних підприємств. *Економіка будівництва і міського господарства*, 2008. Том 4. № 3. С. 175-182.

**FACTORS OF THE FORMATION OF THE DEVELOPMENT OF
CONSTRUCTION ENTERPRISES**

Mamonov Kostiantyn,

doctor of economic sciences, professor

Kovalenko Liudmyla,

candidate of physical and mathematical sciences, associate professor

Goi Vasyl,

PhD in Economics

O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Abstract: The functioning of construction enterprises is characterized by problematic aspects regarding the provision of development. In particular, this requires the use of modern tools for the formation and implementation of directions for the development of these business entities. In this context, the application of the intellectual economic system and the organizational and economic mechanism of ensuring development deserves attention.

Keywords: construction enterprises, integrated approach, business entities, stakeholders.

As a result of the generalization of theoretical and methodological provisions, proposed approaches to determining the development of construction enterprises:

- functional: consists in the formation and application of directions and elements regarding the ways of functioning of construction enterprises to achieve the best state compared to the past;
- goal-oriented: aimed at achieving the goals of construction enterprises based on the developed measures of their development;
- structural: the main focus is on the elements of the development of construction enterprises;
- process: development is determined on the basis of the development and implementation of development processes of construction enterprises;

- strategic: the strategic aspects of the development of construction enterprises that have a long-term nature are substantiated;
- tactical: specific aspects of the development of construction enterprises implemented in the short-term and medium-term perspective are determined;
- complex: characterized by a set of signs, characteristics, directions, processes of ensuring the development of construction enterprises, which are aimed at forming strategic and tactical advantages.

The presented theoretical and methodological approaches do not allow to fully characterize and substantiate the category of development of construction enterprises as a complex concept that takes into account the multifaceted functioning of economic entities. Determining only certain aspects of the development of construction enterprises does not allow to form a complete quantitative basis and to develop scientifically based recommendations for making management decisions for the formation of strategic and tactical advantages in the context of creating a better compared to the past state of economic entities.

Dividing the theoretical and methodological provisions of the integrated approach, the author's approach to determining the development of construction enterprises is proposed, which is a set of directions that form processes and a system of functioning, which includes production, economic and human potential, aimed at achieving strategic and tactical advantages by taking into account the level of interaction of stakeholders to achieve the best state compared to the past.

The proposed theoretical-methodical approach to the development of construction enterprises allows for the development of evaluation parameters and the identification of factors that contribute to the formation of a quantitative basis for making informed management decisions in the context of the formation and use of intelligent economic systems.

UDC 657:658.155

**FEATURES OF CONDUCTING AUDIT OF EXPENSES, REVENUES, AND
FINANCIAL RESULTS AT THE ENTERPRISE**

Piskunov Roman Oleksandrovyh

Ph.D., Associate Professor,
Head of the Department of Accounting and Taxation

Moskalenko Olena Volodymyrivna

Ph.D., Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Banking Business
and Financial Technologies

Ovdienko Yuri Vasyl'ovych

Master's Student
Educational and Scientific Institute "Karazin Banking Institute"
V. N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, Ukraine

Abstract: The article substantiates the importance of conducting an audit of expenses, revenues, and financial results of the enterprise, outlines the main problem areas of internal audit regarding revenues, expenses, and financial results of activities, and defines the objectives of the internal audit system at the enterprise. Additionally, the paper presents the essential components of the internal audit system concerning revenues, expenses, and financial results at the enterprise, and identifies the stages of its implementation.

Keywords: expenses, revenues, financial results, internal audit, responsibility centers.

Financial result is a universal economic category, based on two main components (revenues and expenses), the optimal combination of which helps achieve the objectives of entrepreneurial activity. Proper organization of accounting and analysis at the enterprise allows generating information about revenues and expenses for the purposes of further management. However, it is the audit that aims to ensure the reliability, transparency, and legality of disclosing financial data and

performance indicators of the enterprise. Therefore, under current conditions, the significance of the audit in the management system of economic entities increases, as it enables efficient execution of personnel functions and forecasting tactical and strategic outcomes of enterprise activities.

Let's focus on the organization of internal audit, as it plays a key role in influencing the performance of the company's economic activities. In essence, it is a mechanism of continuous oversight over compliance with the law and the feasibility of operations and processes, rational use of assets, and preservation of money and material goods.

It is worth noting that the quality of organizing and conducting internal audit procedures at enterprises significantly enhances the effectiveness of external audit. Internal audit exists in most companies, but its functioning is often not efficient enough [1, p. 281]. The size of the enterprise, which affects its manageability, primarily influences this issue. As a result, the funds invested in organizing the audit may not lead to the desired results.

However, along with the benefits of internal audit, several problematic issues related to organizational aspects arise, the resolution of which can improve the activities of economic entities.

To improve the organizational and methodological approach to organizing the internal audit of revenues, expenses, and financial results of the enterprise, the main problematic issues have been identified [2, p. 62-64].

Problematic issues of internal audit of revenues, expenses, and financial results:

1. Determining the factors influencing the establishment of the internal audit system of revenues, expenses, and financial results.

2. Organizing the internal audit of revenues, expenses, and financial results, including the identification of subjects, objects, tasks, and peculiarities of information provision.

3. Methodological support for the internal audit of revenues, expenses, and financial results, involving the determination of audit stages, application of methods,

techniques, and tools.

Having examined the works of researchers in the field of internal audit, it is necessary to acknowledge that they describe the directions of conducting audits in stages of business or provide a characteristic of auditing specific objects. However, a comprehensive mechanism for conducting internal audits of revenues, expenses, or financial results is not provided. Consequently, organizing a system of internal audit of revenues, expenses, and financial results is impossible without constructing a qualitative internal audit system for the entire enterprise [3].

The purpose of organizing a system of internal audit at the enterprise is to achieve the following objectives: implementing organized and efficient operations, monitoring the compliance of employees with management policies, preventing embezzlement/destruction of enterprise property, and so on. To ensure the achievement of these objectives, an internal audit system must be established, which allows addressing a specific set of tasks.

Tasks of the internal audit system at the enterprise:

1. Incorporating relevant, correctly identified, and classified information into the financial statements, which must be accurately assessed and recorded.
2. Generating primary documentation, analyzing it, and allocating it to appropriate accounts to prevent falsification.
3. Identifying deviations from plans, analyzing them, and holding employees responsible for contributing to such deviations
4. Objectively presenting the information contained in the financial statements of the entire enterprise.
5. Controlling the correctness and effectiveness of the use of the company's funds.
6. Providing internal reports to authorized individuals for optimal decision-making

The internal audit system embodies close relationships among audit subjects, audit objects, and audit methods in monitoring the enterprise's activities and making management decisions. The subjects of the audit are represented by managerial and

accounting personnel, public and social services, the internal audit department, commissions for investigating extraordinary events, and inventory committees. The objects of the audit are the departments that operate within the enterprise [4].

The main elements of the internal audit system are depicted in Fig. 1.

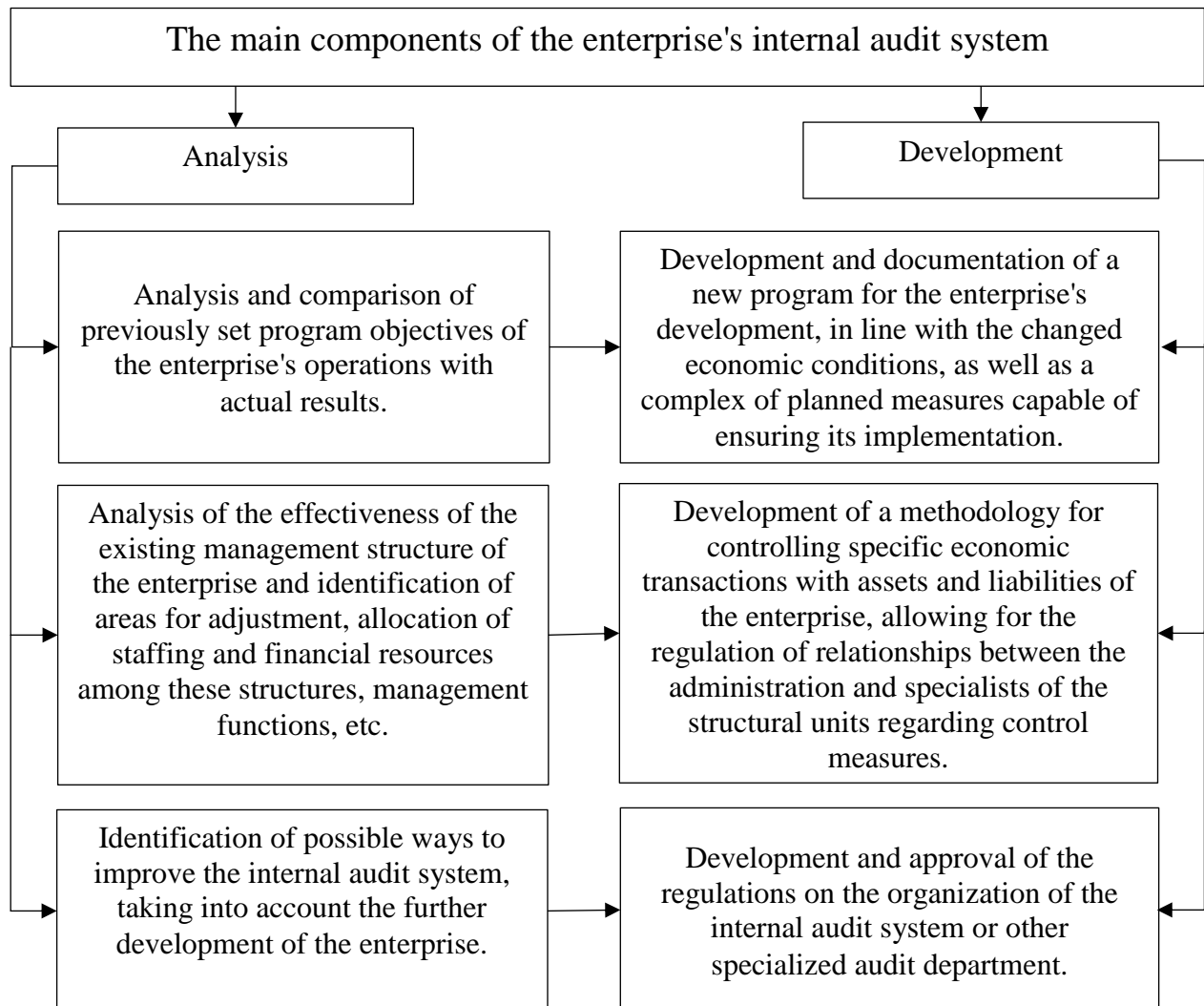

Fig. 1. Main components of the enterprise's internal audit system

Internal audit of revenues, expenses, and financial results embodies a distinct type of control that integrates all the economic processes and stages of activity and does not exist separately from the overall mission and strategy of the enterprise. To enhance the effectiveness of the enterprise's internal audit system, it is necessary to distinguish between the preliminary, ongoing, and subsequent stages. This facilitates the control of accounting information at each stage of the accounting cycle and provides timely information about revenues, expenses, and financial results

[5, p. 16-23]. Based on the analysis of researchers' studies, three stages of organizing the internal audit system of revenues, expenses, and financial results have been identified to highlight their specific characteristics (Fig. 2).

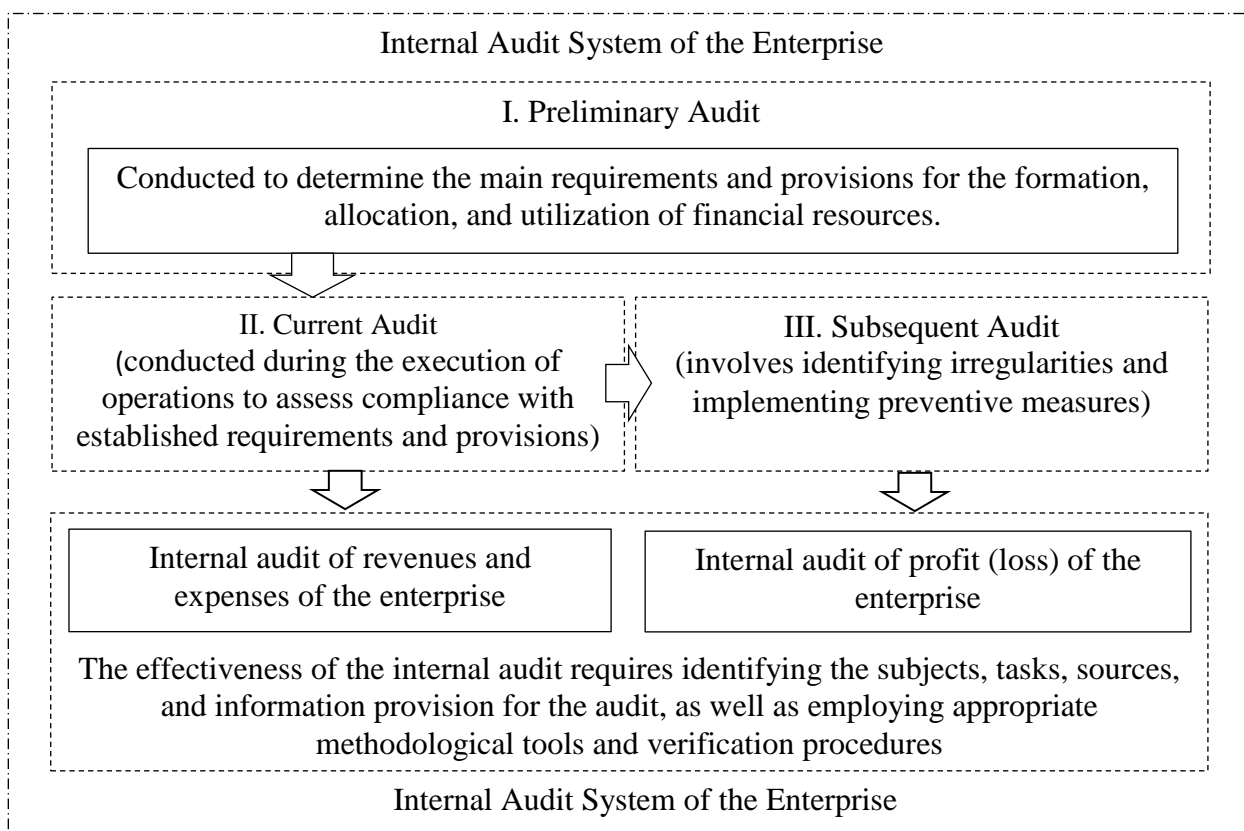

Fig. 2. Stages of conducting internal audit of revenues, expenses, and financial results

The proposed stages of conducting internal audit will ensure the analysis, control, and regulation of expenses, revenues, and financial results according to their types and responsibility centers. It is essential to allocate the main tasks according to the possibility of periodic monitoring of their achievement.

Having an effective system of auditing revenues, expenses, and financial results at the enterprise is a crucial component in implementing efficient preventive measures and timely rectification of errors (violations/deviations), leading to increased productivity in business management.

REFERENCE:

1. Брік С.В., Мардус О.О. Особливості організації обліку, аудиту та аналізу доходів і витрат підприємства з метою формування його фінансового

результату (прибутку). *Економіка, бізнес-адміністрування, право*. 2017. № 2 (2), С. 279-290.

2. Колодяжна О. В. Проблемні питання аудиту фінансової звітності підприємства. *Управління розвитком*. 2011. № 17. С. 62–64.

3. Шветченко В. Г. Теорія аудиту доходів. *Проблеми економіки*, 2014. С.17-22.

4. Дрозд І.К., Діділовський В.М., Назарова Г.Б., Шалімова Н.С. Аудит фінансових результатів: теоретико-методологічний аспект: монографія. Київ: ТОВ «Видавництво «Сова»», 2013. 208 с.

5. Лишиленко О. О. Напрями вдосконалення обліку та аудиту фінансових результатів. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2012. № 6. С. 16–23.

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ
РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ**

Гур'єв Владислав Олександрович

аспірат

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

м. Харків, Україна

Анотація: Ця стаття присвячена розгорнутому аналізу теоретичних засад антикризового управління розвитком регіонів України. Розглянуто важливості ефективного антикризового управління для забезпечення сталого економічного зростання та поліпшення якості життя населення.

Визначені аспекти аналізу стану регіонального розвитку, формулювання стратегічних цілей та завдань, залучення різних зацікавлених сторін та використання міжнародного досвіду.

На основі міжнародних прикладів, таких як досвід Швеції, Німеччини та Швейцарії, було демонстровано, як широке залучення зацікавлених сторін, розвиток інфраструктури, диверсифікація економіки та підтримка малих і середніх підприємств можуть сприяти успішному антикризовому управлінню розвитком регіонів. Ця стаття є корисним джерелом для тих, хто цікавиться проблемами регіонального розвитку та шукає практичні принципи антикризового управління.

Ключові слова: антикризове управління, розвиток, регіони

В Україні, як і в багатьох інших країнах світу, розвиток регіонів має велике значення для сталого економічного зростання та підвищення якості життя населення [1].

Однак, у зв'язку з економічними, політичними та соціальними кризами, розвиток окремих регіонів може зазнавати негативних впливів та потребувати ефективного антикризового управління. Розглянемо теоретичні засади

антикризового управління розвитком регіонів України [2, с. 65].

Антикризове управління розвитком регіонів є комплексним підходом до вирішення проблем, що виникають у регіональному розвитку, з метою запобігання кризовим ситуаціям або подолання їх наслідків [3, с. 82].

Його основна мета полягає у створенні стійкого соціально-економічного розвитку, забезпеченні збалансованого розподілу ресурсів, підвищенні конкурентоспроможності та покращенні якості життя населення в регіонах.

Перш за все, в антикризовому управлінні розвитком регіонів необхідно провести аналіз стану регіонального розвитку [4, с. 13].

Це включає вивчення економічних, соціальних, демографічних та інших показників, які відображають ситуацію у регіоні. Аналіз дозволяє виявити проблемні сфери, незважаючи на які регіон не може ефективно розвиватись, а також виділити потенційні можливості для розвитку.

На основі отриманих результатів аналізу формулюються стратегічні цілі та завдання антикризового управління. Ці цілі мають бути конкретними, досяжними та міркуваними відповідно до поточної ситуації в регіоні. Завдання можуть включати розробку іміджевої стратегії регіону, залучення інвестицій, розвиток інфраструктури, підтримку малих і середніх підприємств та інші заходи, спрямовані на стимулювання розвитку [5].

Стратегічні цілі та завдання антикризового управління в сучасних умовах в Україні повинні бути орієнтовані на подолання кризових ситуацій, забезпечення стійкого розвитку регіонів та поліпшення якості життя населення. Нижче наведено кілька конкретних стратегічних цілей та завдань, які можуть бути актуальними в сучасних умовах [6].

1. Диверсифікація економіки: Однією з головних стратегічних цілей антикризового управління є розширення економічного спектру регіону та зменшення залежності від окремих галузей. Це може включати розвиток нових галузей, повернення іноземних інвестицій, підтримку малих і середніх підприємств та стимулювання інноваційної діяльності.

2. Залучення інвестицій: Створення сприятливої інвестиційної клімату та

залучення іноземних та внутрішніх інвестицій є важливим завданням антикризового управління. Це може бути досягнуто шляхом спрощення процедур інвестування, створення спеціальних економічних зон, надання підтримки та заохочення інвесторів.

3. Розвиток людського потенціалу: Одним з головних ресурсів регіону є його людський потенціал. Стратегічна мета полягає у розвитку освіти, науки та інноваційної діяльності, підвищенні кваліфікації працівників та створенні умов для залучення талановитих фахівців.

4. Підтримка малих і середніх підприємств: Малі та середні підприємства відіграють важливу роль у розвитку регіонів, створенні робочих місць та забезпеченні економічного зростання. Антикризове управління має сприяти створенню сприятливих умов для розвитку цього сектора, зокрема шляхом спрощення адміністративних процедур, надання фінансової та консультативної підтримки.

5. Розвиток інфраструктури: Якісна інфраструктура є важливим фактором для розвитку регіонів. Стратегічна мета антикризового управління полягає у покращенні дорожньої, транспортної, енергетичної та комунальної інфраструктури, що створить сприятливі умови для бізнесу, залучення інвестицій та покращення якості життя населення.

6. Збалансоване регіональне розвиток: Антикризове управління має сприяти збалансованому розвитку регіонів, уникати нерівностей та вирівнювати економічний та соціальний потенціал різних територій. Це включає розподіл ресурсів, розвиток віддалених та менш розвинутих районів, забезпечення соціальної справедливості та зменшення регіональних нерівностей [7, с. 28].

Кожна з цих стратегічних цілей має бути конкретизована для кожного регіону відповідно до його поточної ситуації, особливостей та потреб. Важливо розробляти плани дій, моніторити та оцінювати їх впровадження з метою досягнення позитивних результатів у розвитку регіонів та подолання кризових ситуацій.

Одним із ключових аспектів антикризового управління є залучення різних зацікавлених сторін до процесу прийняття рішень. Це можуть бути представники влади, бізнесу, громадськості та інших сфер суспільного життя. Важливо враховувати їхні думки, інтереси та пропозиції при розробці та впровадженні стратегій та програм розвитку. Такий партнерський підхід сприяє збільшенню ефективності та підтримує залучення різноманітних ресурсів для розвитку регіону [8, с. 13].

Також важливо враховувати міжнародний досвід та передові практики антикризового управління. Уроки, набуті іншими країнами, можуть бути цінними для розвитку українських регіонів.

Аналіз міжнародного досвіду та передових практик антикризового управління може надати корисну інформацію для вдосконалення системи управління розвитком регіонів в Україні. Розглянемо кілька прикладів міжнародних досвідів і передових практик [9, с. 10].

Швеція:

Швеція відома своїм успішним підходом до регіонального розвитку і антикризового управління. У країні існує система регіонального планування, яка включає довгострокове бачення розвитку регіонів, стратегічні цілі та завдання. Кожен регіон має власну регіональну раду, що відповідає за розробку та виконання стратегічних планів розвитку. Широке залучення громадськості, бізнесу та інших зацікавлених сторін забезпечує ефективне виконання стратегічних цілей. Також варто зазначити, що в Швеції акцент робиться на створенні інноваційних кластерів, сприянні розвитку малих і середніх підприємств та підтримці нових технологій.

Німеччина:

Німеччина також має успішний досвід у сфері антикризового управління розвитком регіонів. Одним з центральних елементів їхньої системи є практика регіонального партнерства. Це означає плідну співпрацю між владою, бізнесом, академічними установами та громадськістю для спільного прийняття рішень та реалізації стратегій розвитку. Конкретний приклад - регіон Рурський край, де

колись була велика промислова зона. Зараз там відбувається успішна перетворення на інноваційний та стало зелений регіон. Це досягнуто завдяки ефективній співпраці всіх сторін, стимулюванню інвестицій у високотехнологічні галузі та підтримці стартапів.

Швейцарія:

Швейцарія є прикладом успішного антикризового управління розвитком регіонів шляхом розбудови регіональних кластерів. Кластери - це групи підприємств, які концентруються в одній галузі або на одній території і взаємодіють між собою.

Швейцарія активно підтримує формування кластерів у різних галузях, сприяючи обміну знаннями, інноваціями та взаємодії між підприємствами. Прикладом є кластер мікроелектроніки в регіоні Нідерладенд, де вдало поєднуються виробництво, дослідження та розвиток нових технологій.

Ці приклади міжнародного досвіду та передових практик показують, що ефективне антикризове управління розвитком регіонів базується на широкому залученні зацікавлених сторін, розробці стратегічних планів, сприяттні інноваціям та підтримці розвитку малих і середніх підприємств.

Україна може використовувати цей досвід як вдосконалення своєї системи управління розвитком регіонів та досягнення стійкого економічного зростання та підвищення якості життя населення [10].

Співпраця з міжнародними організаціями, участь у міжнародних проектах та обмін досвідом можуть сприяти впровадженню кращих практик та інноваційних рішень у регіональне управління.

У заключенні можна сказати, що антикризове управління розвитком регіонів України є складним процесом, що базується на аналізекономічних, соціальних та інших показників регіонального розвитку.

Воно передбачає формулювання стратегічних цілей та завдань, залучення зацікавлених сторін та врахування міжнародного досвіду. Антикризове управління спрямоване на забезпечення стійкого розвитку регіонів, зміцнення їхньої конкурентоспроможності та поліпшення якості життя населення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Богачков Ю.М., Капелюшний О.П., Скурат В.В. Антикризове управління в регіональному розвитку. Київ: Центр навчальної літератури, 2011.
2. Бондаренко В.А., Кондратенко В.А., Тимощук О.Г. Антикризове управління регіональним розвитком. Київ: КНЕУ, 2016.
3. Войтко М.О., Кондратенко В.А., Тимощук О.Г. Антикризове управління регіональним розвитком: монографія. Київ: КНЕУ, 2018.
4. Дем'янюк А.П. Антикризове управління в регіональному розвитку: методологія, практика, проблеми. Київ: Наукова думка, 2012.
5. Малик В.І., Шишацька І.Г. Антикризове управління регіональним розвитком: теорія та практика. Київ: Центр учбової літератури, 2014.
6. Олійник А.В., Сірик М.І. Антикризове управління регіональним розвитком: теорія та практика. Київ: КНЕУ, 2019.
7. Чекіна О.В., Чорна І.В. Антикризове управління регіональним розвитком: теорія та практика. Київ: Знання, 2016.
8. Скрипник А.Г., Гончарук В.Л., Голік В.С. Антикризове управління в регіональному розвитку: теорія і практика. Київ: Знання, 2018.
9. Регіональний розвиток та антикризове управління: збірник наукових праць. Випуск 1-3. Київ: Національний університет "Острозька академія", 2015-2017.
10. Щербина В.П., Лопатинський Ю.М., Медведєв В.М. Антикризове управління в регіональному розвитку: посібник. Київ: Знання, 2013.

УДК 330

ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ НА НОВИХ ГЛОБАЛЬНИХ РИНКАХ

Дугієнко Наталя Олександрівна

к.е.н., доцент

Федоров Денис Дмитрович

Аспірант

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Анотація Світова економіка з початком війни РФ проти України перейшла від фази відновлення після епідемії коронавірусу до різкого сповільнення в умовах потрясінь та невизначеності, спричиненої агресією росії. Руйнування логістичних ланцюжків та впровадження санкційних обмежень проти РФ призвело до дисбалансу попиту й пропозиції, що зумовило великі проблеми на світових товарних ринках, прискорення інфляційних процесів та зростанню цін.

У короткостроковій перспективі виробникам належить пройти кілька важливих трансформацій, які можуть викликати певні ризики, що передусім призведуть до складнощів із долученням до фінансових джерел.

Мова про структурні зміни в умовах переходу до домінування регіональних ринків, поступове згортання стимулів у вигляді дешевого бюджетного фінансування, звертання соціальних програм підтримки населення і його частини в якості трудової сили, погіршення ситуації на фінансових ринках через підвищення відсоткових ставок, ускладнення доступу позичальників до кредитних ресурсів, різке здорожчання енергоресурсів, яке вплине на весь спектр споживчих цін.

У цій роботі розглянуто аспекти створення конкурентоспроможних механізмів і умов для виходу українського підприємництва на світові глобальні ринки в повоєнному часі.

Ключові слова: агресія, війна, глобальні ринки, світова економіка, відновлення, енергоємність, конкурентоспроможність, реформи, стратегія розвитку

Проблеми світової економіки, пов'язані з пандемією коронавірусу, не йдуть ні в яке порівняння своїми масштабами з наслідками війни РФ проти України. Переформатування ринку міжнародних перевезень призвело до низки логістичних складнощів, пов'язаних з нестабільністю постачання, а у випадку з Україною – неможливістю виконати зобов'язання по контрактам. Підвищення цін на пальне та його дефіцит на головних транспортних коридорах призвело до стрімкого зростання біржових цін, а також цін на внутрішніх ринках. Країни знаходяться у пошуку більш безпечних торгових шляхів, що призводить до подорожчання транспортної складової. Поки всі ринки очікують на нормалізацію і закінчення війни, світовий ринок вирішує проблему з пошуком нових обсягів енергоносіїв, які мають замінити російські вуглеводні. В липні 2022 року країни-члени ОПЕК прийняли рішення збільшити видобуток нафти і газу, щоб уникнути рецесії економік розвинутих держав. США прийняли рішення про часткове постачання на світовий ринок палива своїх нафтових резервів, Саудівська Аравія теж погодилася на третину збільшити видобуток нафти. Тобто головні гравці на світовому ринку енергоносіїв переформатовують системи видобутку і постачання, щоб уникнути тиску ціни енергоносіїв на світову економіку і замінити РФ на цьому глобальному ринку.

Центробанки теж змінюють свою політику, щоб стримати інфляційний тиск. Насамперед це стосується запровадження більш жорсткої грошово-кредитної політики. Такі кроки погіршують ринкові умови для бізнесу та ускладнюють реалізацію довгострокових проєктів, а короткострокові посилюють свої ризики. Низка країн, як і США, підвищують свої облікові ставки, що веде до подорожчання грошової маси.

Економіка КНР вже демонструє від'ємні показники -0,4% щомісячно, починаючи з травня 2022 р. [3] І хоча це пов'язано більше з позицією

китайського уряду щодо політики нульового COVID, проте санкційні обмеження все ж таки торкнулися цієї країни, а постійне втручання державного сектору в приватний бізнес теж не призводить до позитивних змін. Треба сказати, що Китай є одним із найбільших торговельних партнерів України. Але позиція керівництва КНР по відношенню до війни в Україні, пов'язана з демонстрацією дружніх стосунків Ден Сяо Піна з очільником РФ та його підтримка стратегії росії по відношенню до України, вже створили велику загрозу для стабільності існування азійського ринку.

Варто зазначити думку експертів, що країни з ринковою економікою, що формується, які зорієнтовані на сировинні товари та енергоресурси, отримають потенціал збільшення експортних та податкових надходжень з огляду на цінову кон'юнктуру сировинних ринків. Тобто для України кон'юнктура сировинного ринку може стати сприятливішою [1].

Ризик розширення театру воєнних дій на всю Україну, чи навіть, країни східного поясу ЄС здатні на певний час зруйнувати весь ринок Європи, знищивши торгові шляхи, що надають судноплавство та комерційна авіація. А перехід економіки ЄС на воєнні рейки взагалі змінить структуру глобальної економіки та призведе до регіоналізації та локалізації усієї міжнародної економіки. Всі вищезазначені зміни та проблеми фокусуються саме на Україні, яка стала буквально епіцентром геополітичних та гео економічних потрясінь. Згідно з аналітичними даними Нацбанку, які опубліковані ним в щорічному звіті, у 2023 році основним чинником збереження стійкості української економіки залишиться попит на зерно, електроенергію та зовнішні запозичення. Головне завдання на 2023 рік – вистояти у війні з РФ.

У короткостроковій перспективі головне завдання, яке буде стояти перед державою – це відновлення України, яке потребуватиме надвеликих ресурсів. За попередньою оцінкою фізичних пошкоджень (за виключенням збитків в економіці), оприлюдненою Світовим банком [2], станом на початок травня 2023 року війна призвела до фізичних пошкоджень будівель та інфраструктури на суму щонайменше 400 мільярдів доларів США. І це руйнування тільки за

попередніми оцінками. Світовий банк вже в травні 2022 року зафіксував руйнування в 23 з 25 областей країни, переважно на Півночі і Сході України, але нищівні ракетні удари тривають майже по всіх регіонах (Рис. 1).

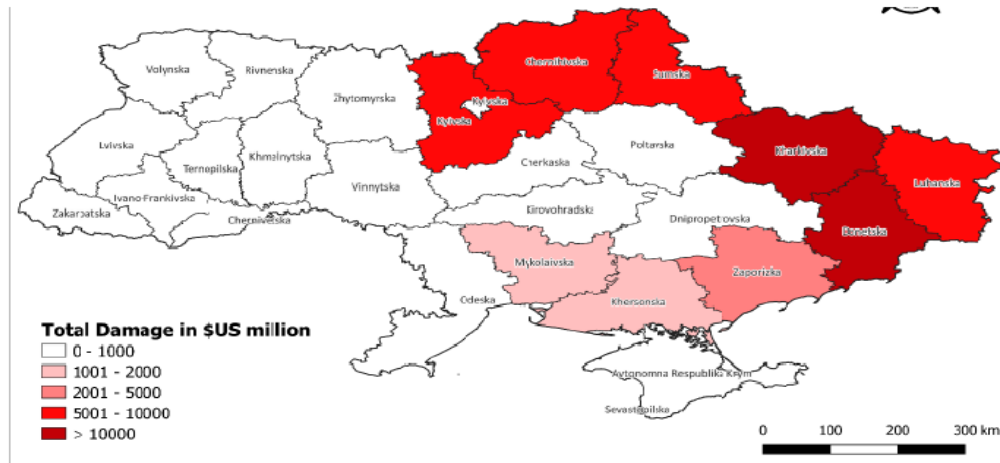

Рис. 1 - Области с наибольшей разрушенной инфраструктурой.

Джерело: Світовий Банк/GFDRR (2022) [2].

Зафіксовано руйнацію і пошкодження всіх типів будівель, включаючи приватні будинки і багатоквартирні будинки, навчальні заклади, заклади охорони здоров'я, адміністративні, промислові, а також будівлі культурного значення (театри, музеї тощо). Зруйнована дорожня інфраструктура (дороги, мости, переходи, вокзали і станції, залізниця, порти, знищені майже усі аеропорти та ін.) Найбільших пошкоджень завдано Харківській і Донецькій областям (42% від загальних пошкоджень) (Рис. 1).

Велику небезпеку для стабільності економіки викликають руйнування інфраструктури в галузі енергетики. Пошкоджені газові мережі, трубопроводи газо- водо- і теплопостачання, леп, тепло і електростанції. Зруйнована Каховська ГЕС, а масштаби наслідків ще не оцінені, хоча є катастрофічними для економіки та екології України. На квітень місяць збитки української економіки оцінюються в 400 мільярдів доларів США. Окупація українських АЕС – Чорнобильської (визволена в квітні 2022 р.) та Запорізької, – становить загрозу ядерної безпеки для усієї Європи.

Київська школа економіки (KSE) оцінює пошкодження, заподіяні промисловим підприємствам внаслідок війни, приблизно в 278,7 мільярда доларів США, а пошкодження завдані комерційним, культурним, релігійним і адміністративним будівлям – приблизно в 218 мільярдів доларів США. Незважаючи на відсутність комплексної оцінки пошкоджень внаслідок конфлікту комунальним мережам і мережам водопостачання та каналізації, а також телекомунікаційній і цифровій інфраструктурі, попередні оцінки показують, що вони обчислюються сотнями мільйонів доларів США [3].

Тож у короткостроковій перспективі для України мова може йти лише про відновлення зруйнованої інфраструктури, а для забезпечення сталої енергетичної безпеки треба направити зусилля на відбудову об'єктів генерації. Відновлення сонячних та вітроелектростанцій на півдні та сході потрібно, щоб знизити залежність економіки від вугілля та вуглеводнів. Підтримка ЄС торгівлі електроенергією з ENTSO-E буде стимулювати відновлення енергетичної сфери, а гроші, отримані від продажу електроенергії країнам Європейського Союзу підтримають структурні проекти України. Експорт електроенергії та інтеграція українських електромереж в європейську енергосистему дозволить Україні включитися в глобальний енергоринок ЄС і зайняти там достойну частку.

Навіть в умовах війни Україна продовжує нарощувати видобування газу. Створення власних запасів природного газу для потреб внутрішнього ринку та проходження опалювальних сезонів – це головне завдання нафтогазового сектору. В цьому сенсі вкрай необхідно запровадження державної Системи моніторингу Енергоресурсів, яка б сприяла врегулюванню попиту та споживання і окреслила обсяги викопного палива для продажу на Європейський ринок. Це питання і європейської енергетичної безпеки.

Вартість закупівлі газу залежить не тільки від ринкових цін на газ і потенційних угод, а в значній мірі від здатності української держави подолати шалену корупцію в цій сфері. При умові ліквідації всіх схем та обладок, які впродовж 30-ти років існували і нафтогазовій галузі, Україна здатна знизити

собівартість внутрішнього валового продукту мінімум втричі, а також стати провідним гравцем на ринку газу Європейського Союзу.

У середньостроковій перспективі у процесі відбудови та становлення економіки Україні потрібно буде здійснити перехід до наукоємної цифрової енергетики, щоб забезпечити модернізацію галузі і диверсифікувати джерела енергії. Виконання цих завдань буде потребувати значних інвестицій, в тому числі і з приватного сектору. Новітні технології та ресурси, в тому числі і людські, держава не зможе забезпечити в повному обсязі, тому Україні буде потрібна співпраця з міжнародними фінансовими ринками, а також з міжнародним приватним капіталом. Тому необхідно в короткі строки створити комплексні плани та стратегії модернізації, а в певному сенсі – побудови, нової енергетичної галузі України, яка б зберегла кращі ресурси з існуючих та не зруйнованих агресором і спромоглася перейти на новий рівень надсучасних наукоємних енергетичних систем.

Після закінчення війни і перемоги України над агресором стартує етап відновлення, у ході якого будуть скасовуватися заходи воєнного стану. Натомість будуть запроваджені стратегії відновлення, які повинні вирішити такі питання:

1. приборкання інфляції та встановлення макрофінансової стабільності;
2. створення умов для розвитку приватного бізнесу: запровадження певних стимулів і преференцій як то доступ до кредитування за низькими ставками;
3. запровадження фідучіарних процесів в моніторингу та управлінні значними обсягами ресурсів, в тому числі і фінансових, для їх прозорого і оптимального використання і досягнення найкращих результатів;
4. відбудова критичної інфраструктури та планування ремонту, відновлення і відбудови фізичної інфраструктури. Цим роботам буде передувати ліквідація воєнних наслідків, тобто розмінування, реновація земель з метою усунення хімічної небезпеки, рекультивация зелених насаджень,

створення цифрових реєстрів для визначення ступеню ушкодження та реновації територій.

Всі ці завдання необхідно виконати для побудови конкурентоспроможної економіки, яка б мала стійкість та макрофінансову стабільність. Велику увагу уряд має приділити питанням фіскальної та монетарної, митної політики, що має суттєве значення для стабільності валютного ринку, а також розумного розподілу витрат на відбудову. Україні вкрай потрібно створити гармонійну податкову систему, яка б, з одного боку, спонукала бізнес працювати прозоро, а населення не приховувати податки, з іншого – забезпечувала усі соціальні видатки на належному цивілізованому рівні. Відновлення платоспроможності усіх суб'єктів економічної діяльності – це одне з першочергових завдань уряду і частина концепції побудови ефективної економічної моделі.

У ході відбудови Україна нарешті отримає шанс позбутися спадщини Радянського Союзу у всіх галузях та сенсах і створити сучасну, високопродуктивну, соціально-відповідальну державу з інноваційними економічними інституціями. Це стане платформою для динамічної економіки, яка зможе гармонійно інтегруватися в сучасний світовий ринок. Такі інституційні реформації потребують стійкого прагнення України стати членом Європейського Союзу, що передбачає виконання детального плану щодо усіх вимог членства. А без цього ефективна інтеграція в глобальний світовий ринок неможлива.

Щоб вийти з концепції аграрної держави, Україні потрібно відновити довоєнну програму реформ та усучаснити її елементи з урахуванням нових можливостей і нових загроз. Головною її складовою має бути сучасна гнучка та ефективна нормативно-правова база, завдання якої полягає в забезпеченні конкурентоспроможного продукту, який зміг би зайняти достойне місце на глобальному ринку. Потрібно створювати стимули для будівництва нових високотехнологічних компаній, здатних продукувати високу додану вартість. Завершення судової реформи також є тим нагальним фактором, який впливає на вільний ринок та захист інтересів інвестора. Економічне відродження

України без судової реформи неможливе.

Аграрний сектор України навіть в умовах війни залишається інструментом присутності на світовому ринку продовольства і, не зважаючи на катастрофічне положення з транспортуванням і логістикою, продовжує приносити валюту державі. Курс на підтримку сільськогосподарської галузі і в короткостроковій, і в середньостроковій перспективі залишиться одним з головних напрямків економічної стратегії України. Цей сектор вимагає продуманих важелів фінансової підтримки, включно з гарантуванням кредитних траншів, державними лізинговими програмами на оснащення аграріїв сільськогосподарською технікою, яка була знищена чи вкрадена агресором, запровадження програм підтримки дрібного та сімейного фермерства.

Для завоювання стійких позицій на світових ринках в умовах трансформації глобальних ринків на фоні війни РФ, Україні вкрай потрібно знизити енергоємність економіки. Собівартість українського продукту ще до війни була значно завищена завдяки відсутності прозорості політики в енергетичній сфері. Тому вітчизняна продукція була неконкурентоспроможною на світових ринках. Тут можна навести показовий приклад з соняшниковою олією. Влітку 2021 року українська фасована олія продавалася в роздрібній торгівлі країн ЄС за ціною 0,8-1 євро за літр. У той же час в Україні реалізація бутильованої олії на полках магазинів йшла за ціною 2-2,5 євро/л (в перерахунку з гривні). Тобто виробник соняшникової олії, поставляючи продукцію на світовий ринок компенсував свої втрати за рахунок українського покупця. Така ситуація призвела до тотального імпорту харчових продуктів і знищенню власного переробника. Тому першочергове завдання для держави в післявоєнний період – створення умов для виробництва конкурентоспроможного внутрішнього продукту, запровадження системи Державного Моніторингу Енергоресурсів і збалансування усієї економіки України. Це комплексне завдання, яке повинно бути виконане в короткі строки, тоді країна отримає швидкі позитивні макроекономічні результати.

Висновки Унікальна ситуація, в якій опинилася українська економіка завдяки розв'язаній РФ війні проти України, має кілька позитивних факторів. Не зважаючи на знищення третини інфраструктури (промислової, житлової, соціальної, культурної, сільськогосподарської, транспортної, логістичної), країна має можливість позбавитися радянської спадщини та застарілих виробничих потужностей, сконцентрувавши увагу на залученні сучасних технологій, новітніх ідей та розробок в усі галузі економіки.

Україна має шанс вибудувати дійсно демократичний державний апарат, який би ефективно слугував суспільству, здійснити судову реформу, житлово-комунальну, правову, земельну, медичну і взагалі весь пакет реформ, який належить застосувати для входження в Союз Європейських держав.

Україна має зробити стрімкі і важливі кроки в подоланні тотальної корупції, яку довгий час підтримувала РФ в нашій державі та побудувати прозорі і ефективні механізми у відносинах бізнесу з державою і держави з суспільством. Україна отримала шанс об'єднати усю країну і нівелювати усі гострі питання, що завжди розколювали її на частини, завдяки у тому числі і політичним спекуляціям, що підігрівала РФ.

Тільки за таких умов Україна отримає можливість побудувати збалансовану зростаючу економіку, здатну запропонувати якісні унікальні продукти та сировину на нових пост воєнних глобальних ринках.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Press Statement. EU sunflower oil supply outlook critical as a result of Russia's invasion of Ukraine. Brussels, 4 March 2022. Ref. 22PRESS064. URL: <https://www.fediol.eu/data/22PRESS064%20FEDIOL%20PR%20on%20Ukrainian%20crisis.pdf>
2. Криза в Україні: Звіт про оцінку фізичних пошкоджень (станом на 31 березня 2022 року), адаптація підходу Глобальної швидкої оцінки пошкоджень після катастроф (GRADE). *Допомога відновлення та стійка відбудова. Надання допомоги Україні у задоволенні невідкладних та*

середньострокових економічних потреб. 2022. С. 42-43. URL:
<https://documents1.worldbank.org/curated/en/099547405052230400/pdf/IDU063b2f81900861047a70b5540e3e950f93a8c.pdf>

3. Намова О.В., Федоров Д.Д. Process of transformation of the global oil products market against the background of the war of the russia against Ukraine. *Financial Strategies of Innovative Economic Development.* 2022. Вип. 4 (56). С. 61-67.

УДК 339.9

ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ТАЙВАНЮ І КНР. МІКРОЧІПОВА ІНДУСТРІЯ. ГЛОБАЛЬНА КОНКУРЕНЦІЯ

Мельник Олександр Юрійович,

Студент

Тернопільський національний технічний університет

імені Івана Пулюя

м. Тернопіль, Україна

Анотація: У тексті розглядаються складні відносини між Тайванем та Китайською Народною Республікою, що можуть призвести до потенційної війни. Аналізується важливість мікročіпів для обох країн, а також роль США у стабілізації регіону.

Ключові слова: Тайвань, Китайська Народна Республіка, політичний конфлікт, мікročіпи, економічні відносини, потенційна війна, США.

Тайвань та Китайська Народна Республіка - дві межуючі країни, котрі підтримують дуже напружені економічні відносини та політичну діалектику. Між ними існує тривалий конфлікт стосовно політичного статусу Тайваню. Китай стверджує, що Тайвань є його невід'ємною територією, тоді як Тайвань прагне зберегти свою незалежність та суверенітет. Ця напруженість може призвести до потенційної війни між обома сторонами.

Китайська Народна Республіка декілька разів здійснювала озброєні провокації в районі Тайваню, такі як патрулювання своїми військовими літаками та кораблями у близькості тайванських територіальних вод, випробування ракет та висадка військових підрозділів на островах, що належать Тайваню. Ці дії підвищують ризик військового конфлікту та загрозу для стабільності в регіоні.

Мікročіпи є важливими компонентами сучасних технологій та знаходять застосування в електроніці, комп'ютерах, телефонах, автомобілях, медичних

пристроях та інших галузях. Тайвань має довгу історію успіху в електронній промисловості, зокрема у виробництві мікročіпів. Тайванські компанії, такі як TSMC (Taiwan Semiconductor Manufacturing Company), UMC (United Microelectronics Corporation) та MediaTek, займають провідні позиції на світовому ринку мікročіпів.

Китай також активно розвиває свою мікročіпову індустрію і підтримує власних виробників, таких як HiSilicon (підрозділ Huawei) та SMIC (Semiconductor Manufacturing International Corporation). Конкуренція між тайванськими та китайськими виробниками мікročіпів зростає, і обидві сторони прагнуть здобути лідерство на світовому ринку та забезпечити технологічну незалежність.

США також відіграють ключову роль у мікročіповій галузі та мають значний інтерес у співпраці з Тайванем. Це одна з причин, що стоїть за наданням безпекових гарантій та військової допомоги у разі загострення ситуації. Потенційна війна між Тайванем та КНР може мати серйозний глобальний вплив, оскільки регіон Азії-Тихого океану має важливе значення для світової економіки. Військовий конфлікт в цьому районі може призвести до значних збоїв у глобальній торгівлі та економічному розвитку, а залученість США робить наслідки впливовими на весь світ.

Світова спільнота повинна сприяти пошуку мирного вирішення конфлікту між Тайванем та КНР. Дипломатичний діалог, підтримка міжнародних посередників та дотримання міжнародних норм і правил є ключовими для забезпечення стабільності та безпеки в регіоні. Однак в разі наступних провокацій жорсткі заходи можуть бути необхідними для подальшого врегулювання ситуації.

ПЛАНИРОВАНИЕ ПРОСТРАНСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

Перебейнос Владимир Борисович

PhD, член-корреспондент

Международной академии наук педагогического
образования, Заслуженный деятель науки и техники,
Спортивная школа Aad van Polanen, г. Лейден, Нидерланды,

Пакулин Сергей Леонидович,

доктор экономических наук, академик УАННП,

Близнюкова Татьяна Викторовна,

к.э.н., доцент,

Феклистова Инесса Сергеевна,

к.э.н., доцент,

Пакулина Анна Сергеевна,

аспирант, Харьковский национальный университет
строительства и архитектуры,
г. Харьков, Украина

Аннотация: Авторами охарактеризованы основные этапы разработки перспективной планировочной структуры территории. Выявлены особенности и принципы формирования границ функциональных зон при планировании пространственного развития.

Ключевые слова: сельская территория, пространственное развитие, планировочная структура территории, функциональное зонирование.

Планирование пространственного развития сельских территорий является актуальной задачей экономической науки. Оно способствует устойчивому развитию сельских территорий [1, с. 150], которое нами рассматривается с двух позиций. Первая заключается в признании реального факта устойчивого развития. Вторая – в достижении устойчивого развития в ходе тех или иных преобразований. В контексте нашего исследования эти позиции не противопоставляются. Устойчивое развитие сельских территорий в понятийном

отношении нами рассматривается как сложная совокупность явлений и процессов, которая определяется глубоким смысловым значением каждого включенного в это словосочетание понятия. Понятие «устойчивость» имеет толкование устойчивости как постоянства, не подверженности изменениям, способным выдержать неблагоприятные воздействия. Вместе с тем, данное понятие характеризует возможность иметь состояние равновесия и возвращаться к нему при отклонениях, а также предполагает существование условий для достижения такого равновесия и механизмов его формирования. Не менее глубокий философский смысл имеет понятие «развитие». Это необратимое закономерное изменение, универсальное свойство материи и сознания. В результате развития возникает новое состояние объекта, новое качество и структура. Различая две формы развития – эволюционную и революционную, выделяют также прогрессивную, восходящую и регрессивную, нисходящую линии развития.

Понятие «территория» при исследовании жизни общества приобретает смысл носителя природного, экономического и социального потенциалов, пространственного ресурса, обладающего емкостью, размерностью, морфологией и выступающего в качестве среды жизни и конкретной деятельности людей. Территориальная организация общества проявляется в размещении используемых и созданных обществом объектов, определяемых в качестве его производительных сил. При этом сельская территория является обширным по занимаемым площадям образованием, имеет в сравнение с городской территорией особые условия формирования своего производственного и социального потенциалов. Сельские территории являются важнейшими составляющими национального пространства не только ввиду большого размера занимаемых площадей, но и по выполняемой ими функции. В их пределах осуществляется обеспечение жизненных потребностей населения страны в продовольствии на основе функционирования сельского хозяйства как части материального производства страны. Сельские территории имеют в своих пределах промышленное производство по добыче ископаемых богатств,

заготовке и обработке древесины, инфраструктурные службы, обеспечивающие функционирование транспортных коммуникаций различного рода. Чем дальше по времени, тем заметнее становится направление на использование сельских территорий как рекреационных пространств, позволяющих осуществлять туристскую практику, отдых и лечение. Главной задачей разработки схем территориального планирования в области решения территориально-пространственных проблем является планировочная организация территории – наиболее эффективное и взаимоувязанное размещение в её пределах всех основных народнохозяйственных элементов различного функционального назначения с целью установления наиболее предпочтительных режимов их взаимного функционирования. Основной целью разработки планировочной структуры территории является достижение логичности и последовательности этапов проектирования, обеспечивающего в результате принятия решения выбор наиболее эффективного варианта. Основное внимание в процессе исследования должно уделяться выявлению объективных закономерностей пространственной организации всех видов хозяйственной деятельности и обитания человека в пределах планируемой территории с учетом взаимодействия как внутренних, так и внешних связей. Рассматривая любой территориальный объект как систему, необходимо в первую очередь определить весь комплекс функционально-пространственных связей, выявленная модель взаимодействия которых и является по сути планировочной структурой объекта. В процессе разработки проекта полученная таким образом планировочная структура выступает как определенный тип динамично развивающегося планировочного взаимодействия основных элементов территории. При этом конкретной планировочной структуре объекта может соответствовать несколько вариантов ее возможного формирования и развития. Именно этим и определяется проблема поиска наиболее эффективного решения и применения прогрессивных методов принятия решений еще на ранних стадиях проектирования. Разработку схемы перспективной планировочной структуры следует производить в три этапа

(рис. 1).

Рис. 1. Этапы разработки схемы планировочной структуры территории

Первый и второй этапы относятся к начальному периоду работ над схемой планировки и должны базироваться на результатах анализа

сложившейся структуры хозяйства и расселения. На этих этапах выделяются основные элементы сложившейся планировочной структуры планируемой территории, производится их классификация и устанавливаются их пространственные взаимосвязи; затем осуществляется ретроспективный анализ изменений планировочной структуры объекта за ряд предшествующих десятилетий (желательно не менее чем длительность проектного срока) с целью выявления основных тенденций ее развития и, наконец, дается объективная оценка этих тенденций с точки зрения их соответствия прогрессивным принципам территориальной организации производства и расселения в стране в целом и в рассматриваемой территории, в частности. Результаты разработки планировочной структуры целесообразно зафиксировать на специальной рабочей картосхеме.

Третий этап разработки перспективной планировочной структуры относится к завершающей стадии работ над схемой планирования. При этом составленная на первом и втором этапах схема сложившейся планировочной структуры объекта должна быть скорректирована с учетом содержащихся в других разделах проекта перспективных предложений по развитию отдельных отраслей народного хозяйства, изменению величины и развитию сети населенных мест, совершенствованию транспортной и инженерной инфраструктуры, организации системы культурно-бытового обслуживания и массового отдыха населения. В процессе этой корректировки следует обращать основное внимание на то, вступают ли указанные выше предложения в противоречие с прогрессивными тенденциями развития сложившейся планировочной структуры или, наоборот, в соответствии с ними раскрывают все заложенные в этой структуре потенциальные возможности оптимизации перспективной планировочной организации территории. Все изменения и дополнения, которые окажутся необходимыми в процессе указанной корректировки, могут быть внесены в окончательный вариант перспективной планировочной структуры или в соответствующие части других разделов проекта.

Результатом третьего этапа должен явиться окончательный вариант схемы перспективной планировочной структуры объекта, который наряду со схемой комплексной оценки территории представляет собой исходную базу для разработки схемы функционального зонирования, а через нее и для составления основного планировочного документа – схемы территориального планирования.

Большинство основных элементов планировочной структуры территории, выделяемых по функциональному принципу, в той или иной мере участвуют также в формировании внешнего облика района. Одни из них (реки, горы, леса, города, крупные гидротехнические сооружения, мостовые переходы и др.) своими панорамами и силуэтами непосредственно участвуют в формировании ландшафтно-эстетического образа территории. Другие (разного рода сухопутные и водные транспортные пути) организуют движение основных потоков людей по территории района и тем самым определяют характер и последовательность их зрительных впечатлений. Третья группа элементов планировочной структуры (интенсивно разрабатываемые карьеры, крупные лесоразработки, хаотически застроенные промышленные и складские территории и т. и.) наносит или может нанести в будущем существенный ущерб эстетическому облику природных и культурных ландшафтов района. Поэтому при разработке схемы перспективной планировочной структуры внутриобластного района в проекте районной планировки должен быть оценен и учтен вклад каждого элемента в формировании эстетического облика района, предложены определенный порядок в ритм пространственного размещения ландшафтно-архитектурных доминант, показаны их композиционные взаимосвязи и установлены границы зрительно замкнутых ландшафтных бассейнов, в пределах которых следует стремиться к формированию более или менее завершенных пространственных композиций.

Функциональное зонирование в схеме территориального планирования требует последовательного решения следующих трех задач: 1) определения количества и номенклатуры функциональных зон, подлежащих выделению на

территории данной области (края, республики); 2) привязки определенных типов функциональных зон к конкретным элементам территории и составления схемы ее перспективного функционального зонирования; 3) разработки рекомендаций по оптимизации режима использования территорий в пределах функциональных зон разного типа.

Первая задача решается на основе изучения природно-географических и хозяйственных особенностей планируемой территории, сложившейся планировочной ситуации, а также заложенных в экономической гипотезе развития территории перспектив развития производительных сил на проектный срок и более далекую перспективу. На данной стадии проектирования, которая не требует дробной дифференциации территории, количество типов выделяемых функциональных зон не должно быть слишком большим. Здесь должны приниматься во внимание только наиболее существенные различия в благоприятных или, наоборот, в неблагоприятных условиях для преимущественного развития какого-либо одного из ведущих для данной территории видов народнохозяйственной деятельности. В качестве критериев, характеризующих указанные различия, целесообразно рассматривать определенный уровень интенсивности хозяйственного освоения территории и допустимую с экологической точки зрения степень преобразования ее первоначальной природной среды.

Для большинства объектов планировки можно рекомендовать выделение следующих основных типов функциональных зон: 1) интенсивного хозяйственного и градостроительного освоения и максимально допустимого искусственного преобразования окружающей природной среды; 2) экстенсивного градостроительного освоения и относительно незначительного искусственного преобразования окружающей природной среды; 3) ограниченного хозяйственного освоения и максимально сохраняемой природной среды.

В процессе реального проектирования схема функционального зонирования может быть по усмотрению авторов более конкретизирована

путем дополнительного выделения ряда подзон. Например, могут выделяться подзоны преимущественной урбанизации преимущественного развития сельского, лесного или рыбного хозяйства, преимущественного развития рекреационной или курортной деятельности, зоны охраняемых природных ландшафтов и др. Однако каждая из таких подзон должна входить составной частью в функциональную зону одного из перечисленных выше основных типов.

По нашему мнению, функциональное зонирование в схемах территориального планирования должно носить ярко выраженный экологический и межвидовой (с точки зрения распределения территории по видам использования) характер.

Главным основанием для отнесения той или иной конкретной территории к определенной функциональной зоне являются ранее разработанные схемы комплексной оценки территории перспективной планировочной структуры объекта планировки. Комплексная оценка территории позволяет выделить отдельные ее участки, характеризующиеся относительно однородными локальными условиями их перспективного хозяйственного освоения и примерно одинаковым состоянием окружающей природной среды. Схема перспективной планировочной структуры со своей стороны дает возможность оценить внешние условия, определяющие степень целесообразности того или иного вида функционального использования данного конкретного участка территории. Эти внешние условия вытекают из особенностей размещения участка относительно важнейших структурных элементов территории – ее главных или второстепенных планировочных центров, зон и осей. Из сказанного, например, следует, что два практически одинаковых согласно комплексной оценке участка территории могут быть отнесены к разным функциональным зонам, если первый из них расположен вблизи одного из главных планировочных центров или вдоль главной планировочной оси, а второй – в зоне влияния тех элементов планировочной структуры, которые трактуются лишь как второстепенные. Таким образом, построение

рациональной и объективно обоснованной схемы функционального зонирования возможно лишь на основе совместного рассмотрения и второстепенного учета как результатов комплексной оценки территории, так и основных идей, заложенных в схеме ее перспективной планировочной структуры.

Функциональное зонирование должно охватывать всю территорию объекта планирования независимо от предполагаемой очередности и степени интенсивности хозяйственного освоения ее отдельных частей на проектный срок.

Границы функциональных зон устанавливаются на основе выделенных в процессе комплексной оценки однородных природных и культурных ландшафтов, а также зон влияния важнейших элементов перспективной планировочной структуры. В каждой функциональной зоне должен быть установлен свой особый режим использования территории, который должен строго соблюдаться при разработке проектного плана, а также при реализации проектных предложений.

Функциональное зонирование территории, включая описание рекомендуемых оптимальных режимов ее использования в пределах каждой зоны, следует рассматривать как один из важнейших разделов территориального планирования, устанавливающий общие принципы перспективной пространственной организации различных видов хозяйственной деятельности и соответствующим образом ориентирующий все последующие проектно-планировочные разработки.

Функциональное зонирование носит не только экологический, межвидовой, но и в большей степени внутривидовой характер. В каждой функциональной зоне или подзоне должен быть установлен свой оптимальный режим использования территории. Непосредственным результатом внедрения принципов функционального зонирования в практику реализации проектов территориального планирования должно явиться административно-юридическое закрепление за отдельными частями

территории наиболее рациональных режимов ее перспективного использования. Границы функциональных зон района рекомендуется устанавливать по границам отдельных земельных владений (городской черты, земель сельскохозяйственных предприятий).

В одном ряду с развитием и размещением народнохозяйственного комплекса в качестве одной из важнейших проблем территориального планирования стоит проблема рационального расселения, под которым нами понимается процесс распределения населения по территории путем развития существующих и образования новых поселений, а также фактически сложившаяся в результате этого процесса проектируемая сеть населенных мест. Особое значение для методики и практики планирования имеют условия взаимосвязи расселения и производства, а также выбора рациональных путей решения актуальных социальных задач перспективного расселения.

Важным предметом рассмотрения в проектах территориального планирования являются программы формирования групповых систем населенных мест и местных систем расселения. Главная социальная цель формирования групповых систем может быть сформулирована как обеспечение благоприятных условий проживания населения на основе создания необходимых градостроительных предпосылок для предоставления ему в пределах системы широкого выбора всех форм и видов человеческой деятельности.

На современном этапе развития планирования сельских территорий на первое место выдвигается проблема формирования групповых систем населённых мест. На сельских территориях при формировании малых групповых систем населённых мест на первый план выступают следующие задачи: 1) концентрация основной части перспективных капиталовложений в пределах города-центра с тем чтобы расширить профиль его экономической базы и ускорить формирование более высоких ступеней социальной инфраструктуры; 2) развитие центрального транспортного узла системы как базы для формирования единой сети внутрисистемных транспортных

коммуникаций; 3) обеспечение рациональной привязки внутрисистемной транспортной сети к внешним транспортным коммуникациям регионального и общероссийского значения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Pakulin S.L., Perebeynos V.B., Bliznukova T.V., Feklistova I.S., Pakulina H.S. (2023) Optimizaciya prostranstvennogo razvitiya sel'skix territorij regiona [Optimization of spatial development of rural areas of the region]. Proceedings of the *Innovations and prospects in modern science. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference (Sweden, Stockholm, July 3–5, 2023)*. Stockholm: SSPG Publish, pp. 149–156.

**ПЕРЕВАГИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ
ПІДПРИЄМСТВАМИ УКРАЇНИ
ВАРТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ**

Радіонова Наталія Йосипівна,

д.е.н., професор

Тарасенко Ірина Олексіївна,

д.е.н., професор

Грищенко Сергій Іванович,

аспірант

Київський національний університет технологій та дизайну,
м. Київ, Україна

Динамічні зміни, які відбуваються в економічній системі України, обтяженій воєнною ситуацією, потребують суттєвого перегляду традиційних підходів і формування нових принципів управління. Для відновлення економіки України будуть потрібні значні інвестиційні ресурси. У статті обґрунтовано важливість визначення стратегічної мети підприємства із застосуванням вартісно-орієнтованого підходу. Досліджено еволюційні кроки становлення вартісно-орієнтованого управління підприємствами. Обґрунтовано не тільки економічну доцільність, а й юридичну можливість застосування вартісно-орієнтованого управління в системі менеджменту українських підприємств шляхом розгляду нормативно-правового забезпечення.

Ключові слова: економічна діяльність, підприємство, стратегічне управління, вартісно-орієнтований підхід, фінанси підприємства, вартість бізнесу.

Підхід щодо вартісно-орієнтованого управління фінансами вже довів свою ефективність на досвіді європейських й американських компаній як такий, що забезпечує врахування інтересів як власне підприємства, так і стейкхолдерів. Разом з тим, керівництво більшості українських підприємств з

різних причин не розглядає доцільність запровадження вартісно-орієнтованого управління в практику господарювання та не визначає як завдання стратегічного рівня. Вважаємо, що висвітлення позитивного впливу застосування вартісно-орієнтованого підходу на результати господарювання українських підприємств і дослідження методів його реалізації буде мати прикладне значення для розвитку вітчизняних підприємств у теперішній непростий час.

Дослідженням зазначеної проблематики займалися такі вітчизняні й закордонні вчені та практики, серед яких: Костирко Л.А., Терещенко О.О., Костирко Р.О., Серета О.О., Кульбач Ю. О., Момот Т.В., Коломієць М.В., Стацук О.В., Воронкова Т. Є., А. Раппорт, Б. Стюарт та інші. Тематиці вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств було приділено значну кількість наукових досліджень, однак питання ефективності застосування методичних підходів щодо оцінювання вартості підприємства залишаються дискусійними.

В науковій літературі недостатньою мірою висвітлюється значення вартісно-орієнтованого управління для розвитку підприємства, не популяризуються методи реалізації такого підходу із зазначенням його переваг, відсутній активний розгляд особливостей регулювання цього питання нормативно-правовими актами України, що може бути причиною низького рівня застосування зазначеного підходу українськими підприємствами.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні основних теоретико-методичних та прикладних аспектів застосування вартісно-орієнтованого підходу в управлінні українськими підприємствами.

З визначення дефініції «підприємство», яке надає «Економічна енциклопедія», зрозуміло, що основною метою кожного суб'єкта господарювання, який здійснює свою діяльність на комерційних засадах, є отримання прибутку шляхом здійснення комерційної діяльності [1, Т. 2, с. 737]. Здійснюючи операційну, фінансову та інвестиційну діяльність, кожне підприємство прагне збільшити доходи, зменшити витрати й отримати

максимально можливий прибуток, що слід розглядати як ціль тактичного рівня. Разом з тим, менеджмент кожного підприємства має бути спрямований на покращення результатів діяльності в майбутньому, на досягнення поставленої стратегічної мети.

Сучасні реалії, в яких доводиться функціонувати вітчизняним підприємствам, – це нестабільне ринкове середовище з високим рівнем інфляції, низькою платоспроможністю населення, значною конкуренцією, недосконалим законодавством, ускладнене військовими діями. Зазначене обумовлює інтерес до теоретичних аспектів пошуку практичних механізмів реалізації ефективних стратегічних рішень, без яких жодне підприємство не може бути успішним у довгостроковому періоді. Оскільки в ринкових умовах кожне підприємство може розглядатися як об'єкт купівлі-продажу, то як стратегічну мету цілком логічно буде визначити зростання його вартості. Це сприятиме підвищенню рівня інвестиційної привабливості підприємства [2, с. 229].

Ідея вартісно-орієнтованого управління (Value Based Management - VBM), що націлене на максимізацію вартості підприємства, не є новою. Засновником концепції вартісно-орієнтованого управління є американський професор А. Раппорт, який у своїй праці «Створення вартості для акціонерів» [3] систематизував основні ідеї вартісно-орієнтованого управління, визначив принципи управління вартістю підприємства та обґрунтував доцільність використання цього підходу. Згодом Б. Стюарт, автор наукової праці «В пошуках вартості», запропонував інформативну систему показників вимірювання успішності підприємства, яка погоджена з ринковими методами оцінки вартості [4].

З середини 80-х років вартісно-орієнтований підхід почав поширюватися серед акціонерних підприємств США та Великобританії: так, зокрема, такі компанії як «Alliance Boots», «Llods TSB», «Cadbury Schweppes» проголосили своєю метою максимізацію вартості для акціонерів [2, с. 231]. Складна економічна ситуація в Україні змушує керівництво підприємств звертати все

більшу увагу на доходність акціонерного капіталу та загальне зростання вартості бізнесу як кінцевий критерій його успішності для власників.

Більшість керівників українських підприємств за стратегічний орієнтир діяльності не часто обирають індикатори вартості. Хоча, необхідна нормативно-правова база в Україні для цього існує. Так, основні правові засади оцінки вартості майна та підприємства (як цілісного майнового комплексу) регламентують Закон України «Про оцінку майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність в Україні» [5], Постанова «Про затвердження Методики оцінки вартості майна під час приватизації» [6], Національні стандарти оцінки [7-10], нормативні документи Фонду державного майна [11].

Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» дає таке визначення підприємству як об'єкту оцінювання: «Цілісними майновими комплексами є підприємства, а також їх структурні підрозділи (цехи, виробництва, дільниці тощо), які можуть бути виділені в установленому порядку в самостійні об'єкти з подальшим складанням відповідного балансу і зареєстровані як самостійні суб'єкти господарської діяльності» [7]. Методичні принципи та порядок здійснення оцінки вартості цілісного майнового комплексу регламентує Національний стандарт № 3 «Оцінка цілісних майнових комплексів» [9], у якому зазначено, що основним методом майнового підходу є метод накопичення активів, що полягає у визначенні вартості активів цілісного майнового комплексу. Більш об'єктивним є метод чистої вартості активів, який розглядає чисту вартість як різницю між вартістю активів та вартістю зобов'язань підприємства, визначених на дату оцінки.

Слід відзначити, що імплементація вартісно-орієнтованого підходу в практику управління фінансами підприємства, сприятиме реалізації інтересів багатьох стейкхолдерів (рис. 1). При цьому, підприємство, як система, отримує від впровадження системи вартісно-орієнтованого управління наступні переваги: ефективний менеджмент, внутрішня стабільність й своєчасне відтворення, зростання технологічного й інтелектуального рівня, мотивація трудового колективу до злагодженої роботи [12, с. 27].

Рис. 1. Реалізація інтересів стейкхолдерів при впровадженні на підприємстві концепції вартісно-орієнтованого управління фінансами

Джерело: складено авторами за даними [12, с. 26; 15, с. 186].

Доцільно погодитися з висновком О. В. Стащука, що застосування вартісно-орієнтованого підходу в управлінні підприємством дозволяє «виділити його фінансову складову, на основі якої і стає можливою трансформація цього підходу з суто управлінської категорії в елемент фінансового менеджменту суб'єкта господарювання» [13]. На користь рішення про доцільність переходу вітчизняних підприємств «від ринкового мислення до вартісного, основою якого є захист прав власників та акціонерів від неефективного та недбалого прийняття рішень менеджерами» також висловився Ю.О. Кульбач [14, с. 83].

Розглянуте дозволяє зробити узагальнення, що застосування вартісно-орієнтованого підходу до управління фінансами підприємства має свої

переваги, які знаходять відображення через:

- узгодженість інтересів усіх зацікавлених сторін;
- визначення ключових чинників, які впливають на зміну вартості та можуть бути інструментами стратегічного і оперативного управління;
- впровадження постійного та максимально повного моніторингу діяльності підприємства, що значно підвищує якість та ефективність прийнятих рішень (завдяки наданню керівникам і ключовим фахівцям оптимального обсягу, структури і формату інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень);
- оптимальне поєднання довгострокових і короткострокових цілей підприємства на основі використання показників вартості;
- забезпечення зв'язку між вартістю та стратегією підприємства;
- покращення іміджу підприємства у довгостроковій перспективі;
- досягнення стратегічної мети підприємства, забезпечення стабільності й довготривалості бізнесу.

Звісно, як і будь-який інший підхід, вартісно-орієнтоване управління має свої недоліки, серед яких доцільно відзначити: по-перше, вартість підприємства важко оцінити об'єктивно, оскільки використовуються прогнозні дані про майбутні доходи й неможливо врахувати вплив всіх існуючих чинників; по-друге, ринкова ціна акцій точно відображає вартість акціонерного капіталу підприємства тільки в умовах досконалого та інформаційно ефективного фінансового ринку, який в Україні ще на стадії розвитку; по-третє, необхідність побудови ефективної системи мотивації, яка дозволить пов'язати інтереси власників і працівників, спрямовуючи зусилля останніх до більш продуктивної праці задля зростання ринкової вартості підприємства.

Зазначене дозволяє зробити висновок, що підприємствам, орієнтованим на впровадження системи вартісно-орієнтованого управління, потрібна державна підтримка, оскільки такий підхід відповідає економічним інтересам України як на етапі післявоєнного відновлення, так і в стратегічній перспективі.

Максимізація прибутку, зростання масштабів виробництва, збільшення

обсягів реалізації продукції, зростання величини активів та інші критерії, відмінні від вартісного, є проміжними орієнтирами, що характеризують окремі фінансово-економічні аспекти функціонування підприємства. Тільки в прирості вартості підприємства в узагальненому вигляді втілюється кінцева мета його розвитку, досягнення якої пов'язане із заключним етапом формування сукупного результату функціонування суб'єкта господарювання. Стратегічним чинником успіху та підвищення конкурентоспроможності підприємств в сучасних умовах доцільно розглядати зростання їх вартості в довгостроковій перспективі.

Впровадження вартісно-орієнтованого управління має важливе прикладне значення для вітчизняних підприємств, адже дозволить їм підвищити рівень прозорості та якості управління, надасть можливість спрогнозувати показники реальної ринкової вартості вітчизняних підприємств, які часто є недооціненими. Це буде сприяти задоволенню інтересів великої кількості стейкхолдерів – власників, інвесторів, працівників, контрагентів, і, найголовніше, держави.

Зважаючи на євроінтеграційні процеси в Україні та враховуючи перспективність зазначеного підходу для українських підприємств, з боку держави має бути проведена політика популяризації вартісно-орієнтованого управління як інструмента підвищення інвестиційної привабливості вітчизняних підприємств та засобу підтримки їх конкурентоспроможності на міжнародних ринках капіталів та фондових ринках.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Економічна енциклопедія: в 3-х т. / За ред. С. В. Мочерний. К.: Видавничий центр «Академія», 2001. Т.2. 846 с.
2. Момот Т.В., Коломієць М.В Інформаційно-аналітичне забезпечення вартісно-орієнтованого управління акціонерним товариством будівельної галузі: методично-прикладні аспекти застосування доходного підходу. *Науково-технічний збірник «Комунальне господарство міст»*. 2014. № 113.

C. 229-234.

3. Rappaport A. Creating shareholder value : The new standard for business performance, New York / A. Rappaport. N. Y. : The FreePress, 1998. 205 p.

4. Stewart G. Bennet. The Quest For Value: the EVA Management Guide. New York: Harper Business, 1991. 738 p.

5. Про оцінку майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення 21.07.2023 р.).

6. Про затвердження Методики оцінки вартості майна під час приватизації: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.1996 р. № 961. Редакція від 06.08.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961-96-%D0%BF#Text> (дата звернення 24.07.2023 р.).

7. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: Постанова Кабінету Міністрів від 10.09.2003 № 1440. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF>. (дата звернення: 26.04.2023).

8. Національний стандарт № 2 «Оцінка нерухомого майна»: Постанова Кабінету Міністрів від 28.10.2004 № 1442. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-%D0%BF>. (дата звернення: 27.04.2023).

9. Національний стандарт № 3 «Оцінка цілісних майнових комплексів»: Постанова Кабінету Міністрів від 29.11.2006 № 1655. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1655-2006-%D0%BF>. (дата звернення: 27.04.2023).

10. Національний стандарт № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності»: Постанова Кабінету Міністрів від 29.11.2006 № 1655. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007%D0%BF> (дата звернення: 27.04.2023).

11. Офіційний веб-сайт Фонду державного майна України. Нормативно-правова база. URL: <http://www.spfu.gov.ua/ua/content/fund->

corruption-regulations.html. (дата звернення: 27.04.2023).

12. Костирко Л.А., Терещенко О.О., Костирко Р.О., Серета О.О. Вартісно-орієнтоване управління фінансами підприємств Сєверодонецьк: вид-во ім. В. Даля, 2019. 466 с.

13. Стащук О.В. Вартісно-орієнтоване управління фінансами підприємства. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1645/1582> (дата звернення: 24.04.2023).

14. Кульбач Ю. О. Механізм управління вартістю підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 23. С. 82-86.

15. Radionova N., Skrypnyk M., Voronkova T. Dual nature of industrial enterprise cost management system. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5, No. 2. P. 184-190.

УДК 330.341.1

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ ТА СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ ІННОВАЦІЙ

Сиваш Юлія Миколаївна
здобувач наукового ступеня
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна

Анотація: Ця стаття розглядає особливості оцінювання розвитку креативності та стратегічних напрямів в процесі створення інновацій. Вона визначає методи оцінювання креативності, такі як тест Торренса та тест Гулфорда, а також методи оцінювання стратегічного планування, такі як Balanced Scorecard. Стаття також вказує на фактори, які впливають на розвиток креативності та стратегічних напрямків, такі як створення сприятливого середовища та належний рівень знань і навичок. Оцінювання розвитку креативності та стратегічних напрямків є важливим етапом у процесі створення інновацій.

Ключові слова: розвиток креативності, стратегічні напрями, створення інновацій, дизайн-мислення, методологія Lean Startup

Креативність та інновації є ключовими факторами успіху в сучасному світі. У сучасному глобалізованому суспільстві, де конкуренція на ринку постійно зростає, підприємства та організації повинні постійно розвиватися та впроваджувати новаторські рішення, щоб залишатися конкурентоспроможними. Однак, процес створення інновацій вимагає наявності креативності у команди та стратегічного планування для її забезпечення.

Метою даної статті є визначення особливостей оцінювання розвитку

креативності та стратегічних напрямів його забезпечення в процесі створення інновацій. Для досягнення цієї мети будуть розглянуті основні підходи до оцінювання креативності та стратегічного планування, а також виявлені фактори, які впливають на їх розвиток.

Оцінювання креативності є складним процесом, оскільки ця характеристика має суб'єктивний характер. Однак, існують деякі загальноприйняті методики, які дозволяють виміряти рівень креативності у людини. Одним з таких методів є тест Торренса, який оцінює здатність до генерації нових ідей та їх оригінальність. Інший популярний метод - тест Гулфорда, який включає оцінку різних аспектів креативності, таких як гнучкість мислення, оригінальність та ефективність ідей.

В сучасному світі, де конкуренція серед підприємств стає все більш жорсткою, інноваційність стає ключовим фактором успіху. Інноваційні підприємства здатні швидко адаптуватися до змін, впроваджувати нові ідеї та продукти, що дозволяє їм зберігати конкурентну перевагу. Одним з головних елементів успішного інноваційного підприємства є розвиток креативності серед його співробітників. Оцінювання розвитку креативності на інноваційних підприємствах стає необхідною складовою процесу управління.

Креативність – це здатність генерувати нові ідеї, розв'язувати проблеми та бачити можливості там, де інші не бачать. Вона є ключовою властивістю успішного інноваційного підприємства, оскільки допомагає створювати унікальні продукти та послуги, які задовольняють потреби клієнтів. Оцінювання розвитку креативності на інноваційних підприємствах дозволяє виявити сильні та слабкі сторони співробітників, а також визначити потенційні можливості для їх подальшого розвитку [1].

Перший крок у процесі оцінювання розвитку креативності – це визначення критеріїв, за якими вона буде оцінюватися. Це можуть бути такі критерії, як здатність до генерації нових ідей, здатність до пошуку альтернативних рішень, здатність до ризику та незалежного мислення. Критерії повинні бути чіткими та об'єктивними, щоб уникнути суб'єктивних оцінок.

Другий крок – це використання різних методів та інструментів для оцінювання креативності. Один з найпоширеніших методів – це проведення тестів та завдань, що спрямовані на виявлення рівня креативності. Наприклад, можна запропонувати співробітникам розв'язати нетрадиційну задачу або створити новий продукт, і оцінювати їх результати за певними критеріями. Крім того, можна використовувати анкети та опитування, щоб отримати думки та ідеї співробітників щодо покращення процесів та продуктів підприємства.

Третій крок – це аналіз отриманих результатів та визначення подальших кроків для розвитку креативності. На основі отриманих даних можна виявити сильні та слабкі сторони співробітників, а також визначити, які з них мають потенціал для розвитку креативності. На цьому етапі можна розробити індивідуальні плани розвитку для кожного співробітника, а також організувати тренінги та семінари для підвищення рівня креативності [2].

Оцінювання розвитку креативності на інноваційних підприємствах є необхідним елементом управління, оскільки допомагає виявляти талановитих співробітників та стимулювати їх розвиток. Цей процес дозволяє підприємствам створювати унікальні продукти та послуги, що в свою чергу сприяє збільшенню конкурентоспроможності та успіху на ринку.

Стратегічне планування є необхідною складовою процесу створення інновацій. Його оцінка вимагає визначення цілей, розробки стратегій та визначення показників успішності. Один з підходів до оцінювання стратегічного планування - Balanced Scorecard (збалансована система показників). Цей метод дозволяє визначити ключові показники успішності в різних аспектах діяльності організації, таких як фінансовий, клієнтський, внутрішній та навчальний [3].

Фактори, що впливають на розвиток креативності та стратегічних напрямків. Розвиток креативності та стратегічних напрямків може бути сприянням ряду факторів. Один з них - створення сприятливого середовища для розвитку креативності. Це може включати стимулюючу корпоративну культуру, яка сприяє відкритості до нових ідей та експериментів. Крім того,

важливо мати належний рівень знань та навичок у галузі стратегічного планування та інновацій.

Розвиток креативності та стратегічних напрямків може бути вплинутий різними факторами. Деякі з них включають [4]:

1. Освіта і навчання: Якість освіти та навчальна програма можуть впливати на розвиток креативності та стратегічного мислення. Навчання, яке сприяє критичному мисленню, проблемному розв'язанню та інноваціям, може стимулювати розвиток цих навичок.

2. Робоче середовище: Робоче середовище може мати значний вплив на креативність та стратегічне мислення. Середовище, що сприяє співпраці, відкритості до нових ідей, експериментам та ризику, може стимулювати розвиток цих навичок.

3. Лідерство: Лідерство, яке підтримує та поощрює креативність та стратегічне мислення, може впливати на їх розвиток. Лідери, які надають можливості для експериментів, навчання та інновацій, можуть сприяти розвитку цих навичок у своїх команд.

4. Культура організації: Культура організації може мати великий вплив на розвиток креативності та стратегічних напрямків. Організації, які високо цінують творчість, інновації та стратегічне мислення, можуть стимулювати розвиток цих навичок серед своїх співробітників.

5. Мотивація: Мотивація грає важливу роль у розвитку креативності та стратегічних напрямків. Індивіди, які мають внутрішню мотивацію для розвитку цих навичок, можуть бути більш схильними до їх розвитку та вдосконалення.

6. Доступ до ресурсів: Доступ до ресурсів, таких як інформація, технології, фінансування та експертиза, може впливати на розвиток креативності та стратегічних напрямків. Наявність необхідних ресурсів може стимулювати інновації та сприяти розвитку цих навичок.

Врахування цих факторів може допомогти стимулювати розвиток креативності та стратегічних напрямків у людей та організаціях.

В сучасному світі, де конкуренція між компаніями є надзвичайно жорсткою, важливим фактором успіху є здатність до інноваційного мислення та творчості. Компанії, які вміють створювати нові ідеї та реалізовувати їх у життя, мають перевагу на ринку. Однак, для забезпечення креативності працівників в процесі створення інновацій, необхідна стратегія, яка включає ряд напрямків [5]:

- Створення сприятливого середовища. Компанія повинна створити атмосферу, в якій працівники почувуються комфортно та вільно висловлюють свої ідеї. Важливо стимулювати спілкування та обмін думками між колегами, що сприяє виникненню нових ідей та знань.

- Розвиток творчих навичок. Компанія повинна надавати можливості працівникам для розвитку їх творчих навичок. Це може бути організація тренінгів, семінарів або майстер-класів, які спрямовані на розвиток креативності та інноваційного мислення.

- Стимулювання саморозвитку. Компанія повинна підтримувати працівників у їх бажанні до самовдосконалення. Це може бути фінансова підтримка для отримання додаткової освіти або партнерство з університетами та науковими інститутами для проведення спільних досліджень.

- Залучення до процесу прийняття рішень. Компанія повинна залучати працівників до процесу прийняття стратегічних рішень. Це сприятиме появі нових ідей та перспективних рішень, а також збільшить відчуття причетності до компанії та її успіху.

- Створення системи мотивації. Компанія повинна розробити систему мотивації, яка стимулює працівників до креативності та інноваційного мислення. Це можуть бути фінансові премії, почесні нагороди або можливості для професійного зростання.

- Створення культури інновацій. Компанія повинна створити культуру, в якій інновації є необхідною складовою робочого процесу. Це може бути впровадження інноваційних методологій, таких як дизайн-мислення або методологія Lean Startup.

– Пошук нових ідей та технологій. Компанія повинна постійно відстежувати нові ідеї та технології, які можуть бути використані для створення інновацій. Це може бути співпраця з університетами, науковими центрами або залучення зовнішніх експертів.

Дизайн-мислення (design thinking) - це підхід до розв'язання проблем, який базується на творчому мисленні та спрямований на знаходження інноваційних рішень. Цей підхід використовується для розробки нових продуктів, послуг або стратегій, а також для вирішення складних проблем. Основні етапи дизайн-мислення включають [6]:

1. Розуміння користувача: дослідження потреб та проблем користувачів, їхніх мотивацій та поведінки.
2. Визначення проблеми: формулювання конкретної проблеми, яку необхідно вирішити.
3. Генерація ідей: створення широкого спектру ідей для вирішення проблеми, використовуючи техніки творчого мислення.
4. Прототипування: створення прототипу ідеї або рішення для перевірки його ефективності та залучення отзывів користувачів.
5. Тестування: проведення тестування прототипу з користувачами для отримання повного розуміння його сильних та слабких сторін.

Методологія Lean Startup - це підхід до розвитку інноваційних продуктів або послуг, який базується на швидкому прототипуванні та тестуванні гіпотез. Цей підхід спрямований на мінімізацію витрат та ризиків, пов'язаних з розробкою нових продуктів. Основні принципи методології Lean Startup включають [7]:

1. Побудова мінімально життєздатного продукту (Minimum Viable Product - MVP): створення прототипу продукту або послуги з мінімальним набором функцій для перевірки його прийняття користувачами.
2. Постійне тестування та збирання відгуків: активне залучення користувачів до процесу тестування продукту та збирання їхніх відгуків для вдосконалення продукту.

3. Ітераційний розвиток: поступове вдосконалення продукту на основі отриманих відгуків та даних.

4. Постійний контакт з ринком: активне спілкування з потенційними користувачами та врахування їхніх потреб у процесі розробки продукту.

Ці дві методології - дизайн-мислення та Lean Startup - є ефективними інструментами для стимулювання креативності працівників та створення інноваційних рішень. Вони допомагають компаніям зосередитися на потребах користувачів, швидко експериментувати та впроваджувати нові ідеї.

Стратегічні напрями забезпечення креативності працівників в процесі створення інновацій є важливим елементом успіху компанії. Створення сприятливого середовища, розвиток творчих навичок, стимулювання саморозвитку, залучення до процесу прийняття рішень, створення системи мотивації, створення культури інновацій та пошук нових ідей та технологій - це основні напрями, які допоможуть компанії створити конкурентну перевагу на ринку.

Оцінювання розвитку креативності та стратегічних напрямків є важливим етапом у процесі створення інновацій. Використання загальноприйнятих методик оцінювання креативності та стратегічного планування дозволяє визначити потенціал команди та виявити області для подальшого розвитку. Створення сприятливого середовища та належний рівень знань і навичок також є ключовими факторами для успішного розвитку креативності та стратегічних напрямків в процесі створення інновацій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лукашев С. В., Сиваш Ю. М. "Розвиток креативності персоналу підприємств" // Молодий вчений. – 2021.- № 5. – С. 140 – 145.

2. Алексеєва О. В., Кондратенко І. В. "Оцінювання розвитку креативності учнів" // Педагогіка і психологія. – 2019. – № 1. – С. 25-31.

3. Горбачова О. М., Кузьменко І. В. "Стратегічні напрями забезпечення розвитку креативності в освітньому процесі" // Вісник Харківського

національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія. – 2020. – Випуск 67. – С. 60-65.

4. Демидова О. М., Євгенєва Л. О. "Оцінювання креативності в системі освіти" // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. – 2020. – Випуск 168. – С. 95-101.

5. Кузьменко І. В., Кузьменко О. І. "Стратегічні напрями забезпечення розвитку креативності в умовах інноваційного розвитку суспільства" // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2019. – Випуск 4 (67). – С. 47-52.

6. Степанова І. В., Жукова Л. І. "Оцінювання розвитку креативності студентів вищих навчальних закладів" // Науковий вісник Національного гірничого університету. – 2020. – Випуск 6 (188). – С. 132-138.

7. Чернишова І. В., Барановська О. В. "Стратегічні напрями забезпечення розвитку креативності в умовах інноваційного розвитку організацій" // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2020. – Випуск 2 (20). – С. 46-51.

УДК: 658.1

РОЛЬ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ В ПІДВИЩЕННІ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

Шубіна Світлана Валентинівна,

к.е.н., доцент

Мірошник Олексій Юрійович,

к.е.н., доцент

Рибін Олексій Іванович

Магістрант

Навчально-науковий інститут

«Каразінський банківський інститут»

Національного університету ім. В. Н. Каразіна

м. Харків, Україна

Анотація: у статті обґрунтовано необхідність використання інструментарію фінансового аналізу в системі оцінок фінансового стану підприємства в сучасних умовах господарювання. Акцентовано увагу на важливості головних методів оцінки фінансового стану суб'єкта господарювання. Визначено місію інструментарію аналізу фінансового стану підприємства як важливої складової фінансового менеджменту в сучасних умовах розвитку.

Ключові слова: інструментарій фінансового аналізу, фінансовий стан, управління суб'єктом господарювання

Сучасні умови господарювання вимагають забезпечення ефективної фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання та підвищення рівня їх кредитоспроможності. Фінансовий стан підприємств виступає сьогодні головним критерієм, що характеризує сильні та слабкі сторони їх функціонування, а також перспективи розвитку на майбутнє, тому систематична та комплексна оцінка фінансового стану забезпечує формування оптимальної структури капіталу підприємства, наявності мінімально необхідної

суми грошових коштів для погашення заборгованості, раціональних напрямків використання ресурсів, а також розроблення комплексу заходів щодо запобігання кризових ситуацій. Крім того, в умовах сьогодення виникає потреба системного аналізу фінансового стану підприємств з урахуванням суб'єктивно-об'єктивних факторів впливу, адже задовільний фінансовий стан розглядається потенційними партнерами як вагома характеристика діяльності підприємства, що вказує на його конкурентоспроможність та потенціал у діловому співробітництві.

Як відомо, фінансовий стан підприємства залежить від результатів його виробничо-фінансової діяльності, але, в першу чергу, на нього впливають процеси випуску та реалізації продукції. Отже, на нашу думку, фінансовий стан доцільно трактувати як задовільний, якщо підприємство є прибутковим та розширює сфери своєї діяльності, що пояснюється таким: по-перше, працювати прибутково означає, що підприємство є фінансово стійким, має оптимальну структуру капіталу, а тому й високі показники рентабельності; по-друге, розширення сфер діяльності означає постійний моніторинг ефективності використання капіталу, процесу розвитку діяльності підприємства, пов'язаного із збільшенням діапазону видів та проникненням в нові сфери діяльності, освоєнням нових виробництв. Таким чином, фінансовий стан підприємства – це комплексна характеристика діяльності підприємства, яка описує його оперативні та стратегічні можливості функціонування за допомогою визначеної системи показників та фінансового інструментарію.

Оцінка фінансового стану підприємства, його кредитоспроможності повинна включати аналіз чинників зовнішнього та внутрішнього характеру, що дозволить банківським установам приймати обґрунтовані рішення з приводу надання кредиту та визначення умов його повернення [1, с. 192].

В сучасних умовах розвитку бізнесу підвищуються вимоги до показників фінансового стану та напрямків управління ними [2, с. 657], тому для проведення якісної оцінки фінансового стану підприємств необхідно використовувати сучасні методи фінансового аналізу.

Як відомо, методи фінансового аналізу – це систематизований комплекс науково-методичного інструментарію задля аналітичного дослідження та оцінки фінансового стану суб'єкта господарювання [3, с. 217]. Аналіз наукової літератури показав, що головними методами (інструментарієм) оцінки фінансового стану підприємства сьогодні, як правило, виступають коефіцієнтний, комплексний та інтегральний.

Так, коефіцієнтний метод передбачає розрахунок та аналіз в динаміці системи коефіцієнтів, що характеризують різноманітні сфери діяльності підприємства з урахуванням впливу і внутрішнього, і зовнішнього середовищ на його фінансовий стан [4, с. 28]. Система показників оцінки фінансового стану підприємства за коефіцієнтним методом така [3, с. 219]: коефіцієнти ліквідності (коефіцієнт абсолютної ліквідності; коефіцієнт швидкої ліквідності; коефіцієнт загальної ліквідності); коефіцієнти прибутковості (коефіцієнт рентабельності продажу; коефіцієнт рентабельності активів; коефіцієнт рентабельності власного капіталу); коефіцієнти фінансової стійкості (коефіцієнт незалежності (автономії); коефіцієнт фінансового ризику; коефіцієнт маневрування власного капіталу); коефіцієнти ділової активності (коефіцієнт оборотності активів; коефіцієнт оборотності власного капіталу; коефіцієнт оборотності позикового капіталу).

Аналіз та оцінка фінансового стану підприємства за комплексним методом характеризується визначенням таких показників як: по-перше, загальні показники структури фінансового потенціалу, що допомагають визначити задовільний (стійка платоспроможність, оптимальна структура капіталу та ефективне його використання, своєчасна система розрахунків) або незадовільний (недостатність власних оборотних коштів, неоптимальне та неефективне розміщення ресурсів, стійка заборгованість платежів) фінансовий стан; по-друге, загальні показники фінансових результатів діяльності (показники дохідності; показники прибутковості) [3, с. 221].

В реаліях сьогодення багато підприємств практикують використання інтегрального показника оцінки фінансового стану підприємства з урахуванням

галузевої особливості та специфіки функціонування, що має форму узагальнюючого показника (як правило, це показники прибутку або рентабельності), який залежить від ряду факторів, в якості яких обираються коефіцієнти платоспроможності, фінансової стійкості та ділової активності підприємства [5, с. 166].

Зазначений вище інструментарій надає можливість якісно оцінити структуру ресурсного та фінансового потенціалу підприємства, інтенсивність, ефективність та результативність його діяльності. В кінцевому плані, такий аналіз дозволить виявити сильні й слабкі сторони підприємства, а також ідентифікувати проблемні сфери та скоригувати стратегію розвитку. Отже, використання науково обгрунтованого інструментарію аналізу фінансового стану сприяє підвищенню фінансової стійкості, платоспроможності та прибутковості підприємства, що дозволить забезпечити ефективне фінансове управління та прийняття обгрунтованих рішень щодо фінансової політики, інвестицій та ресурсного забезпечення.

Підсумовуючи зазначене вище, фінансова діяльність підприємства – це система формування, розподілу й використання фінансових ресурсів, що спрямована на систематичне надходження та ефективне використання таких ресурсів, дотримання розрахункової й кредитної дисципліни, а також досягнення оптимального співвідношення між власними і залученими коштами задля ефективного функціонування підприємства в цілому. Саме цим, на нашу думку, зумовлена необхідність комплексної оцінки фінансового стану підприємства за системою показників.

Результати дослідження довели, що в реаліях сьогодення розроблено багато методик задля аналізу та оцінки фінансового стану підприємства, але поки що не існує загального підходу щодо даного питання. Тому актуальною постає розробка загального алгоритму аналітичного дослідження та оцінки фінансового стану підприємства із зазначенням етапів, виконання яких допоможе фінансовому аналітику якісно оцінити результати фінансово-господарської діяльності підприємства з використанням сучасного

інструментарію фінансового аналізу [6, с. 29].

Результати дослідження інструментарію фінансового аналізу в системі оцінок фінансового стану показали, що до важливих напрямків підвищення фінансового стану сучасного підприємства доцільно віднести такі: удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління фінансовим станом підприємства; формування ефективного фінансового інструментарію процесу аналітичного дослідження та прогнозування фінансового стану підприємства з урахуванням його специфіки та галузевої особливості; формування якісної організаційно-інформаційної моделі аналізу фінансового стану підприємства з урахуванням мети та напрямків дослідження на кожному етапі.

Таким чином, інструментарій аналізу фінансового стану суб'єкта господарювання в сучасних умовах розвитку виступає важливою складовою фінансового менеджменту підприємства, використання якого є ключовим фактором успіху для будь-якого підприємства. Грунтовний аналіз та оцінка фінансових показників допоможе мінімізувати можливі ризики, забезпечити достатній рівень фінансової стійкості та підвищити, в кінцевому плані, фінансовий стан підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шубіна С. В., Рибін О.І. Проблематика аналізу та оцінки кредитоспроможності суб'єктів господарювання в сучасних умовах розвитку // Сучасний стан, проблем та перспективи розвитку бізнесу, фінансово-кредитних та облікових систем: збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2023. –С. 190-194. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/17796>

2. Богацька Н. М. Організаційно-економічний механізм забезпечення прибутковості підприємства / Н. М. Богацька, О. А. Кричевська // Молодий вчений. – 2016. – № 12. – С. 655-658. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_12_158.

3. Шаховалова Є. О. Управління прибутком: теоретичний аспект / Є. О. Шаховалова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2013. – № 2(3). – С. 216-222. URL:[http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2013_2\(3\)__49](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2013_2(3)__49).

4. Лобачева І. Ф. Аналіз факторів, що впливають на прибуток підприємства / І.Ф. Лобачева, К.А. Коцюбинська, Ю.В. Василенко // Економічні науки. – 2011.– № 10. URL: http://www.rusnauka.com/11_EISN_2011/Economics/10_85046.doc.htm

5. Семенова О. М. Резерви підвищення рентабельності підприємства на основі факторного моделювання / О. М. Семенова, І. В. Серета // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки. – 2014. – № 1. – С. 162-167. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2014_1_26.

6. Кононенко Ж. А., Грибовська Ю. М., Ходаківська Л. О. Фактори зміни величини фінансових результатів підприємства. Інвестиції: практика та досвід. – 2020. – № 1. – С. 27–32. URL:<http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6968&i=3>
Начало формы

LEGAL SCIENCES

УДК 343.14

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ ЯК ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Марочкін Олексій Іванович,

к.ю.н.,

старший науковий співробітник

Науково-дослідний інститут

вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,

м. Харків, Україна

Анотація: Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) детально регламентує інститут доказів і доказування, загальні положення якого мають важливе значення для розуміння природи та сутності електронних доказів. Для початку слід звернутися до ст. 84 КПК, яка визначає, що доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. У свою чергу, одним із процесуальних джерел доказів є документи.

Ключові слова: докази, доказування, електронні докази, цифровізація кримінального провадження, документи.

КПК визначає вимоги щодо форми та інших суттєвих ознак документу як доказу. Зокрема, документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути

використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження (ст. 99 КПК). У цілому для дослідження особливостей використання електронних документів як доказів у кримінальному провадженні важливим є з'ясування сутності суміжних категорій, з тим, щоб позначити місце електронного документа в системі процесуальних джерел доказів. Так, в Україні нормативне закріплення питання про Е-документ знайшло відображення у 2003 р. з прийняттям Закону «Про електронні документи та електронний документообіг». Стаття 5 цього Закону визначає Е-документ як документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Е-документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму. Остання відображає дані, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, можливій для сприйняття його змісту людиною. Такі дані за своєю суттю є інформацією, поданою у формі, придатній для її оброблення електронними засобами (ст. 1 цього Закону). В свою чергу, ст. 1 Закону України «Про інформацію» визначає інформацію як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Звідси випливає двоїстість сутності Е-документа, який, з одного боку, складається з інформації, а з іншого - з матеріального носія, на якому ця інформація закріплюється.

Досліджуючи категорію письмових знаків, слід звернути увагу на те, що наслідком глобалізації інформаційного суспільства стала поява т.з. машинних документів, адже для позначення процесів, що відбувалися в ЕОМ, алфавітне письмо, як один із існуючих засобів комунікування між людьми, не підходило, а тому було замінено цифровим письмом як мовою програмування. Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає термін «письмовий» як виражений графічними знаками, написаний, а термін «цифровий» - як те, що позначено цифрами, виражений у цифрах. Перехід на цифру ознаменував новий етап в історії людства - глобальне інформаційне суспільство й заміну паперових документів машинними. Останні отримали назву «електронні», «цифрові»,

тобто такі документи, що створюються за допомогою інформаційно комунікаційних систем на основі цифрових технологій і в яких інформація позначена за допомогою письмових знаків у вигляді цифр. Їх сприйняття людиною, тобто переклад на алфавітне письмо, потребує застосування спеціальних пристроїв для її оброблення електронними засобами. Втім, від такого способу доступу до цифрового документа (Е-документа) він не втрачає своєї основної функції – бути носієм відомостей, фактичних даних, які за умов, передбачених законом, можуть увійти у кримінальне провадження як докази. Для нашого дослідження також ключовою ознакою документа є така його компонента, як наявність «фактичних даних». Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає дані як: 1) відомості, показники, необхідні для ознайомлення з ким-, чим-небудь, для характеристики когось, чогось або для певних висновків, рішень; 2) тексти, таблиці, інструкції, відомості про факти, явища і т.ін., представлені у буквено-цифровій, числовій, текстовій, звуковій або графічній формі, які зберігаються в ЕОМ та пересилаються й піддаються обробці. Якщо ж взяти до уваги положення ст. 1 Закону України «Про інформацію», яка визначає інформацію як відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді, то можна зробити висновок, що терміни «фактичні дані», «відомості» та «інформація» є синонімами. Проте під дією процесуальних норм вони набувають особливого змістовного наповнення. Наприклад, у ст. 84, 98 КПК - фактичні дані, у ст. 88, 95, 98, 99 КПК – відомості тощо. Створення та використання електронних документів, поряд із їх паперовою формою, а також і замість неї обумовило питання щодо їх віднесення до видів процесуальних джерел доказів. З одного боку, такі матеріали, так само як і інші носії інформації (у тому числі електронні) ст. 99 КПК відносить до документів як доказів. При цьому, як було наголошено, документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку чи зображення тощо, відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час

кримінального провадження. З цих положень висновуємо, що електронний документ як доказ має поєднувати в собі форму фіксації інформації (матеріальний об'єкт, носій інформації та його ознаки) та її зміст (відомості, інформація, яка може бути використана як доказ). З іншого боку, якщо електронний документ був знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберіг на собі його сліди або містить інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального правопорушення, такий документ є речовим доказом (ст. 98 КПК). Втім, чи достатньо зазначених положень КПК для того, щоб електронні документи знайшли своє місце в системі процесуальних джерел доказів? Відповідно до положень Звіту № 2016/DG1/JP/3608, підготовленого Офісом програми боротьби із кіберзлочинністю Ради Європи щодо України про чинне законодавство і проекти законів, що доповнюють різні питання, пов'язані з кіберзлочинністю та електронними доказами від 3 листопада 2016 р., автори Звіту вважали, що варто було б визначити таке явище, як електронні докази, шляхом: 1) або внесення до КПК спеціальної дефініції поняття електронних доказів, 2) або внесення таких змін до загального визначення доказів, які дозволили б з належною точністю та передбачуваністю стверджувати, що сфера застосування нового визначення охоплює доказ в електронній формі.

На завершення варто звернути увагу на те, що електронні документи є певним юридичним феноменом. Їх залучення до юридичних процедур як доказів можливе лише на умовах використання технічних та програмних засобів для одержання інформації, що на них зафіксована. Для відображення особливостей функціонування Е-документів як доказів у кримінальному провадженні та удосконалення кримінального процесуального законодавства в цій сфері можливе внесення відповідних доповнень до ст.ст. 98 та 99 КПК, відповідно до яких визначатиметься місце електронних доказів в системі процесуальних джерел доказів.

МІСТА: ІНСТИТУТИ ТА ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ

Халабуденко Олег Анатолійович,

канд. юрид. наук, доцент

Київський національний університет будівництва і архітектури

м. Київ, Україна

Анотація: Стаття присвячена питанням становлення міських інститутів та ролі, яку відіграє у цьому правова традиція. Автор, спираючись на гіпотезу Law matter, стверджує, що формування інклюзивних міських інститутів стало можливим завдяки впливу Західної традиції права. На думку автора, такі інститути під впливом Західної традиції права набувають специфічних, властивих їм ознак (комунітарний, партисипативний, світський, конституційний характер). Автор вважає, що формальне запозичення інститутів, які не пов'язані спільністю правової традиції, не призводить до очікуваного результату.

Ключові слова: міські інститути, інклюзивні інститути, правова традиція, комунітаризм, партисипація, національна держава.

Виховані на абстрактному (позбавленому певного необхідного та достатнього зв'язку з об'єктами реального світу) уявленні про право як сукупності правових норм, покликаних регулювати поведінку людини, юристи модерної доби, опинившись за межами правопорядку, з яким себе ідентифікують, несподівано для себе з'ясовують, що певний інститут права в іншому правопорядку розуміється інакше, та має часто прямо протилежний юридичний сенс .

Такий феномен неможливий пояснити виключно своєрідністю мови - можливо, що текст закону викладено тією ж мовою, але інституційна своєрідність залишається очевидною. Особливості юридичного прочитання інститутів неможливо пояснити і тим, що вони, хоч і з певною стилістичною

своєрідністю, але загалом будучи ізоморфними, властиві різним правовим сім'ям. Дійсно, за формальними ознаками, зокрема, спираючись на характеристику джерел, право, наприклад, Китайської Народної Республіки та право Французької Республіки відносяться до однієї правовий сім'ї. Так, Цивільний кодекс КНР в цілому повторює і за своєю структурі та за формальним змістом свої європейські аналоги, що, очевидно, не дає основи стверджувати про гомогенність правопорядку КНР з правопорядками держав, що входять до Європейського союзу.

З іншого боку, глибоко невірно сприймати правові інститути як інструменти, які легко переносяться з однієї спільноти в іншу. Послідовне доведення гіпотези *Law matters* [1] призводить до висновків, що: права та цінності перебувають у сталому зв'язку, а отже, права не виконують функції простих інструментів, що забезпечують реалізацію цінностей, існуючих незалежно від прав. Також, очевидно, невірно вважати, що громадські інститути на рівні міст і на рівні націй є випадковими інструментами, покликаними полегшити виконання рішень і вчинення дій, бажаність, правильність чи доречність яких залежить від особистості агента, їх виконуючого.

На наш погляд, те спільне, що дозволяє віднести різні юрисдикції до однієї спільноти корениться у природі правовий традиції, що визначає особливості генези відповідних інститутів та організацій. У свою чергу, генезис інститутів та організацій зумовлює функції, які останні виконують у спільнотах. Звідси припустимо зробити висновок: будь-яка рецепція або пряма імплементація текстів законів (нормативних висловлювань) не призводить до автоматичної зміни глибинний суті тієї чи іншої юрисдикції. Відповідно, інститути, що запозичені ззовні у спільнотах, конституційованих іншими традиціями, не можуть бути такими ж ефективними, якими вони були у суспільстві, що сповідує автентичні принципи та цінності. Пов'язано це з тим, що правова традиція виступає стрижневий основою для формування інститутів певних спільнот.

Таким чином, наша гіпотеза полягає в тому, що саме правова традиція, генезис якої йде в глибоку біосоціальної історії окремих спільнот, об'єднаних спільністю долі, зумовлює інституційні рамки біосоціальної організації таких спільнот.

Відомо, що право Західної Європи та Америки ґрунтується на Західній традиції. Ця правова традиція виникла в результаті автономних соціокультурних процесів, що мали властивий лише європейській культурі революційний характер. При цьому революція на Заході розглядається як повернення на краще що було в минулому, за допомогою руху в майбутнє [2, с. 25]. Отже, хоча «Славна революція і була орієнтованою на минуле, «консервативною», завдяки Біллю про права 1689 року, що серед іншого стверджував незаконність стягнення грошей на користь або в розпорядження короні без згоди Парламенту, свободу слова, регулярність зборів представницького органу влади, саме вона виконала функцію вирішального інституціонального перелому [3, с. 36].

Дійсно, аналіз соціальних моделей на інституційному рівні дає підстави віднести одну модель до порядків відкритого доступу, а іншу – до порядків закритого доступу. При цьому модель відкритого доступу характеризується: політичним та економічним розвитком, стійкою розвивається економікою, динамічним цивільним суспільством, децентралізацією органів влади, а головне – поширенням на основі інститутів безособових соціальних відносин, заснованих на принципах верховенства права, визнання та захисту права власності, формального юридичного права рівності та справедливості. Інститути, характерні для моделі відкритого доступу, отримали визначення інклюзивних. У свою чергу модель обмеженого доступу характеризується: чутливою до флуктацій економікою, відсутністю політичної пристрої, заснованою на суспільному консенсусі, концентрацією центрів прийняття рішень у руках окремих акторів, обмеженим кількістю організацій, пануванням соціальних взаємовідносин, організованих на підставі особистих стосунків, і, як слідство – виборчою дією нормативних приписів, стійкою соціальною ієрархією,

атрибутами якої служать закріплені за обраними привілеї [4, с. 31-32].

У цьому зв'язку можна погодитися з позицією Дугласа Норта, що «суспільні порядки відрізняються за тим, як у суспільстві побудовані інститути, що забезпечують існування конкретних форм організації» [4, с. 21], але ми вважаємо, що, по-перше, перехід від порядків обмеженого доступу до порядків відкритого доступу, що надають доступу для індивідів до створення організацій та участі у певних їх формах, обумовлених саме пануючою правовою традицією; по-друге, такий перехід відбувається із самого початку у процесі урбанізації, наслідком якої слід вважати виникнення концепту національної держави; по-третє, інститути, що були сформовані в процесі урбанізації (міські інститути), були покладені в основу національної держави; по-четверте, на підставі міських інститутів, об'єднаних спільною традицією, сьогодення, внаслідок кризи національних держав, формуються мережа глобальних міст та периферія.

Доведення наведених тез припускає звернення до феномена відомого як «Західна традиція права». При цьому відзначимо на принципова відмінність між поняттями «правова традиція» та «правова система». Згідно з Джоном Генрі Мерріману, «правова традиція – це набір глибоко укорінених, історично обумовлених поглядів на природу та роль права, на організацію та дію правової системи, на те, як право створюється або повинно створюватися, застосовуватися, вивчатися, удосконалюватися і викладатися» [6]. Послідовне розрізнення категорій «традиція права» та «правова система», що складається з набору правових інститутів, процедур та правил, що регулюють діяльність тієї чи іншої юрисдикції, дозволяє стверджувати, що окремі наднаціональні, національні та субнаціональні правові системи, що відомі сучасної правовий карті світу, утворені спільністю правової традиції.

При цьому, на нашу думку, саме правова традиція служить основою своєрідності інститутів, що формують порядки відкритого, або відповідно - закритого доступу. Навіть швидкий погляд на правову карту світу та карту економічного розвитку дозволяє встановити очевидну кореляцію:

юрисдикції, інститути яких засновані на Західній традиції права, демонструють очевидні економічні переваги. Припустимо, що такий кореляційний зв'язок між інститутами та правовою традицією не випадковий.

Західна традиція права, що об'єднує юрисдикції загального права та юрисдикції права цивільного, згідно з Гарольдом Дж. Берманом [2] характеризується раніше всього інституціональним оформленням проявів біо-соціального життя. У цьому гносеологічному вимірі інституції розглядаються як родові знеособлені категорії, що обирають індивідуальність завдяки причетності до певної правої традиції. Звідси неухильне прагнення носіїв Західної традиції права до уніфікації, стандартизації всіх форм життя; звідси майже хвороблива залежність індивідів від самого існування того чи іншого інституту, який насправді існують лише у свідомості, але при цьому, завдяки роботі з уявним, є основним фактором перетворення дійсності.

Інституційна організація біосоціального життя передбачає диференціацію інститутів і, як наслідок, чітке розмежування між ними: правові інститути у Західній традиції права протиставлені політичним, релігійним, етичним. Зазначимо, що саме така диференціація дозволила сформувати правові інститути, які мають власні характеристики та автономне існування.

Правові інститути у Західній традиції право сприймаються як пов'язане ціле, як система (*corpus*), здатний до автономного розвитку. Відповідно, правові інститути розглядаються як явища, що здатні до автономного розвитку за рахунок внутрішнього механізму органічних змін.

Інституційне оформлення правових явищ та процесів обумовлює правовий плюралізм і, відповідно, правову толерантність. Західна традиція права з самого початку характеризується правовим плюралізмом, що дає можливість співіснування всередині одного суспільства різних правових систем і різних юрисдикцій. Власне принцип *rull of law* має генезис у правовому плюралізмі.

Теза про те, що Західна традиція права поєднує різні не лише за формальними, а й за субстанційними ознаками юрисдикції, кидає виклик

традиційним націоналістичним поглядам на право. Однак важливішою, на наш погляд, є теза про те, що саме Західна традиція права зумовлює розвиток міського права, інститути якого згодом переносяться на простір національних держав.

Отже, серед факторів, що зумовили становлення Європейської цивілізації, насамперед як цивілізацію міст, ключовим слід визнати інституційний характер традиції права, у фарватері якої вони виникали та розвивалися. Виникнення та зростання міст, що чітко позначилося у просторі Європи з кінця Першого тисячоліття нашої ери, - це тисячі нових міст передусім територіальному оформленню національного простору. Зауважимо також, що окремі міста аж до теперішнього часу демонструють більше спільних рис між собою, ніж із країнами, в яких вони розташовані. Така спільність зумовлена схожістю правових інститутів. Дослідження міських інститутів, що розвивалися у фарватері Західної традиції права, дозволяє додати до відомих загальних рис права (об'єктивності, універсальності, взаємності прав та обов'язків) такі ознаки, як: комунітарний характер, світський характер та конституційний їх характер. Комунітарний характер характеризує місто як простір однієї долі осіб, об'єднаних у комуну (спільнота єдиної долі). Отже, міське право – право взаємозалежного, інтегрованого співтовариства. Прийняття міської хартії служило основою вступу у постійні відносини з урахуванням членства. Член міської комуни, внаслідок вступу у відносини, набував особливого правового статусу – статусу мешканця міста. Проте, на відміну інших юридичних форм, що наділяють їх учасників певним статусом (наприклад, шлюбних) статус городянина перебував у кореляції з колективом (звідси партисипативний характер відносин, притаманний міському праву). Світський характер міського права звільняє міські спільноти від обов'язку відповідати за підтримку певного релігійного культу. У цьому сенсі міські спільноти були і залишаються космополітичними за своєю природою. Нарешті, конституційний характер міських інститутів дозволяє стверджувати, що у міському праві проявляється реальність нового конституціоналізму, запозиченого пізніше американської

доктриною обґрунтування принципу верховенства конституції з інших законами.

Міське право ґрунтується на писаній хартії, що встановлює організацію управління містом, а також права та свободи городян. Хартії визначають межі повноважень міської влади та організовані з дотриманням основ їхнього поділу (законодавча, виконавча та судова). Цивільні права, гарантовані хартією, захищені раціональною судовою процедурою. Конституційні засади міського права передбачають забезпечену можливість брати участь у міському управлінні та судочинстві [2, с. 357-359]. Зазначені риси муніципального права створюють можливість зростання міста. Причому йдеться не про просту кількісну зміну чисельності населення міст, а про усвідомлений (заснований на ідентичності) органічний розвиток міста. Міське право дозволяє зберегти та розвинути, а надалі перенести на національний рівень основні концепти публічного та приватного права. У приватному праві це - забезпечена свобода у розпорядженні об'єктами нерухомого майна (права за заповітом, право продажу нерухомості, її застави, передачі її у користування, що було неможливо за феодалним правом).

Міста ґрунтувалися юридичним актом – на основі наданої хартії. Таким чином, у період, що передує виникненню національних держав, на практиці реалізується ідея міста – хартії. Власне, урбанізація – це процес практичного здійснення ідеї міста-хартії, що має принципові відмінні риси як на рівні організацій (як гільдій як прототипів юридичних осіб приватного права), так і на рівні інститутів. Наявність останніх, з чим не можна не погодитися, «відрізняє західноєвропейську конкуренцію від військової конкуренції і інших частинах світу і пояснюють, чому європейська конкуренція дала інакший результат» [4, с. 282], що згодом приводить до можливості заснування національних держав. Неважко помітити, що ці риси міського права знаходять своє закріплення практично в усіх інклюзивних економічних і політичних інститутах модерних держав. «Потреба розв'язувати внутрішні елітні конфлікти і гарантувати, що права еліти не залежатимуть від конфліктів», що розглядається дослідниками як

основний стимул для інституалізації порядків відкритого доступу до економічного та політичного життя, насправді вперше усвідомлюється на рівні міського соціального ландшафту та забезпечується саме інститутами міського права, які завдяки трансформаціям XVIII-XIX століть переносяться та закріплюються у просторі національних держав. Подальше зростання національних держав, на відміну у стабільного існування міст раніше, справді було зумовлене «зростанням вартості війни», адже передбачало створення нових інститутів для адміністрування та фінансування війни [6].

Найважливіші зміни статусу міст відбуваються у зв'язку з ключовим політичним аспектом Модерну, а саме у зв'язку з розвитком національної влади та становленням національних держав. Епоха модерну, що завершується в ході світових воєн веде до глобальної трансформації політичної влади. Концентрація політичної влади у столицях уможливило перенесення інститутів міського права на національний простір. При цьому концептуальні підстави політичної влади набувають особливої форми своєї репрезентації в урбанізованому просторі. Ідентичність членів міської громади трансформується та набуває форми національної ідентичності. Міста, зберігаючи секулярний характер, стають оплотом націоналізму держав-націй. Проте модерне вимір політичної влади не передбачає розриву відносин із інститутами, з яких оформляється правова традиція. Навпаки, модерн, реалізуючи себе у вигляді революцій, змінює в такий спосіб культурну орієнтацію часу, але зберігає у основі базові концепти певної правової традиції.

У цьому сенсі модерні інститути – а модернізація, як свідчить практика пострадянського простору легітимуються виключно у тих, що пов'язані із Західної традиції права – це інститути однієї й тієї правової традиції. За межами цієї традиції вони, що також демонструє досвід сучасності, виявляються нефункціональними. (Зовні ці інститути однакові і в Німеччині, і в Україні, і в Центральній Азії, однак у міру віддалення від ядра Західної традиції права, їх функціональна корисність втрачається, а найчастіше вони починають виконувати прямо протилежну функцію (від імітації права до легітимації

тоталітарних режимів). Найчастіше такі інститути служать лише декорацією, що формально підтверджує відданість національній владі Західної правової традиції з її принципами верховенства права та приматом прав людини.

Питання про співвідношення міст, держав і їх інституційного середовища – великий і передбачає окремого дослідження. Дійсно, «за вісім-десять тисячоліть з того часу, як вперше з'явилася пара, міста і держави коливаються між любов'ю та ненавистю» [6], і такий нерівноважний стан в умовах ослаблення ролі національних держав має тенденцію до повного дисбалансу. Модель, за якої місто спеціалізувалося на кредитних інститутах, а держави на ведення воїн видається вичерпаною. Очевидними наслідками людиноненависницької агресії проти України будуть не лише зміни інституційної конфігурації національних держав, а й принципова зміна балансу між містами та національними державами як такими.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Alon Harel. Why Law Matters. Oxford University Press, 2016. 256 p.
2. LAW AND REVOLUTION: THE FORMATION OF THE WESTERN LEGAL TRADITION. By Harold J. Berman. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1983. Pp. viii, 657.
3. Фергюсон Ніл. Глобальний занепад. Як помирають інститути та економіки/пер. з англ . Катерина Діса . - К.: Наш формат, 2020. 144 с.
4. Норт Дуглас, Джон Волліс, Баррі Вайнгест. Насильство та суспільні порядки. Основні фактори , які вплинули на хід історії /пров. з англ. Тарас Цимбал . - К .: Наш Формат, 2017. 352 с .
5. John Henry Merryman. The civil law tradition: an introduction to the legal systems of Western Europe and Latin America. Stanford, Calif. : Stanford University Press , 1985. 164 p.
6. Tilly, Charles. Coercion, Capital and European States, AD 990 - 1992. Maiden, MA: Black-well Publishing. 271 p.